

चांदोबा

जून १९८२

गैरसमज

त्याच्या कचेरीतला मित्र रवि आग्रह करू लागला म्हणून अशोक हेमाचा पहायला त्याच्याबरोबर गेला. त्यापूर्वी त्याने हेमाविषयी मित्राच्या तोंडून बरेच ऐकलं होतं. तिला आईवडील नव्हते. एक बोरला भाऊ मात्र होता. हेमा तशी जास्त शिकली सवरलेली नव्हती, परंतु घरातली सर्व कामे छान करी.

अशोक रवीबरोबर हेमाला पहायला गेला त्या दिवशी तिचा भाऊ कामानिमित्त वरगावी गेला होता, परंतु तिच्या वनिनीने तिला दाखविण्याची सर्व व्यवस्था केली.

हेमा हुरीतच तशी सुंदर. रवीने इकडच्या तिकडच्या गप्पा झाल्यावर अशोकला विचारले—“कायरे, मग काय वाटतं तुला? हेमाची लग्न होईल नो नशीबवान, असे नाही वाटतं तुला? एवढेच की हुंडाबिड्डा हेमाची त्यांची परिस्थिती नाही. आकी समज

बांगलं आहे.” “पैशाचं काय? पैसे देऊन खवं मिळतेच असे तरी कोठे आहे? तेव्हां हुंड्याचा त्रिवारच नाही.” अशोक म्हणाला.

“म्हणजे, तुला हेमा पसंत आहे तर! हेमाचे घडील लक्ष्मणराव असते तर किती आनंद झाला असता त्यांना!” रवि म्हणाला.

लक्ष्मणराव हे नाव उच्चारताच अशोक दचकला लक्ष्मणराव? ते काय करीत असत? कोठले राहणारे?” अशोकनं विचारले.

“ते एक मोठे बंधू होते. आपल्या स्वताच्या गावी रामपुरलाच नव्हे तर जवळपासच्या पंचक्रोशीत त्यांचं नाव ऐकलं नाही जसा माणूस पिळगे कडीम,” रवि म्हणाला.

रवीचे बोलणे पुरे होण्याच्या आधीच रुठू मुद्रने अशोक उठून उभा राहिला व म्हणाला—“मला हे पूर्वीच कळलं असतं

तर मी या घराच्या बाऱ्याला ही आला नसतो. त्या पापी माणसाच्या मुलीशी लग्न केलं असतं तर प्रार्थितच करावं लागतं असतं.” अशं म्हणत अपासप पावले टाकीत बाहेर निघून गेला.

ते सर्व पाहून रवि थककच झाला. हेमाचा चेहराच लाजेन ताल झाला. तिच्या डोळ्यातून होन येव पडले. रवि काय बोलले हे न मुकल्यामुळे, बाहेर येऊन सरळ बशोकच्या घरी गेला. अशोकचा पाटा बघाय उतरलेला नव्हता.

रवि काही वेळ गप्प राहिल्यावर म्हणाला—“अगदी गरीब, धर्मभोक्त आणि उदार म्हणून पंचक्रोशीत प्रसिद्ध असलेल्या लक्ष्मणरावांवर तुझा एवढा रंज का? हे नाही कळलं मला!”

“सांगतो, पण हा पुढे त्या गृहत्वाच्या नावाच्या उच्चारही माझ्या समोर करू नकोस,” असे सांगून अशोक खंगू लागला.

अशोकला रामू नावाचा एक बालमित्र होता. जसाच नोकरीला लागला त्याच दिवशी रामूचे लग्न झाले. त्यामुळे तो आपल्या मित्राच्या लग्नाला हजर राहू शकला नाही. रामू सरकारी नोकर म्हणून रामपुरला रहात असे.

नोकरी लागल्यानंतर तीन महिन्यांनी अशोकला एकामागून एक दोन दिवसांची

सुट्टी लाभली. म्हणून तो मित्राला भेटायला म्हणून रामपुरला गेला. तो गावात पोचला तो पर्वत चागला काळील झाला होता. तरी रामू राही त्या घराच्या दोघ काळजे तेवढे नासाचे झाले नाही.

अशोकने दारावर थाप देताच रामूच्या बायकोने येऊन दार उघडले. तिच्यावर कोणतातरी प्रसंग आल्या सारखे तिला पाहताच अशोकला वाटले.

“माझे नाव अशोक मी रामूचा बालमित्र आहे.” अशोक म्हणाला.

ते ऐकताच आनकीने पवराने बोले पुसले व म्हणाली—“दादा, तुम्ही कसे वेळे बर आलात. तुमच्या मित्राला अरे नाही.”

रामू काटेवर बेसुद्धावस्थेत पडलेला होता.

"तीन दिवस झाले. डोळे मिटून पडलेले आहेत. मला बार्ड, भितोष घाटते आहे." जानकी म्हणाली.

अशोकने रामूच्या कपाळाला हात लावून पाहिला व म्हणाला—"मिथ्याच कारण नाही, वहिनी, बेघाला बोलावून आणतो."

"या गावात लक्ष्मणराव नावाचे एकटेच बैद्य आहेत. दोनच तासां पूर्वी यांना बघून औषध घेऊन शेजारच्या गावी जातो असे सांगून गेले. ते परत आले की नाही कोण जाणे?" जानकी म्हणाली.

अशोकने बेसुद्धावस्थेत पडलेल्या रामूला त्याला माहीत असलेले औषधपाणी करीत काही वेळा वसला. जानकीने अशोक जाई नवऱ्याजवळ असे समजून जमिनीला जरा अंग टेकले आणि प्रसन्न होती. मध्य रात्र उलटण्याच्या सुमारास रामूची तब्येत आणखी जास्तच बिघडली.

अशोकने धावतून जाऊन जानकीला उठविले व म्हणाला—"मी जाऊन लक्ष्मणरावांना बोलावून आणतो तुम्ही रामूच्या प्रकट करू शकता का?" म्हणाला.

जानकीने लक्ष्मणरावांच्या घराच्या खाणाखुणा नीट समजाऊन सांगितल्या. कटुलिजा सधोरच्या मध्यरात्रीच्या घराची खूण ओळखून जशोक तेथे गेला आणि ओरओराने दार वाजविले. मावूच्या खिडकीचे दार उघडले.

"लक्ष्मणराव मुन्हीच का हो? यांना मित्र रामू याची परिस्थिती." असे अशोक म्हणतच होता. इतक्यात आवाज आला—"होय, लक्ष्मणराव आमचे बडील, मध्य रात्रीच्या वेळी दार काय हो बडविता?" असे रागाने कोणी म्हणाला.

"आज्ञाच्याची परिस्थिती गंभीर आहे. सांगता का बडिलांना." अशोक म्हणाला. खिडकीतून बघणारा रागे कळत म्हणाला—"कोणी रामू नावाचा माणस

नार जाणारा आहे, म्हणून यात काय बाबा?"

"गरज असती की लोक अर्ध्या रात्री सुद्धा येऊन कास देतात. झोपेच होवरं झालं! तू ये झोप! तो उद्या सकाळपर्यंत जिवंत राहिला तर येऊन पाहीन!" असा आवाज खोलीतून वाजत आला.

त्या पाटोपाठ खिडकीचे दार बंद झाले. अशोक संतापला, तो परतला आणि जानकीला घडले ते सांगितले. तो तरी काय करणार? म्हणाला—"त्या बेघाला बैद्य म्हणजेच स्वतःचा अपमान करून वेष्ट्यासारखे आहे! चला शहरात रामूला येऊन जेऊ. जबळपास एखादी गाडी भाड्याने मिळेल का?" त्याने विचारले.

जानकी पलीकडच्या गल्लीत धावत गेली व एका ओळखीच्या गाडीवाल्याला बोलावून येऊन आली. दोघांनी मिळून रामूला उचलून बाणून गाडीत ओपविले. परंतु गाहाराच्या काटेवरक रामूचे प्राणोत्क्रय झाले.

अशोकच्या तोंडी ते सर्व दृष्ट ऐकून रवि म्हणाला—"अस्त! तर मग तू हेमाच्या घरात तू वागलास त्याबद्दल मी तुला दोष देणार नाही."

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी अशोक घरात असता बाहेरच दार वाजले. उदऱ्याबाहेर

उभी असलेल्या हेमाला पाहून अशोक चकितच झाला. "तू? कशासाठी आलीस इकडे?"

"छरनाच्या मोठ्ठी विषयी बोलायला आले नाही!" असे म्हणत हेमा भीतभीत आत येऊन बसली.

तिच्याकडे रागाने पहात असलेल्या अशोककडे पहात ती म्हणाली—"रवीने मला सर्व काही सांगितले. ज्वाळण्यापूर्वीच तुम्ही त्या गावबाहेर मिळून गेल्यामुळे रात्री आमच्यावर आलेला प्रसंग तुम्हाला कळला नाही. आमच्या घडिलाविषयी तुमच्या मनात फार मोठा वैरसमज झाला आहे. चडलं ते असं.

"त्या रात्री माझा मोठा भाऊ लग्नासाठी परगावी गेला होता. मी सैपाक करून वडिलांशी वाट पहात बसले होते. बाबा भावाचा गाडी करून घरातले तर दोन ग्रहर राज उलटली होती. म्हणाले— "बाळ, हे गाडीवाले दोघे भाऊ आहेत न! उपाशी आहेत विचारे! त्यांना प्रथम वाढ. नंतर आपण दोघे खेवू."

मी पुढच्या पचवीस दोन पन्नावळीवर त्या दोघांना शोधले. दोघे जेवून विहिरीवरून हात धुवून आले. मुरे दाखवून त्यांनी आम्हा दोघांना एलगाच्या घुरांना बांधून ठेवले व तोंडात कोठे बालून ठेवून घरातले सर्व मूल्यवान सामान गोळा करून गाडीदे बांधू लागले.

त्याच वेळी "लक्ष्मणराव" अशी हाक ऐकू आली व दारवर थाप पडली. दोघे बोर पोपळले. काही वेळ परस्परांशी फुसफुसले. नंतर एकाने खिडकी उघडून आमच्या भावाचे सांग केलं.

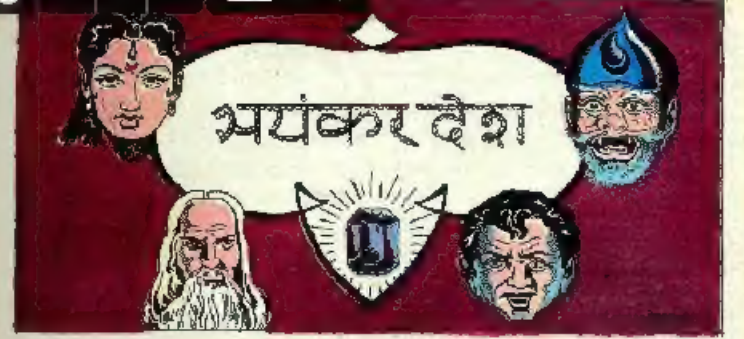
रामूची तब्येत बरी नसल्याचे बाहेरच्या माणसाने सांगितल्यावर माझ्या बाबांनी

स्वतःला शोधून घ्यायचा बत्त केला. भातला चोर त्यांना घुराभोसकून निघून गेला. मी तर बेसुद्ध झाले. मी सुळीवर आले तो पर्यंत बाबांचे अखेपटी संस्कारही आटोपले होते."

सर्न ऐकल्यावर नकित झालेल्या असोकला हेमा म्हणाली—"तुमच्या मित्रांसाठी माझ्या बाबांनी स्वतःचा जीव दिला. तेच तुम्हांला दुष्ट वाटले? आपण पहिलेले व एकलेले सर्व खरंच असत असं समजू नये. पोराना दुसऱ्याच दिवशी विषायांनी धरले ते आता तुरुंगात आहेत!"

लक्ष्मणरावांच्या त्यागाची गोष्ट ऐकून असोकला डोळ्यांना पाणी आलं. तो हेमाला म्हणाला—"तू म्हणालीस त्या प्रमाणे पाहिलं ऐकलं ते खरं मानू नये ही गोष्ट माव खरी! परंतु मी तुझ्या राग्यात भंगळ-सुन बांधीत ते माव सर्व पाहतीलच! त्याच खरं नाही असं काहीच दिसणार नाही!"

ते ऐकून हेमा लाजली व हसत मान खाली करून उभी राहिली.

[६]

[शिवदत्ताच्या सल्ल्याप्रमाणे समरसेनाते स्वतःच सेनापति पद स्वीकारले. सैन्यानी जमवा-जमव करण्यासाठी त्याने नरवाहन मिथाला पाठविले. सैनिक व प्रजेच्या हाथीचा मार जाऊन तो परतला. त्या कडील परिस्थितीत निश्चाय होऊन राजमावयाच्या रमणासाठी शिकारखान्याच्या अधिकाऱ्याला पिज्यातून धूर जतावरना सोडणे सांगले. स्वान्वर-]

समरसेनात त्याला विचारल्यासारखंच "होय!" असे भृगत शिवदत्ताने शिवदत्त सांगत असलेले ऐकून यदर-देवाने स्थित केले. तेंवर म्हणाला—"शहूराच्या कोटाच्या चारी बाजूला बेडा वेळच मिळाला नाही. कारण सर्व मोघळच वेळून बठलेच्या शत्रूला आणि शहूरात खवळलेल्या घजेलायुद्धा राजाने गादी म्हणाली—"होय रे, समरसेना, तेच तर प्रस्तुत परिस्थितीत दिसत आहे! मला राज्याधिकार कोणाच्याही हातात गेला विचारली तर राज्याधिकार इतर कोणाच्या तरी एकच माही का?"

"बायोबा"

करून याच प्रजेच्या मदतीने शत्रूचा विमोड करणे न्याय्य नसतेच होईल!"

समरसेन तरक्षणे म्हणाला—"तोच विचार मी बुद्धा करीत होती! चित्रसेन महाराज पुढे झाले आहेत. त्यांचा वारस मुळां कोणी नाही. ते स्वतःच गादी सोडायला तयार होतील बसे वाटते. प्रजा थोडी शांत झाल्यावर तटाच्या बाहेरच्या शत्रूला चिरडून टाकणे तेवढे कठीण नाही!"

आम्ही हे बोलत होतो, त्याच वेळी चित्रसेन महाराज स्वतःच आले. त्यांना पाहताच प्रजेने "राजाला गादीवरून काढा, त्याची सत्ता नको!" असा घोष सुरू केला.

चित्रसेन राजा आम्ही होतो तेथे सरळ पोचताच म्हणाला—"समरसेना! तटाच्या

बुरुजावरून पाहिले तर शत्रू तब्बू डोकून किल्लावर तुटून पडण्याची सर्व तयारी करीत असल्याचे दिसले. शत्रूसैन्य शेंकडो-द्वर आहे. नंतर किल्ल्यातल्या प्रजेचा माझ्यावर जो राग आहे तो मला कळत नाही, असेही आही. आपल्या ऐराधारमांत आणि मनोविनोद व करमणुकीच्या साधनात गुरफटलेला माझ्या सारखा राजपदास योग्य नाही. प्रजेच्या इच्छेप्रमाणे मी सिंहासन तर सोडतोच, त्याहूनही मोठा त्याग करण्यास तयार आहे!" असे म्हणत राजा वर चढून आला.

चित्रसेन महाराजच असे बोलू लागल्या-वर मी व समरसेन दोघेही थक्कच झालो. आपल्या दोघांच्या तोंडावाट शब्दच-उमटेना

चित्रसेन महाराज स्वतःच प्रजेला संबोधन करून व हात जोडून म्हणाले—"कुडळिनी द्वीपनिवासी प्रजाबंधु हो! तुमचा राग व तुमची न्याय्य भागणी मी ओळखतो. मी भोगविलासात निमग्न होऊन तुमच्यावर जेणाच्या संकटांची, दुःखांची पर्वा केली नाही. अशा माझ्यासारख्या राजाला तुम्ही सिंहासन सोडून जा, म्हणून सांगणे धर्माला अनुसरूनच आहे. मी आपला राजमुकुटच तब्बू तर त्याहून मूल्यवान वस्तू बुद्धा सोडायला तयार झालो आहे. परंतु तुम्ही मात्र तुमचा हेनापती समरसेन याच्या आज्ञेचे पालन केले पाहिजे!"

दुसऱ्याच क्षणाला प्रजेच्या जय जय कराने असमतं दुमदुमले. त्या पाडोपाड

चित्रसेन राजाने सभागंडपावरून खाली उडी मारली. हे सर्व एकदा पापणी लवायच्या आत घडले. आम्ही दोघे थक्क होऊन खाली पाहू लागलो. चित्रसेन जमिनीवर निक्षेपट पडला होता. त्याचे प्राणोत्क्रमण झाले होते.

अकस्मात त्यांच्यामध्ये कोण प्राणी पडला हे न कळल्यामुळे जाबरून जाऊन सर्व क्रूर जनावरे तेथून पळून गेली. सर्व प्रजा निक्षेपट होऊन आपल्या राजाच्या देहाकडे पाहू लागली.

"संपले, सर्वे नाटकच संपले!" असे म्हणत समरसेन स्वतः तेथल्या एका खांब्याच्या जाग्यारे अर्धवट शुद्धीत टेवून उभा राहिला. त्याच्या डोळ्यांतून पाण्याचे दोन थेंबे गळून

वित्तकै बरे. एक दोन मिनिटांतच किल्ल्याची घार मी उघडविणार आहे. त्याच्या आत महाराजांचा वेहू बेदानातून दूर नेऊन सुरक्षित जागेत नेऊन पोचविला पाहिजे." मी त्याला आज्ञा देऊन गेलो.

समरसेन मी म्हणालो ते ऐकूनच होता. काही अंतरावर तरवाहन उभा होता. तो माझ्याकडे एकदा तिरप्या नजरेने पाहून सभामंडपावर चढून गेला.

ओडघाच वेळात सर्व कूर जनांवरांचा त्यांच्या पिजऱ्यांत पोचविण्यात आले. चित्रसेन महाराजांचा वेहू बाजूला नेण्यात आला. मी व समरसेन राजवाड्याचा जिना उतरून दाराकडे जाऊ लागलो.

आम्ही किल्ल्याच्या दाराजवळ पोचलो त्यावेळी प्रजेची हालचाल सुरू झाली. एका-एकी समरसेनाचा जयजयकार प्रजेने केला. त्या जयजयकाराने जमिनीपासून आकाशापर्यंत सर्व अंतराळ मुसमुसले.

किल्ल्याचे फाटक उघडले. समरसेन एक दोन पावले पुढे टाकून गरजला- "कुडलिनी द्वीपवासी हो!" त्याचा आवाज ऐकून सर्वत्र शांतता पसरली. म्हणाला- "आतां जे काही चरले आहे त्या विशयी मी बोलत नाही. देशाकडे बराजक व बंडाळी माजली आहे, हे खरं आहे. याला कोण किती जबाबदार आहे, याचा विचार

करण्याची ही वेळ नव्हे! आज आपले महाराज नाहीत. म्हणून राजभक्तीचेही महत्त्व उरले नाही. आतां प्रस्तुत परिस्थितीत प्रत्येक व्यक्तीच्या मनात वैराग्य व ऐक्यभाव राहिला पाहिजे!"

"कुडलिनी द्वीपाचा जयजयकार असो!" प्रजेने जयजयकार केला.

समरसेन पुन्हा गरजला- "शहराच्या तटाबाहेर जमल्या राजधानीवर चालून येण्यासाठी शत्रूने पडतव टाकला आहे. प्रथम राजधानीचे रक्षण करावयाचे, नंतर देशाचे रक्षण करावयाचे आहे! शस्त्र धारण करण्याची शक्ती असलेल्या प्रत्येक नागरिकाने तळहातावर जीव घेऊन पुढे पाऊल टाकलं पाहिजे!"

प्रजेची हालचाल पुन्हा दिसली. प्रत्येक जण पुढे येण्यासाठी खटखट करू लागला. "मला तलवार द्या, मला तलवार द्या, मला घनुष्यबाण व आंता द्या!" हाच आवाज ऐकू येऊ लागला.

समरसेनाने मागे वळून पाहिले. जवळच उभा असलेला नरवाहन दिसला. "नरवाहना! आतां तुझे काम सोंपं आल्यासारखं दिसतं आहे. सैन्याची जमवा जमव कर!" असे म्हणत समरसेन मागे फिरला.

"मी आणि समरसेन किल्ल्याच्या बुरुजावर चढून गेलो. दूर शत्रूने असंख्य तेंदू

डोकलेले दिसले. शत्रूंचा शस्त्रे पाहू हिंटरा फिरत होते.

समरसेन म्हणाला- "शिवशक्ता, शत्रूला युद्ध म्हणजे काय, व्यूहरचना कशी करावी याची खगेद गोष्टी कळत नसल्यासारखा तो नुसता डोकळा दिसत नाही. त्यांचा शस्त्राभ्यास पाहून सैन्य शस्त्रास्त्र निघेत निघ्यात असल्या सारखं दिसत आहे."

समरसेन म्हणाला त्यात सत्याचाच अंश आसा होता. उघडघावर त्यांचा शस्त्राभ्यास पाहून व अश्वसैनिकाकडे पाहून त्यांना शस्त्रास्त्राचे चांगले शिक्षण मिळाल्याचेच कळत होते. मी किल्ल्याला लागून असलेल्या खंदकाकडे पाहिले. त्याच तितकेसे पाणी

पडले. मी प्रजेकडे वळून पाहिले. सगळीकडे स्मशानस्तब्धता पसरलेली होती. अकस्मात बडबलेल्या वा घडनमुळे ती किर्करंज-विमूड झालेली होती. समरसेन तर हालत झुलतही नव्हता. नरवाहन सुद्धा निव्वेष्ट झालेला होता.

इतक्यात त्याबाजूला सिकाखान्याचा अधिकारी धावत पळत आला. "आतां... आतां..." असे म्हणत तो पुढे नाही बोलू शकला नाही.

मी त्याला जवळ धावता खूण केली व म्हणालो- "आतां तू सर्व जनांवरांना त्यांच्या त्यांच्या पिजऱ्यांत ते जातील असे काही तरी कर. हे काम जितक्या लवकर करशील

नव्हते. लगेच मी एका सेनिकाला बोलावून त्याला खंदक भरीपर्यंत पाणी सोडायला मागितले. तेव्हा समरसेन भाक्याकडे वळून म्हणाला.

“शिवदत्ता, सेनापतिपद मी स्वतः घेणे वातां आवश्यकच वाटत आहे, परंतु किल्ल्याच्या रक्षणाची जबाबदारीमात्र मी नुसत्यावर टाकीत आहे. कारण प्रस्तुत परिस्थितीत मला दुसरा मार्गच दिसत नाही. काय, ठीक आहे ना?”

मी लगेच त्या प्रश्नाचे उत्तर देऊ शकलो नाही. किल्ल्याच्या रक्षणाची जबाबदारी घेणे म्हणजे शत्रूवर चालून जाणाऱ्या सैन्याबरोबर मी रहावयाचे नाही असेच म्हणावयाचे. म्हणजे उपसेनापती म्हणून नरबाहनास समरसेनावरोबर जायला संधी मिळणार. म्हणून मी काहीच बोललो नाही. ह्या कोड्यातून कधी सोडवणूक करून घ्यायची या विचारात मी असतां नरबाहून स्वतःच तेथे आला.

मी म्हणाला—“सेनापती! मी दोन हजार उत्तम शिकलेल्या सैनिकांचे सैन्य तयार ठेवले आहे. प्रत्येक जे धडकून सैन्यात भर्ती होण्यालायक दिसले त्यांची निवड करून जाणखी चार हजारांना घेऊन पाठली आहेच. आतां पुढे काय करावयाचे, आज्ञा करावी.”

समरसेन भाक्याकडे वळून म्हणाला—
“राजधानीच्या रक्षणास दोन हजारांचे सैन्य पुरेले नाही का?”

मी ह्मकारार्थी मान हलविली.

“तरमग राजधानीच्या रक्षणाची सर्व जबाबदारी तुझी. मी दोन हजार सैनिकांना आणि आयुध धारण करू शकणाऱ्या आणखी दोन हजारांना बरोबर घेऊन जाऊन शत्रूवर चालून जातो. आम्ही बाहेर पडतांच किल्ल्याचे दार सावधपणे बंद करून घे!”

सर्गेन केवळ किल्ल्याच्या फाटकाबाहेर जातुंच मी राजधानीच्या रक्षणाकरितां कायकाय करणे आवश्यक आहे, याची कायकाय करणे आवश्यक आहे, याची

Fullscreen

127

18 / 68

पाहणी करण्यासाठी मी निवडक पंचवीस जणांना बरोबर घेऊन निघालो. शास्त्रासन पेठून सज्ज असलेल्या प्रजेकडे पाहून मला हंका आली. यांना या आयुधांचा कसा उपयोग करावयाचा हे तरी माहीत असेल का ?

कारण शिस्तीने रथांना उभे करणे देखील कष्टसाध्य वाटले. शिवाय त्यांच्या पैकी काही लोक निरनिराळे घोड्या करून आपापसात काही तरी कारगे काढून बांडत असल्या सारखे दिसले.

मी किल्ल्याचे फाटक बंद करून किल्ल्याच्या बुरुजावर चढून उभा राहिलो. तेथून जाहेरचे दृश्य खान दिशत होते. समरसेनाच्या तंतूदाखाली किल्ल्यातील सैन्य काही अंतर चालून गेल्यावर शत्रू सैन्यात घोडी हालवाऊ मुरू झाल्यासारखे दिसले. शत्रूसैनिक घाईघाईने शास्त्रासने घेऊन युद्धाला तयार होत असल्या सारखे दिसले. घोडेस्वार ओठमांठे झाले घेऊन

तयार झाले व पेंदळ सैन्याच्या पुढे जाऊन उभे राहिले. काही लोक लहान लहान टोळ्या करून समरसेनाच्या सैन्यावर चढूकडून हल्ला करण्याच्या तयारीने निघाले.

दोन्ही सैन्ये परस्परांशी मिडली तर कोणाला जय मिळेल, हे लगतच सांगणे अशक्य आहे हे मी ओळखले. शत्रूच्या दहावारा घोडेस्वारांचे एक दळ शिवावर उदार होऊन समरसेनाच्या सैन्यावर कुटुन पडण्यासाठी पुढे निघालेले मला दिसले. रथांनी शक्य झाले तितक्यांना ठार केले आणि लगतच दूर पळून गेले. अशा विद्युत वेगाने आपल्या सैन्यावर हल्ले होतील आणि गतिमी काव्याने शत्रू युद्ध करील, याची कल्पना देखील समरसेनाला नसावी. त्याने आपल्या सैन्याला एका जागी उभे करून आपल्या घोडेस्वारांच्या दहा दहा बाराबारांच्या टोळ्या केल्या. (क्रमशः)

नित्यानंदाचे पापकर्म

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो लाडाजवळ परत आला, प्रेत खांबावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे भोजन होऊन स्वस्थानाच्या दिशेने जाऊ लागला. तेव्हा प्रेतगत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला:—“राजा, तू इतरांचे हित करून पुण्य संपादन करता येईल व एक शोर महापुरुष म्हणून म्हणवितो येईल या हेतूने इतके त्रास सहन करतो आहेस, अशी एक शंका मनात येते. कोणी किती पुण्यात्मा झाला तरी परमेश्वराची इच्छा काय आहे ते त्याला कळणे शक्य नाही ! म्हणून पुण्यकार्य करायला कोणी निवाला असतो त्याच्या हातून नकळत पापकर्म घडते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला नित्यानंद नावाच्या एका परोपकारी व्यक्तीची गोष्ट सांगतो. लक्ष वेळून ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वेताळाच्या गोष्टी

नित्यानंद हा लहानपणापासूनच परोप-
कार करीत असे. दुःखीकष्टी कोठे आहेत
पाचा शोध काढून तो त्यांच्या मदतीला
माने. इतरांना शक्त करता यावी या
साठीच तो व्यापारधंदा करीत असे.
दानधर्म करण्यात संसार आज येऊ नये
म्हणून त्याने लग्न बुद्ध्या केले नाही. दान-
धर्म वेण्यास कोणी पात्र किंवा अपात्र
साहे की नाही याचाही त्याने कधी विचार
केला नाही.

नित्यानंद राहो त्या गावाच्या शेजारच्या
गावी नारायण शेट नावाचा एक सावकार
रहात असे. तो कर्जाजि पैसे देऊन व्याज
वसूल करीत असे. त्याच्याकडे कर्ज घेणारे

सर्व स्वतःचा नाश करून घेतात असेच लोक
म्हणत. कर्ज वसूल करण्याच्या बाबतीत
नारायण शेट परमविमर्शित विचार करीत
नसे.

काही काळ नारायण शेट खूप वैभव
भोगीत राहिला. त्यानंतर त्याला वाईट
दिवस पहावे लागले. एके दिवशी त्यांच्या
घरात कोर शिरले व त्याने घर कुटून
नेले. एवढेच नव्हे तर जाती जाती त्यांनी
घराला जागही लावली. नारायण शेटची
गावात सर्वांचेच धाकडे, म्हणून कोणी
मदतीलाही घावलं नाही. म्हणून तो
दुतका भीमंत असूनही त्याला बिकारी
व्हावे लागले.

त्यानंतर नारायणशेटला कोणी आपल्या
घात्याला उभे राहू दिले नाही. उलट
त्याच्यावर आलेल्या संकटातून सर्वांना
आनंदच झाला म्हणून गावात राहणारी
अशाक्यभाल्यामुळे नारायणशेट मुलां बाळांना
घेऊन वुसच्या एका गावी निघून गेला. तेथे
राहून तो स्वतः व बायको आणि भुलं मेहनत
मजुरी करून कमाई करू लागले. वार पैसे
जमा झाले की पुन्हा काही व्यापार करावा
असे नारायण शेटच्या मनात होते. परंतु
त्याच्या हातात कधी पैसे शिल्लकीतच पडत
नसत. कारण किमती भरमसाट वाढत
चालल्या होत्या आणि घरात कोणी तरी

निव्व आजारी पडत असे. मिळे तो पैसाच
पुरत नसे.

वापल्या पाठीची कोणता भ्रत लायला
आहे बुवा, या विचाराने नारुशेट नेहमी
दुःखी असे.

एके दिवशी त्या गावी एक साधू
आला. नारुशेट त्याच्या दर्शनाला गेला
आणि आपले दुःख त्याच्याजवळ विवेदन
केले.

तो साधू त्याचे म्हणणे ऐकून घेतल्यावर
म्हणाला-“तू, कितीच लोकांच्या तोंडचे
अन्न ओढून घेऊन त्यांना दुःखी केले
आहेस, म्हणून तुझी ही दशा झाली आहे.
तेव्हा तू दरिद्रनारायणाला अन्नदान कर.
तुझा पाप धुवून निघेल व पुन्हा चांगले

दिवस येतील. पण त्यानंतर मात्र सह्याण-
पणाने वाच.”

त्या दिवसापासून नारुशेट जास्त
काळजीपूर्वक राहून चार पैसे मागे टाकू
लागला. परंतु एकाएकी कोणतातरी अन्न-
पेक्षित खर्च होई आणि जमविलेले पैसे खर्च
होऊन जाव. आता आपल्याला पापमुक्तो
वाही, असे मनाला लावून घेऊन तो दुःखी
कष्टी झाला वसला त्याला नित्यानंदाच्या
ओदारीविषयी कळले.

नारुशेट लग्नेच बायकोपोराचा घेऊन
नित्यानंद राहो त्या गावी निघाला.
गावाच्या वैशीवरच त्याला एक भाणस
घेतला. नारुशेटने त्याला विचारून नित्या-
नंदाविषयी सर्व माहिती काढून घेतली.

तो म्हणाला—“नित्यानंद तुला नक्कीच भवत करील. तेव्हा तुझे काय लक्षक व्हावे यासाठी तुला मी एक मुक्ती सांगतो, ती ऐक. नित्यानंद हा थोर महात्मा आहे. तो बररीज देवळात पाऊल टाकतो न टाकतो तोंब कोणी दिवे लावायची गरजच नसते, दिवे आपो-आप लागतात न उजेड होतो. त्या थोर पुण्याला होलावून तु जेवायला वाडलस की सहस्रत्रयची लोकांना अन्नदान केल्याचं पुण्य लागेल !”

नारुशेट भावात गेला आणि नित्यानंदाला भेटून त्याने त्याला येण्याचे कारण निवेदन केले.

नित्यानंद त्याला म्हणाला—“तुला स्वतः करावया सला मुळीच हरकत नाही. परंतु मला हे नाही कळत की मी एकट्याने जेवलो तर एक हजार गरिबांची पोटें भरतील, हे कसे काय म्हणतास तू? मी एक सामान्य माणूस आहे. तेव्हा असला अधविश्वास घेऊन बसू नकोस.”

“आपण किली थोर पुण्याले आहां हे ऐकतातले दिवेच सांगतात की, स्वतः आपोआप लागून! तसेच या बहुलही असे काही न घडेल असे नाही म्हणता येणार!” नारुशेट म्हणाला.

नारुशेटच्या कुटुंबियांनी त्या भावात चार दिवस खूप भस करून चार पैसे मिळविले आणि ते पैसे खर्च करून नित्यानंदाला एक मोठी मेजवानी दिली. नित्यानंदाचे जेवण झाल्यावर एक अत्यदभूत बटवा धडली. नारुशेटच्या बायकोने नित्यानंद ज्या पात्रावर जेवले होते ते पात्र उचलताच तेथे आपली एक पान दिसले. असा तऱ्हेने एका मागून एक पान ही उचलत गेली आणि अशी पाने एक हजार झाली.

हे पाहून स्वतः नित्यानंदांना मुद्दा आश्चर्य वाटले. ते तृप्त होऊन तेथून परत निघून गेले, नारुशेटला मुद्दा वाटले की ज्या दिवसापासून त्याची कष्टदशा

संपली आणि त्याला परमानंद झाला. परंतु त्या दिवशी संध्याकाळी जाणखी एक अद्भुत गोष्ट घडली. नित्यानंद नित्याप्रमाणे देवालयाले गेले. परंतु नेहमीप्रमाणे दिवे आपोआप लागले नाहीत. गावात त्या गोष्टीची चहुकडे सावधान चर्चा पण झाली. स्वतः नित्यानंद विस्मित झाले. आपल्या हातून काही चुक तर घडली नाही?

त्या दिवसापासून नित्यानंदांनी देवळात पाऊल टाकताच दिवे लागायचे काययचे बंदच झाले. आपण कमाविलेले सर्व पुण्य घालवून बसली की काय असे त्यांना वाटू लागले. नारुशेटला आपण सहाय्य करायचे मान्य केले तेव्हापासूनच हे घडू लागले आहे, हे नित्यानंदांनी ओळखले.

एके दिवशी ते आपल्या घरी देवालयभोर नघून देवाला म्हणाले—“देवा, माझ्या ज्ञान करणार नाही की थोड्या पानी ही हातून असा कोणता अपराध घडला? आजपर्यंत मी वांगल्या लोकांना न नोंद लोकांनाही मेजवानी न करतां भक्त करीत आलो. नारुशेटच्या जावतीत मी अशी कोणती चुक केले? त्याने काही काळ पापकर्म करीत जीवित घालविले हे खरे, पण आता त्याला आपल्या चुकीची जाणीव झाली आहे ना! त्याला भक्त करणे चुकीचे झाले का?”

देवाकडून काहीच उत्तर आले नाही. तरी नित्यानंद आपला हात न सोडता देवा-समोरच बसून म्हणाले—“माझ्या हातून काय चुक घडली तू सांगेपर्यंत मी भस-ज्ञान करणार नाही की थोड्या पानी ही मिणार नाही, बेबेच असून राहाती.”

ही गोष्ट कळल्यावर प्रमुक्त गावकरी भक्तीने नारुशेटला बोलावून असं काय घडले म्हणून विचारले. नारुशेटने घडले ते सांगितले. त्याच दिवशी गावातल्या प्रमुख भक्तींनी एक महस भिकत्यांना भसदान करण्याचे ठरविले. परंतु नारुशेट त्यांना म्हणाला—“आतां तुम्ही हा जो खर्च करणार तो सर्व मी देईन मी तूर्त गरीबच आहे.

परंतु भी मेहनत मजुरी करून तेवढी रक्कम उभी करतो माझ्यावर दया करा."

त्यांनी ते मान्य केले. एक म्हणून गोर बरिबाताना अन्नदान करण्यात आले. त्या दिवशी रात्री नित्यानंदामुळे पुन्हा आपोआप दिवस झाला. त्यानंतर नारुशंटची परिस्थिती सुद्धा सुधारली. तो न्यायनीती-पूर्वक ध्यापार घेता करून लागला आणि सुखासमाधानाने राहू लागला.

बंधवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-
"राजा, इतका थोर पुण्यवान होता तो नित्यानंद, पण फक्त एक वेळ तो नारुशंटच्या घरी जेवला त्यामुळे त्याच्या सर्व पुण्याचा नाश कसा काय झाला? नारुशंटने केलेले पाप नित्यानंदाच्या माथी बोलं म्हणून का? की याला अंणली काही कारण होते? या शकांचे समाधान काढूक उत्तर माहीत असून तू दिलं नाहीस, तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची खबर घेऊन होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतोस."

उत्तर देत विक्रमादित्य म्हणाला "या जगात थोर पुरुषांचे पुण्य सुद्धा किती थोर असते हे दर्शविण्यासाठी देवानं नित्यानंदाला काही अद्भुत शक्ती दिल्या. होत्या त्यावरून अणली जास्त पुण्यकार्य करायला प्रोत्साहन मिळाले हे हेतू देवाच्या मनात होता. नित्यानंदाने ताळजटला मदत केली त्यात काही चूक नव्हतीच. परंतु कष्ट करून मिळविलेले पैसे खर्च करून एक हजार गरीबलांकरिता अन्नदान करण्याचे नारुशंटने ठरविले होते. परंतु नित्यानंदाला एकट्याला संजवानी दिव्याने ती हजार पोटे तक्रार अस, जिना उपाशी राडिली. ते पाप नकळत का होईना नित्यानंदाच्या हातून घडल्याने स्थाने देवळात पाऊल टाकल्याच दिवे लागले नाहीत. ते पाहतांच त्याला अपली चूक कळली."

अशातचून राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रतामह अद्भुत झाला आणि पुन्हा जाडाला जाऊन लांबकळू लागला.

(कल्पित)

नुकसान भरपाई

शिवपुर गावाच्या गाडी झडतवा आणि लखुजी गावाचे दोन संतकरी रहात असत. गावाच्या पूर्वला ज्ञानदाची अमराई होती आणि पवित्रमेळा लखुजीची. त्या दोघांमध्यं वर होते.

उन्हाळ्याच्या सुरुवातीला मोहोरपाठोपाठ बारीक बारीक नैऋत दिवस लागल्या, तेव्हा ज्ञानदाच्या मनात एक दुष्ट विचार आला. तो जिल्ह्याच्या गाडी गेला स नेथून त्यान एक माकड खरेदी करून आणले आणि त्या माकडाला रात्र पडल्यावर लखुजीच्या आमराईत सोडले. माकड या साडावरून ह्या झाडावर उडचा माकड लागले. सर्व कैद्या खाली पडल्या व सर्व आमराईची नासधूस झाली.

लखुजीने माकडाला पकडण्यासाठी कातक्याकरवी खूप प्रयत्न केले. परंतु पिजरा, जाळ वगैरे सर्व निरपयोगी ठरले.

कातकरी म्हणाला-"मालक, आपला हुकूम आला तर मी एक तीर घालून माकडाला राम म्हणायला लावतो."

लखुजी म्हणाला "नको रे बाबा तो राक्षसदा सैन्यातला आहे. त्याला मारले तर पाप लागेल. त्या ज्ञानदाने माझ्या आमराईत हे माकड आणून सोडले आहे. पाहानी मी जन्नास वसे!" लखुजी बिडून म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी लखुजीने दुसरा एक माकड आणले आणि ज्ञानदाच्या आमराईत सोडले. माकडाने ज्ञानदाच्या आमराईची अशाक वाटिका करून सादली. ज्ञानदाने माकडाला धरण्याचे सर्व उपाय केले सर्व निष्फळ ठरले.

प्रत्येक जण हुसक्याच किती नुकसान झालं हे निखटनीठ लावून साबधर सांगत फिरत होता. एकूण दोघांच्या बागातव्या

वर्षी आंवा पहायला सुद्धा मिळाल्या नाही तोच चार आठवडे गेले भाकडे वावा-
तल्या इतर वागात फिरली त्यांनी सुद्धा
माकडांना पकडायचे शिकवतोचे प्रयत्न केले.
परंतु खर्च ठरला सर्वांनी पावण्या पाटला-
कडे लक्ष ठेवून आणून या वर्षीनाशाला
मोठ्या व लघुजी जबाबदार असल्याचे
संगितले.

पाटलाने दोघांना बोलावून तंत्री दिली
दोघांना जबाबदार ठरवून म्हणाला-
"तुम्हा दोघांच्या जबाबदाारीत बैराबा
परिणाम सध्या गावाला भोगवा कागत
आहे तुम्हा दोघांच्या भाकडांचा हा उपद्रव
बोलांनी अर्वांना पोचत आहे यानी नुकसान
भरपाई तुम्हांलाच द्यावी लागेल."

जानबा व लघुजी मग्नपणे आपली बाजू
बावीत म्हणाले-"या भाकडांमुळे आमचे
किती नुकसान झालं आहे, माहीत आहे
की पाटील? हाव्ही भाकडांना घरगुच्या
किती प्रयत्न केले आणून त्यासाठी किती
सर्वा खर्चही केला."

पाटील म्हणाले-"मला ते सर्व पाहीर
आहे. तुमच्या तोंडून ऐकायची गरज
नाही!" नंतर आपल्या निकाल देत
म्हणाले-"तुम्ही दोघे घरगुतीच नुकसान
करण्यासाठी भाकडाला घेऊन जालात. या
सर्व भाकडकेष्टा तुमच्याच आहेत म्हणून
या भाकडांमुळे ज्यांचे किती नुकसान झालं
आहे त्याची भरपाई तुम्ही दोघांनीच
दिवा पाहिले आता राहिल भाकडांनाकडे
आवरायचं? तुम्ही शहरातून ज्यांच्याकडून
ही भाकडे खरेदी करून आणलीत त्याच
लोकांना बोलावून आणून त्यांना भाकडे
घेऊन जायला सांगा. "श्या करिता जो
खर्च होईल तो तुम्हा दोघांनी केला पाहिले
उशीर केलात तर दुप्पट दंड भरावा
लागेल."

पाटलाचा निकाल ऐकल्यावर जानबा व
लघुजी दोघांनी तोंड बंद झाली बोलायला
जायच उरली नाही ते दोघे भाकडांना
पकडविण्यासाठी त्यांच्या जुन्या भाकडांकडे
घावले

बिचारा विदूषक

एका राजाचा भवो कोणत्याही कायद्याची अंमलबजावणी करण्यासाठी दरबारी विदूषकाचा
निराळे बोलावून त्याच्या वरून कायद्याचा अर्थ वचवून देत असे आणि नंतर त्या कायद्याचा
परिचय जनतेला करून देत असे.

अशा तऱ्हेने कितीक वर्षे जातली तऱ्हा विदूषकाचा एक भादवा एक दिवशी त्याने
मल्याला बिचारले-"महाभली, आपण कोणत्याही कायद्याची अंमलबजावणी करण्यासाठी
भाकडांकडून त्यांचा अर्थ समजावून घेता त्यावरून अर्थ स्पष्ट होते की इतर लोकांच्याच की
प्रतिष्ठा नाही ती मादरा एकदमाल आहे, परंतु अशा परिस्थितीत एक स्पष्ट स्पष्ट होणे
की, दरबारी लोकां जवळ आणता आदर ठेवतात तेवढा मादरा ठेवत नाहीत."

मल्याने हसून उत्तर दिले-"ह्याचा अर्थ असा होत नाही की तू खूप हुशार आहेस
की तुमच्याकडून नियम समजून घेता तो वास्तवी की त्याचा अर्थ तुमच्या तोंडून मादरा तुला
त्याचा अर्थ समजता तर राज्यातल्या प्रत्येक मादराला त्याचा अर्थ समजत याची मला
खात्री आहे."

तेव्हा विदूषकाचा काळजी की मल्याला मजरेत तो एक खूब गंवात जातो तेव्हा
बिचारा विदूषकाची घमेंड जिरली.

अंध विश्वास

रंगनाथ जोड्याला रागिणी नावाची एकुलती एक मूलगी होती. त्यामुळे त्यांनी रागिणीला लाडात वाढविले. त्याचा असा विश्वास होता की रागिणी खूप नशिबवान आहे. म्हणून जेव्हा केव्हा त्यांना वेळ मिळते ते रागिणीला म्हणून 'मुली, तू खूप भाग्यवान आहेस. तू ज्या घरात पाय ठेवशील त्या घराचे भाग्य उजळेल.'"

हळूहळू रागिणीच्या मनात पण आई वडिलांच्या म्हणण्यावर विश्वास बसू लागला. दुसऱ्यांच्या बरोबर गप्पा मारतानासुद्धा ती आपल्या भाग्याचे गाणे गात असे. काही दिवसांनी तिचे लग्न आनंद नावाच्या मुला बरोबर झाले. ती त्या गावात नोकरी करीत होती.

रागिणी सासरी थाली बोट्या दिवसांनी आनंदला पगार वाढ व बढती मिळाली. त्यानं घरी येऊन आपल्या बायकोला

सांगितलं- "अरे, एवढेस का? मला बडती मिळून पगारत वाढ पण झाली आहे. आता आपल्याला पूर्वी पेक्षा सजेल राहता येईल."

"वा रे बा, हे तर छान झालं! बहुतेक आपल्याला माहीत नाही की, आपल्या बढतीचे कारण भी आहे!" रागिणीन हसत उत्तर दिलं.

आनंदन आश्चर्याने विचारलं "माझ्या बढतीचे कारण घरात बसून तू कशी काय होऊ शकतेस?"

काही लोक जन्मतच दरिद्री असतात. तसे काही जन्मतच भाग्यवान पण असतात. त्यात भी दुसऱ्या नंबरची आहे. मी ज्या घरात पाय ठेवित त्या घराचे भाग्य उजळेल. आता समजले का?"

हू आपली बडबड थांबव पाहू. माझ्या घरात तू पाय ठेवलास म्हणून

माझी बढती झाली नाही तर मी जी आजपर्यंत नोकरी केली ती प्रामाणिकपणे व जबाबदारीत केली. म्हणून माझ्यावर खूप होऊन माझ्या अधिकाऱ्याने मला पगार वाढ दिली व नाकरीत वळनी केली आहे." आनंदने हसून सारे कारण काय ते सांगितलं.

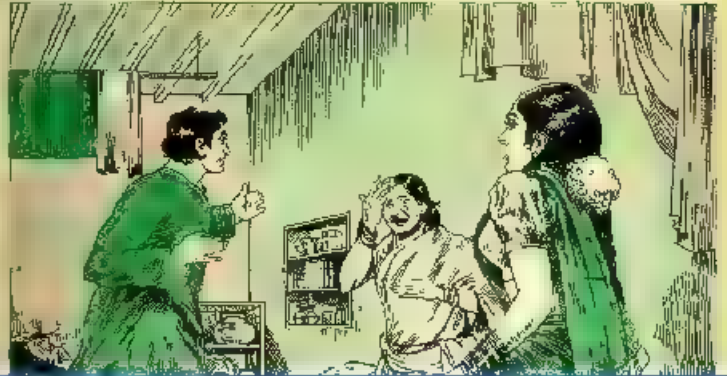
"तर झाला अर्थ असा होतो की, आजपर्यंत आपल्या अधिकारी लोकांनी आपलं काम व प्रामाणिकपणा ओळखला. म्हणून आणि मी आपल्या घरात पाय ठेवल्याबरोबर ओळखला, असेच ना?" रागिणीचे जातवेची धट्टा उडविली.

आनंदने विचार केला की, झगड्यांनीत बायकोबरोबर वाद घालून काही फायदा

हाणार नाही. म्हणून ती पुढे न वाळता राहण बसला.

त्याच दिवशी मधरात्री मातघरांत झोपलेली त्याची आई किचाळून आरडम उठली आणि म्हणाली- "मुला दामिन व जरीच्या साड्या टाकल्या पेटो त्या पलंगावाळून काढून झारांनी उचलून मली बघ, त्या वरमासान शिरीश केवट मोठे भोक पाडल आहे." असे म्हणत ती मोठमोठेपान रडू लागली.

आनंद त्याच्या आईचे किचाळवे रडणे ऐकून बायकोबरोबर आईच्या खालीन आला व तिच्या धोरे देत म्हणाला- आई, जे व्हायचे होते ते होऊन गेले. आता रडण्यात काय अर्थ आहे? खात हो.

परंतु आनंदची आई गणिष्कोकडे सता पान पहात म्हणाली मला ससजावून सांगण्याची काही गरज नाही आवर्षात कधी घरात चोरी झाली होती का? आपलं नशीबच फुटक जव्ही पासून तुझ्या बायकोन घरात पाय ठंवला तेव्हा पासून असंच काहीतरी घडने आहे”

आई तू रागिणीला दोष कशाला देतेस? तिन घरात पाय ठंवण्याचा आणि चोरी होण्याचा काही एक संबंध नाही? आनंदने आईला दहादल

आनंदची आई आपलं होळं पुसत म्हणाली 'मला कोणाकोणाचा पायमणाच तमा भ्रमन! याचेच हे फळ असु शकल

माझने बाळगे ऐकून रागिणीला खूप दुःख झाले तिने तावडतीब परसदार उघडल आणि ती विहीरीच्या दिशेने धावत कुठली आनंदने तिच्या अर्वाकिल ब निला म्हणाला तुला वडकीड तर नाही ना लागले हे तू काय करायला सोलली आहेस? तुला कही कळने की नाही

“आपल्या मोतोखीच्या तोंडून असे एकल्यावर माझा जणून तरी काय उपयोग?” माझ नशिबच फुटके रागिणी रडत रडत म्हणाली

आनंदने आपल्या बायकोला ससजावून सांगितलं—“तू आईच्या बोलण्याकडे लक्ष देऊ नकोस जसे तू म्हणालीस की तुझ्या यण्यामुळे आपल्याला वडकी मिळाली तसे तिन पण विचार केला की तुझ्या येण्यामुळे घरात चोरी झाली तुम्ही दोघीही अंध विश्वास ठंवण्यावर एकीपक्षा एक सरत आहात!”

सासूचे झेलणे कठोर अमेता का परंतु खराखर त्यामुळे माझं होळ उघडल, आपलं म्हणणं व खरे आहे या अनाविश्वासामुळे मला भायबशालो समजून भनकाची मने दुखविली आहेत बावा माझे अकल ठिकाण्यावर जाले’ असे म्हणत पश्चा-नापान रागिणीन पदरान बापल डोळ पुसले व ती आनंदन आपल्या नवऱ्याकड पाहू लागली

धर्माचरण

अहोदय काही वेध राज्य करीत असता बोधिसत्त्वानी धनंजय नावाच्या कुर राजाच्या रूपान इन्द्रप्रस्थ बंध जन्म घेतला त्याच्या राज्यात वेळेवर पाऊस पडत असे दुष्काळ कधी पडत नसे. त्यामुळे सर्व प्रजा सुखी होती. साव्या जव्हीपात अत्री बातपो वसरली की, धर्माचरण आणि दानधर्म करण्यात इन्द्रप्रस्थचा राजा धनंजय याची बरोबरी करणारा दुसरा कोणी नाही

त्याचवेळेस कलिंग देशाचा राजा कालिंग हा दंतपूर ही आपली राजधानी करून तेथं राज्य करीत होता त्याच्या राज्यात एकदा भयंकर दुष्काळ पडला लोक भूकेने मरू लागले. काही मुके आपल्या बावांच्या माडीवरच भूकेने तडफटू लागली प्रजेत हाहाकार माजला

वंशाची वाईट परिस्थिती पाहून राजा कालिंगला राहूबले नाही त्याने आपल्या

भय्यांना बोलावून विचारले- ह्या वर्षी आपल्या देशात भयंकर दुष्काळ पडल्याचे कारण काय असावे? ह्या वाईट अवस्थेतून वाचण्यासाठी काही उपाय आहे काय?

भय्यांनी उत्तर दिलं “महाराज, देशात जव्हा धर्माची हानी होते, त्यावेळीच असा उरगत होतो इन्द्रप्रस्थचा राजा धनंजय हा मोठ्या ईमानदारीन आपल्या धर्माचे पालन करतो आहे! त्यामुळे त्याच्या देशात सहिष्णूतून लोका पाऊस पवतो देशात कधी दुष्काळ पडत नाही प्रजा सुखी आहे आणि देश समृद्ध आहे”

तर तुम्ही लोक एक काम करा. आजच इन्द्रप्रस्थला जाऊन राजा धनंजयाचे दर्शन घ्या, आणि एका सुवर्णपत्रावर धर्माचे नियम लिहून घेऊन या, आपल्या-लासुद्धा त्या नियमांचे पालन करून देशाला सुखी व समृद्ध करता येईल”

कलिंग देशाचे मंत्री सुवर्णपत्र घेऊन इंद्रप्रस्थला पोहोचले आणि राजा धनञ्जयाचे दर्शन घेऊन म्हणाले “महाराज, आम्ही कलिंग देशाचे रहिवासी आहोत आमचा देश भयंकर दुष्काळात सापडला आहे आपण धर्मात्या आहात, धर्माचे पाळन करून प्रजेचा सांभाळ करीत आहात. त्यामुळे आपली प्रजा सुखी व संपन्न आहे आमच्या राजाने ज्या धर्माचे पाळन करावयास हवे ते आपण ह्या सुवर्णपत्रावर लिहून द्या. म्हणजे आमचा राजा त्या धर्मनिपमांचे पाळन करून दुष्काळापासून जनतेला बाचवेल ” असे म्हणत कलिंग देशाच्या मंत्र्यांनी सुवर्णपत्र धनञ्जया समोर आणून ठेवले

धनञ्जय नमस्कार करीत म्हणाला-“हे मंत्र्यांनो मला समा करा. ह्या काणदावर वर्षसूत्र लिहिण्याची माझी योग्यता नाही कारण एकदा माझ्याकडून धर्माचे उत्तर घन झाले. आमच्या देशात तीन वर्षांनी एकदा कार्तिक वरसच होतो. त्यावेळेस राजाला तळाकाळा काठावर वस करवा लागतो व यज्ञाच्या चारी बाजूला चार बाण सीतावे लागतात एकदा मी चारही बाण चार दिशेने सोडले तीन बाण बरोबर गेले परंतु चौथा तळावर पडला बाणाच्या आघाताने तळाचातले मासे बळक बनून गेले. अशा प्रकारे माझ्या हातून अधर्मनिरण झाले, जर का माझ्या राज्यात अत्याचार, अन्याय वास नसेल तर त्याचे कारण माझ्या पूर्वकालीन शासन करणाऱ्यांपैकी कोणतीतरी असेल तेव्हा आपण कृपा करून त्याचा सोप काढावा’

ह्या गोष्ट ऐकताच सर्व मंत्र्यांना आश्चर्य वाटले. त्यानंतर ते सर्व राजमाता माया देवीच्यापाशी जाऊ सर्व गोष्ट केल्या सांगून म्हणाले-“देवीजी, आपण कृपा करून आमच्या करिता धर्म नियम लिहून द्या’

“मुळा, मी मुद्धा धर्माचे अतिक्रमण केले आहे एकदा माझ्या मोठ्या मुलाने मला सोन्याची माळ घेत म्हणून दिली

मी माझ्या मोठ्या मुलाला अतिशय घराण्यातली संपत्ती तिला ती न देता घाकट्या मुलाला देऊन ठाकली, परंतु दुसऱ्याक्षणीच मी पक्षपात केला असे मला समजले आणि झालेल्या गोष्टीचे मला रूप दुःख झाले, त्यामुळे वृत्त्यांना धर्माचे सूत्र लिहून देण्याची माझी लायकी नाही तरी तुम्ही कृपया कोणातरी योग्य अशा सांगताला शोधा व त्याच्याकडे जा’

त्यानंतर कलिंग देशाचे राजा राजा भाऊ नंद ह्याच्यापाशी गेल त्याने मुद्धा एकदा धर्माचे उत्तर घेतले होते ती गोष्ट त्याने सांगण्यास सुरुवात केली-“मी रोज संध्याकाळी रथात बसून अंतपुरात जात होतो केव्हा केव्हा तेथेच रात्रभर रहात होतो जेव्हा मी माझा चावूक रथात सोडला तर त्याचा अर्थ मी रात्री अंतपुरात राहणार नाही तेव्हा तसा परिस्थितीत माझा सारथी माझी जाट पहात जसे आणि मी चावूक बरोबर घेऊन गेलो तर सारथी रथ चालवीत घेऊन जात असे, व दुसऱ्या दिवशी सकाळी रथ घेऊन येत असे एकदा मी चावूक सोडून अंतपुरात गेलो त्या दिवशी माझ्या परतायचा विचार होता परंतु सोड्या नेटाने पाऊस कोसळू लागला. तेव्हा शाबान म्हणजे माझ्या मोठ्या भावाने मला घेऊन जावू दिले नाही

त्यामुळे मी रात्रभर अंतपुरातच राहिलो माझी जाट पहात माझा सारथी रात्रभर पावसात भिजत पश्चातच बसून राहिला असा प्रकार मलाच जाण झाला व मी धर्माचे अतिक्रमण केले ”

त्यानंतर कलिंग देशाचे मंत्री असा विचार करून राजपुरोहिताकडे गेल की कमीत कमी राजपुरोहित तरी त्याची दुरुस्त पूर्ण करतील. परंतु त्याने मुद्धा धर्माचे अतिक्रमण केल्याची गोष्ट सांगितली. “एके दिवशी मी राजमहालाकडे जात होतो, रम्यात मला एक रथ विसला त्या रथाचा सोन्याचा मुलामा कोळला होता, तो बघताच माझ्या पत्नीने जोर उठवला

माला मी विचार केला की अग रात्राने हा रथ मला दान केला तर किती छान होईल! मी जवळ राजाच्याकडे पाहोचलो तेव्हा मला बघून राजा म्हणाला- "पुरोहितजी हा रथ मी आपल्याला अट दिला आहे तो आपण घेऊन जा त्याचंजला माझ्यात जलेश आलेल्या लोमाची मला आठवण झाली आणि मी पंचातापात तो रथ घण्यास तयार दिला, अशा तऱ्हेन मी धर्माचे आचरण केले नाही तरी मी आपल्याला धर्मसुख लिहून देऊ शकत नाही."

कलिंग देवाच्या मध्याच्या लक्षात काहीच आले नाही मोचटी ते इतरदेवच्या माहात्म्याच्याकडे गळे त्यात मुद्धा त्यांना तिरास केले म्हणाला - मी मुद्धा एकदा अंतकऱ्याच्या मठाचे माप घ्यायला गेलो होतो माप घेऊन मला जेथे खुटी ठोक्याची होती तेथे एक मोठे बिळ होते माझ्या मनात एक खंका झाली की त्या बिळात कोणतरी रहात असावे परंतु थोडे अलिकडे खुटी ठोक्याची तर अंतकऱ्याचे

नुकसान होणारच थोडे पुढे ठोक्याचे तर रात्राचे नुकसान होणार म्हणून त्यान त्या बिळातच खुटी ठोक्याची आज्ञा केली. खुटी ठोकताच आतून एक खेकडा बाहेर आला आणि त्याच्या प्रहाराने मला, तेव्हा मी मुद्धा धर्माचे अतिक्रमण केले आहे, तरी ज्ञान अवस्थेत मी तुम्हांला कसे लिहून देऊ शकते ?"

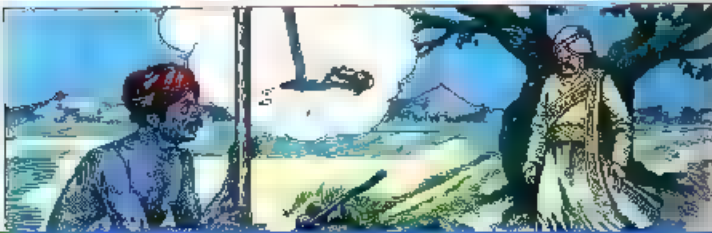
त्यावर कलिंग देवाच्या संस्थानाचे एक उपाय शोधून काढला त्यांनी सर्वांनी सार्गिकलत्वा गोष्टी त्या सुवर्णपत्रावर लिहून घेतल्या व त्या नऊन राजाला माघून घाल्याक्या राजा कलिंगला समजले की, धर्म करताना त्याच्यावर ईमावदार न राहणच सर्वात उत्तमकार्य आहे, स्वाचमत्ताच त्याने स्वतःच त्याचे पापून करून राज्यकारभार करण्यास सुरवात केली त्यानंतर चाड्या दिवसास पाऊस पडू लागला व देशातील दुष्काळ नाहीसा झाला त्या दिवसापासून कलिंग देशाची प्रजा सुखाने व समृद्धीने नांदू लागली

पृथ्वीराज-संयोगिता-३

पृथ्वीराजाचा पिढ आणि दत्तारी कधी पंढरपदाई आपल्या राजाला घेतला तेव्हा ते दोघे वेप बघवून कनोजला परत आले राजा जयचंदने पंढरपदारांना पकडण्याची शिकवत केली परंतु त्यात ते यशस्वी झाले नाहीत

मलाय राज्याच्या सरहद्दीवर पृथ्वीराजाचे काही योय योद्धे तयार नसले होते जेव्हा पृथ्वीराज व संयोगिता जयचंद राज्याची सीमा ओलांडून बाहेर पडले तेव्हा जयचंदच्या सैनिकांनी त्यांना मळई करून त्यांना पळवून लावले

ह्या घटनेमुळे राजा जयचंदला आपला जयमाल झाल्यासारखे वाटले त्याला खूप दुःख होते पंढरपदारांनी रात्रदिवस पृथ्वीराजावर सूड उगवण्याची भनोराज्ये रचू पावला तेव्हा देशाच्या राजपूत लोकांकडे रात्रने दीनबाजोपणाने मदत मागतली परंतु त्याला मदत करण्यास कोणीच तयार होईनात

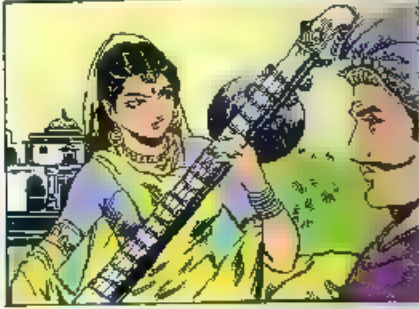

तथा परिस्थितीत राजा जयचंदाच्या मनात दुर्बुद्धि निर्माण झाली त्याने मुहम्मद गोरोकडे एक सन्देश पाठविला की जर ते पुष्पराजाच्या राज्यावर आक्रमण करून त्याचे असेल तर त्याला मदत करायला आणत त्यावर अहंता. त्यावर मुहम्मद गोरोला खूप आनंद झाला त्याच्या अहंतात जयचंदाची मदत देऊन दिल्लीवर विजय मिळविण्याची इच्छा उत्पन्न झाली.

सरहद्दीवर बसलेल्या सैनिकांनी ताबड सोब पुष्पराजाकडे येऊन आले तेथे त्याने केलेल्या हल्ल्याबाबत समाचार घेतला. पुष्पराजाने त्याच आणि जबाबि कर्तित सैन्याची प्रशंसा करून मृत केले.

दिल्लीला पुष्पराजाने राणी संयोगिते करिता बाल महाराज बांधला ते दोघे त्याच बांधले राहू लागले. बहता ख्यातीची प्रीती नव्हती. त्याकरिता पुष्पराजाने प्रजेच्या कल्याणा करिता सोयीच्या काही धोरणा बांधल्या.

राणी संयोगितेने स्वतःच्या हाथाने पुष्पराजाच्या कोण्यावर निरक्षरता काढते पुष्पराजाने राणीच्या विरोध घेतला व तो जबाबिती निघाला तेव्हा शत्रुसैन्य दिल्ली नगराच्या सरहद्दीवर येऊन पोहोचले होते.

परंतु मुहम्मद गोरो व राजा जयचंदाच्या सैन्याची अचानक दिल्लीवर हल्ला केला. त्याच्या सैन्याने बाहेर असलेली गावे जाळून टाकली राज्याची सीमा रक्षण करणारे थोडेफार सैनिक व राजातील प्रजा असा अचानक झालेला हल्ला पाहून आकांत करू लागले.

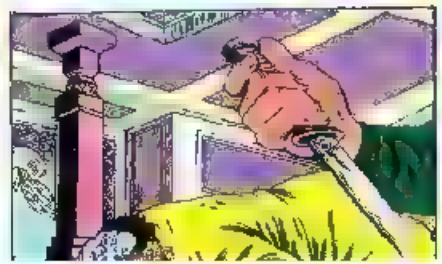
पुष्पराजाना व प्रजेला कल्पसहो चव्दरी को, शत्रुसैन्य इतक्याचिवळ म्हणजे राजधानीपर्यंत येऊन पोहोचले असेल तरीपण पुष्पराजाने आपल्या सैन्याच्या उत्तेजन दिले व शत्रूसैन्यावर हिमतीने हल्ला केला.

पुष्पीराजाच्या सैन्याने सोढवा खंसाहाने व पराक्रमाने मृत्यूलावर हल्ला करून त्याला सळो की पळो करून त्याने परंतु गृहस्थ गरीब व राजा नवचंद्र हाचे सैन्य त्याच्या सैन्याच्या भावाने कितावरी एटीने धडि होत संकटी नवन वसतानाच पुष्पीराज जखमी झाला काही वेळाने मरण पावला.

ही बातमी संपातन राणी सयोनितेचा समजली. एथीने शिरोस आचार्यण करण्यावरीत अग्निकुंड तयार करा नयास सांगितले त्यानंतर पुष्पी-राजाच्या तसविरीत फुलांची पांढा घामून तिने अग्निज उडी घेतली.

पुष्पीराजाच्या मृत्यू नंतर दिल्लीत हिंदूंचे शासनपद्धति बळबाली परंतु राजा जयचंद्रास त्याचा विजयावर गर्व करण्यास येऊ मिळाला नाही तसल्याच वर्षी गृहस्थगरीने कानोज-वर बाज केली व त्याच्या क्रूर सेनापती कुतुबुद्दीनने दुष्टपणे राजा नवचंद्रला मारून टाकले.

परनी भक्त

नारायण परनी भक्त होता तो आपल्या बायकोला विचारल्या शिवाय कुठचही काम करीत नसे किवा तिचे कुठलही म्हणणे नाकारीत नसे तो कुठही गेला कोणत्याही भेटला तरी त्याच्या तोंडावर कोणी काही म्हणत नसत परंतु त्याच्या पाठीमागे त्याची परनीभक्त म्हणून टिगल करीत असत थोड्या दिवसांनी लोक त्याच्या तोंडावरही त्याची टिगल करू लागले नारायणला कळना की, हा प्रकार कसा बाबबवा

नारायणचा एक मित्र दत्तोपंत नावाचा होता एकदा त्यात आपल्या पुढील समस्या त्याला सांगितली म्हणाला-“मित्रा तुझ्यावर ही आपली बंध्यास कारण म्हणजे तू तुझ्या बायकोने सर्व म्हणण पाप घालून एकदास तिला कधी विरोध नहीन नाहीस त्यामुळे तू असे कर की एकदा तुझ्या

बायकोचे न ऐकता पाप रहा म्हणजे मग पहा काय होते ते?”

नारायण क्षणभर विचार करीत राहिला नर आपण आपल्या बायकोचे म्हणणे ऐकल नाही तर, ती असा काही कांगावा करील की सगळ्यांच्या समोर आपला अपमान होईल

त्याने के मित्राला सांगितले दत्तोपंत म्हणले - आता समजल ना ? तू असा परिस्थितीत आऊन पोहोचला आहंसा की तुझ्या बायकोने सांगितलेल नाकारण तुला केव्हाही शक्य होणार नाही म्हणून मी तुला असा एक उत्तम उपाय सांगतो

नारायण परत विचार करू लागला ही अट तर त्याला जास्तच कठीण वाटू लागली कारण बायकोचे न ऐकणे किवा तिच्या बोलण्याकडे कानाडोळा करणे एकवेळ शक्य होईल परंतु आपल्या इच्छे

तुम्हां उभयतांना जवणाचे आमंत्रण देईन, तेव्हां तुमच्या बायकोच्या स्वभावाचे मला निरीक्षणपण करता येईल'

नारायणला ही गोष्ट जाणवली वीन तीन दिवसानंतर दत्तोपतांनी त्याच्या घरी जाऊन त्याचा जवणाचे आमंत्रण दिले

खरी गोष्ट अशी होती की नारायणची बायको स्वभावाने भांडकुंदळ नव्हती परंतु तिच्या मनात अशी एक इच्छा होती की बायकांच्या मध्ये तिचे एक वैशिष्ट्य असावे. तिला सर्व बायका म्हणत की तुम्ही प्राण्य काय विचाराचे तुम्हा नवरा तुम्ही सर्व म्हणण ऐकतो. तसे ऐकल्यावर तिला बरे वाटत असे

नारायण बायकोला बरोबर घेऊन दत्तोपतांच्या घरी पोहोचला तेव्हा सर्व जव्यन तयारी सली होती. दत्तोपतांनी दोघांचेही हसमूढाने स्वागत केले. आणि म्हणाला— मी त्यादिवशी तुम्हांला आणि तलें की माझ्या घरी मंगलकार्ये आहे परंतु तसे काही नाही आमच्या लग्नाचा इडावा वाढदिवस आहे, त्याकरिता तुम्हांला हे आमंत्रण दिले होते

जवत ना प्रत्येक गोष्टीत दत्तोपत आपल्या बायकोवर मारडाओरड करीत होते. हा पदार्थ किती धारट केलास भाजीत तिव्हट किती घातक्य असे तसे

कल्पन राबवित होते परंतु त्याची बायको काही एक न बोलता गप्प वसुन ऐकत होती व चुकल्यावट्टल अशा मनात होती दत्तोपतांचे हे बोलणे ऐकून व मागणे पाहून शांताबाईला खूप राग आला तिच्या अंगाची लाही झाली तिच्या मनाने दत्तोपत म्हणजे एक अत्याचारी माणूस तिघाला जवण आटोपताच शांताबाईने दत्तोपतांच्या बायकोला एकीकडे बोलावून संतल आणि म्हणाली— 'तुम्हे पती छोट्या छोट्या गोष्टीत दखल घेऊन तुम्हावर सारखे ओरडत असतात आणि तू हे मुकाठघाने ऐकून घेत असस, ते मला काही आवडले नाही. जर का तुम्हा जागी भी असले तर १"

दत्तोपतांची बायको हसत म्हणाली— 'शांताबाई संसारात पती नहमी पत्नीचे सुखदुःख निम्मे वाटून घेत असतो. तिला प्रत्येक गोष्टीत हातभार लावत असतो. तेव्हा अशा पतीचा नहमी आवर करणेच पत्नीचे कर्तव्य आहे आपले म्हणणेच खरे करणे, कोणतीही गोष्ट न ऐकणे अधिकार राजविण नव्हा करणे हे अगदीच गैर आहे स्वाखपेस माझे पती माझ्यावर रागावले आहेत प्रोड्यावेळाने त्यांनाच त्याबद्दल पदचाताप होईल ही गोष्ट माझ्या अनुभवावरून मला सांगते आहे शांताबाई विचार करू लागली दत्तोपतांच्या बायकोचे बोलणे तिला पटू लागले. नारायण घरी बसत शांतप घेवपासल्या

प्रमाणे तिचे मन बळविण ही गोष्ट असाय वाहे हे फक्त तिच्या इच्छा-अनिच्छावरच अवलंबून आहे. नारायणला म्हण विचारात घेऊन पाहून दत्तोपत हसत म्हणाले "मित्रा हे कथे वाहे की, मी जो संकेत तुम्हा दिला त्याची अंमलबजावणी करणे तुम्हा जमणार नाही अशा परिस्थितीत तुम्हावरल मावात अशा जफवा उठल्या आहेत त्या नाहिशा करणे कठीण आहे". नारायण उदास होत म्हणाला—"तर दुसरा काही उपाय नाही का?" "एक काम करता येईल माझ्या घरी काही मंगलकार्ये आहे, असे समजून मी

स्वरति मृगाला- छ, छ काय अद्याचार
मी कधीही विचार केला नव्हता की,
दत्तोपत असा मूर्ख आणि दुष्ट माणूस
असेल बायकोवर प्रत्येक शोषित ओरडत
होता विचारी गरीब नाई आहे म्हणून
मुकाट्यात सल्लत करीत गप्प बसत”

शांताबाई रागानं म्हणाली—“माझ्या एका प्रश्नाचे उत्तर चा तुम्ही माझ्या प्रत्येक म्हणण्याला का मात देल्यो? तुम्हाला त्या दत्तात्रयासारखे पुरुषाप्रमाणे वागता येत नाही का?”

भारतीय आगवर्षकत आता आणि म्हणाला 'मला वसे दुष्टांसारखे वागणं पसंत नाही. मला लोक म्हणनात कां पत्नीभवत माझ्यात काय खाडीच व्यक्ता म्हणण्याने शीज होणार आहे. माझं म्हणणं ऐकण्याची मी सुक्यावर नजरवस्ती खाडीच करणार आहे'.

“ह्यापढ अस कधीही होणार नाही
तुम्हाला मुद्धा दत्तापतांसांखे बागयला
हवे मी काही बलापतांख्या बायकोला

आपली अबू लालाळ्यात कधी नाही ।
 आपल्या बायकोत झालेला फरक पाहून
 नारायण आनंदित झाला परंतु जे लोक
 म्याथी पाणीचरत म्हणून अवहेलना करीत
 होते. त्यांना कळायला हवे तर त्यांचा
 काहीतरी उपयोग म्हणून एका आडबड्या-
 नंतर नारायणने त्यांच्या बाबबिब्या मिथि
 चाने काही आळखाल्या लोकांना आसवण
 दिले परंतु सर्वजण अशा हेतुनच त्यांच्या
 कडे आले की शब्दपर्यंत पाहूया तरी
 नारायण आपल्या बायकोचे किती ऐकतां
 ते ?

काहीवेळान सर्व लोक निराश झाले कारण नारायण छोट्या छोट्या गोष्टीत कामकोट्टर आरडाबोरट करीत होता ती ते विमृष्टपण एकून गण्य वसत होती नगरात सर्व व्यवहार सारमळत होती.

नारायण एक विजय दशोपनां भद्राभिला
गौला आपल्या बायबोत झालेलं परिदत्तं
सर्व संगृह त्याम त्याचे कृतज्ञतापूर्वक
आभार मानव

પ્રશ્ન કરાયા તર અસા

एक जेठो गजो सजेंवाय नवजने एक शिकत गजुय रहत असत. ते अवस्था सुखवाचानुते आणि हुशारीमुळे गावात कार चलिङ्ग होते. कोणी कधी छोटे बोलका तर सजेंवाय त्याला एकदा मायिक भ्रम टाकीत आणि त्याचा छोटोपण उघडकीस आवीत.

सर्वोपाजाना सनाथं वम श्रोत्रेसी एकुलती एक मुलसी होती त्यांचा वसीरजुमडा पातून कित्येक मोकांमो त्यांच्या त्यांच्यावर नवर ठेवली होती प्रत्येक वक्त व्याख्या धीमंसीचे वषण पोडेसे शिष्टटीड जावूमक करील परंतु सर्वराय त्यांना एखादा सवास टाकीत आणि त्यांचे उत्तर कळवांय त्यांना घरी परिमिथरी कळते.

एकदा बुर गावस बाबोराव नाबाने गृहस्थ स्वध्याच्या चमकमोरिशा खाले बापि म्हणाले—“माझा कुलगा लई लहाने तुमच्या कुडीचा पोथ वर आहे. कासां म्हणाल, तर खायला जमीनजुयला ? तुम्ही बर मानवार नसाल तर खरं खरं लाफतो. सुध्यातून काकण घरे जास्तच आहे”

सर्जरोवाणी' स्वतंत्रणे विचारणे-“सोही, कुणही घोर मानस नवास तर शब्दच प्रसन्न विचारावा म्हणतो। तुमच्या घरात उंदीर, मांजर आणि कुत्री आहेत का हो?”

वाजीपथीवर भाव थाळा आणि म्हणाले- 'छे, छे छे ती रत्न माहीत बुधा नव्हत्याकडे !'

“तत्रैव प्रया कुसरे स्वरूपं यथा साधनम्,^{१४} सर्वेराव एकैव भूतत्वे। बह्वीराव विभूतं जैत्यार सज्जराज्यं वादकोने व्याजा विचारते—“मुखीन्या स्वरूपी श्वकको कदायना आलेन्या। कससा का प्रज विचारता?”

सर्जेंराव स्मिथर कसून म्हणवते—“अप, येथीं धनधन्यान् अस्तं क्षेपे भाजं” असतात. येथे दूध पुष्पं अस्तं तेथे भाजं असतात, याशि तसे मोठा जमीनबुसणा अस्तो तेथे तखण करामाहा कुडी असतात. त्या बुरख्याकडे निव्ही पैकी काहीतच नाही. तखण त्यांच्याकडे जमीनबुसणा तो काय अक्षयार ?”

घमंडखोर कालकेतू

काही एका काळी कांचनपूर येथे कालकेतू याचे राज्य होते. राजा कालकेतू हा मयंकर घमंडखोर होता. त्याचा अहंकार इतका वाढून गेला की त्याला बाहु लागले की त्याच्यासमोर स्वतः सृष्टिकर्त्या अष्टा-देवांचीही टाळ विजय शक्य नाही. राजाचे हितेही आणि सर्वांची त्याला सावध करून सांगत की, महाराज हे वैमन-संपत्ती शायत नाही. त्याचा एवढा एव करणे रास्त नाही. परंतु अधिकारमद बढत्यामुळे राजाने त्याच्या सत्त्यांकड वृत्ते केले. राजा लहानपणी सर्वांशी उभे पडान बोलू व वाई व निस्कोचपणे काणाः चढो श्रमदान करी. त्याला राज्यवदावरून कोणी काढू शकणार नाही. या गोष्टीची त्याला खात्री होती म्हणून तो कोणाची फिकीर करीत नसे. अशा तऱ्हेने त्याचा अहंकार वाढतच गेला.

कांचनपूर राज्याच्या एका प्रमुख शहरात एका सुप्रसिद्ध देऊळ होते. त्या देवळात दरवर्षी अनेक उत्सव होते असत आणि मोठमोठ्या जवणाचळी होत असत. गादीवर बसल्यानंतर एके दिवशी अगदी पहिल्याने कालकेतू अश्या संघ्यासमवेत लयाजस्यसह देवळातला उत्सव पाहण्यास गेला. राजा देवळात पोचला त्यावेळी पुरोहित पुराणप्रवचन करीत होते. अनेक श्लोकांच्या सदमात एक श्लोक त्यांनी म्हटला. त्याचा अर्थ बोधकदात असा होता— 'देवा तू सर्व शक्तिमान आहेस, तुझ्या मनात बाल वर तू राजाला रंक व रंकाना राजा करू शकशील.' तो श्लोक कानावर पडताच राजाच्या सर्वांगाची काग होऊ लागली. तो मनात म्हणू लागला— 'अस्स! देव इच्छील तर रकाचा राजा आणि राजाचा रंक होईल.

का? ही सर्व पंडित व पुरोहित मंडळी म्हणजे निरर्थक पोपटासारखे बडबडत आहेत.

राजाच्या मनात ही गोष्ट आली मात्र त्याला अचानक झोज्यासमोर अंधारी आल्यासारखे झाले, त्याने जाभया पळत वळले नंद केले. काही वेळ बंशदावस्थेत राहिल्यानंतर त्याने झुडोवर घंतांच वीठ उभटून राहिले तर झाला चारही दिशांना काळा पसरलेला दिशेला. त्याच्याबरोबर आलेले मंत्री व लयाजस्यमातील लोक इतर त्याला दिसले नाहीत. त्याला जमळपास विषयाची कुजळुकणारी प्वातहुडा जमली नाही. त्याची शिथी आणि वासावरसी झाली.

कालकेतू घाबरला, तो वामाधूम झाला. त्याचा कंठ कोरडा पडला. त्या काळात एखाद्या आघळ्यासारखा राजा चाचपत बाहु लागला. मोठ्या कष्टाने तो कसा कसा एका दायाजवळ अडला. दार जोर जोराने ठोठावत तो ओरडू लागला— 'कोण आहे अस? येथे आहे का कोणी? दार उघडा. मी या देशाचा राजा कालकेतू आहे. लवकर दार उघडा नाही तर मी एकेकाळी काशी देईन.'

तो आवाज वेगळेच्या आतून एक यत होता. देवळाबाहेर पाहरेकरा उभे होते.

तो आवाज ऐकून ते परस्परांकडे पहात पुसट आवाजात परस्परांस म्हणत होते— 'महादोस तर आताच तऱ्हे का पुजा वचून बाहेर पड. त्यांना बाहेर येतांना वाम्ही स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले. हे काय विचित्र आहे! असून कोणी तोत्या स्वतः का राजा म्हणवून ओरडत आहे वाटत? कोणी दारद्वारा, नाही तर कोणी वेडापीर बसावा!'

अस परस्परांची बोलत पाहिरंकायानी शीत शीत दार उघडले तेव्हा त्यांना कोणी-तरी विद्युत वेगाने त्या काळात पडत जात असलेला दिसला, परंतु पाहरेकरांनी त्याला घरेण्याचा प्रयत्नही केला नाही.

कालकेतु बेवळापुण निपाळा तो सरळ राजवाड्यात आला आणि लोकराचाकरावर ओरडत म्हणाला—“कोण आहे येथे? मी येथळात झोपलो होतो. त्यावेळी माझ्या अनुजशिष्याच मधी वगैरे मला सोदून कसे काय आले? माझ्याजवळ असला उबंटेपणा दाखविणारांना समेच फंद करा.”

ज्यांच सेनापतीचे बुकूम केला—“या वेड्याला नटक करा. हा वेडा राजमाड्यात पाऊल कसा काय टाकू शकला? तुम्ही सर्व झोपा काडीत होता की काय? करा फंद वाला.”

सर्व काय कालकेतुला फंद करण्यात आले त्याच्या हातात हुतककथा पडल्या.

त्याला राजासमोर हजर करण्यात आले कालकेतु हवे एक बेवडूत सिंहासनावर बसला होता त्यान समोर कालकेतुला पाहिले व स्मित करून विचारले—“कोण रे तू?”

“मि., मि.,” म्हणत कालकेतु सिंहासारखा गुरमुख झाला. नंतर अणभर थांबून म्हणाला—“तुम्ही ओळखत नाहीस मला? मी महाराज कालकेतु आहे.” शिपामांकडे वळून म्हणाला—“हा कोण तोड्या, माझे सौम्य करून सिंहासनावर बसला आहे! करा पाऊल कंद!”

राजाचे सौम्य करून सिंहासनावर बसलेल्या देवदूताना कालकेतुचा भावता. अस्मिता व कोव पाहून हसू लागे. तो म्हणाला—“हा कोणी तरी दादल्या किंवा वेडा दिसतो आहे तरी अर्धवट बराबरच बोलतो आहे हा आमच्या वरवारात विदूषक म्हणून राहण्या लायक आहे याची खुशी उत्तरेपर्यंत पाळा पुण्यात टाका.”

शिप्यांनी राजाला घट्ट नेऊन तुफगात झकले तरी कालकेतु ओरडतच होता—“मला नाही ओळखलेत मी कोण आहे? मीच कालकेतु महाराज आहे!” परंतु त्याच्या ओरडण्याकडे कोणी लक्ष दिल नाही वेड्याकड पाहून जसे लोक हसतात तसे सर्व पाहारेकडी व कैदी हसू लागले व त्याची थट्टा करू लागले.

काही दिवसांनी त्या देवदूताने राजवाड्यात एक मोठी मेजवानी दिली कित्येक दशांचे राजे व सामंत मेजवानीला हजर होते राजवाडा सज्जकलेला होता त्या सर्वांबरोबर यक्ष देवदूताने तुफगातून कालकेतुला घेऊन यायला सांगितले ओरड्याचे वेळाने कालकेतुला हजर करण्यात आले.

रंगविरागे ठिरछ भावलेल्या कपड्यांसह कालकेतुला आणण्यास आले त्याच्या डोक्यावर सबाबुरासारकी लांब टोपी होती हातात लांब काडी आणि सांघावर किच किच करणारी माफडे होती.

देवदूताने सर्व राजांना संबोधन करून विचारले—“तुम्ही ओळखलेत का माला?”

ते ऐकून विदून जाऊन दात ओढ बाकीत कालकेतु म्हणाला—“तुम्ही मला नाही ओळखलेत? मीच तर या वेड्याचा सरा राजा कालकेतु आहे हा कोणी तरी तोड्या माझे सौम्य करून हे सर्व नाटक करीत आहे!”

ते ऐकून सर्व राजे व पाहणे हसू लागले आणि कालकेतुची थट्टा करीत म्हणाले—“हा कोणी तरी घमंडखोर दिसतो आहे! तरी अबून पांघो पोटी अक्कल ठिकाणावर आहे चांगल सांग करतो आहे चांगला विदूषक आहे!” ते ऐकून कालकेतु हातात होऊन बसला.

एके दिवशी देवदूताने कालकेतुला बंद-पुरात बोलावून आर्षाविल आणि विचारले—

“खरे खरे सांग तू कोण आहेस?” ते एकून कालकेतूचे उरलेले अवसान मुद्धा हरण ली जमिनीवर लोटून लावले. त्याला वाटू लागले की त्याला खरोखरच वेड तर नाही लागलं? त्याने डोळे उघडले. आपण देवाचा अपमान केला. खोरा माठ्याचा अपमान केला म्हणून आपली कानउघाडणी करूयासाठीच देव ने हे सर्व केले असणार त्याने स्वतःचे कात धरून देवाची क्षमा मागितली. त्याला परचात्तप झाला पक्कातापाच्या अश्रूंनी त्याची सर्व पाप धुवून निघाली.

योद्ध्या वेळीत स्वतःला सावरून तो म्हणाला ‘महाराज तो नका आहे मानव व देव सर्वांच्या शक्तीचा धक्का करून घमडीत राहिलो व मूर्ख झालो आता मला काळू लागल आहे की देवाचा अनुग्रह नमस्यामूळ मला माझे अधिकारी व प्रजा ही ओळखत नाहीशी झाली आहे. भय वाढत उघडले. माझा सर्व उतरला तो एक दीन असहाय माणूस आहे प्रज्या

दासापुढांम आहे!’ असे म्हणत कालकेतू छाती वडवून क कपाळ आपटून ओवसा बोवशी रडू लागला.

तेव्हा देवदुतांनी प्रसन्न होऊन आपले दोन्ही हात खचलून आशीर्वाद दिला— तुझ्यातला अहंकार व अभिमान नष्ट झालला आहे असा तू खरोखरच राजा झाला आहेस तू कालकेतू आहेस!”

दुसऱ्या क्षणाला देवदुत अदृश्य झाला. राजाच्या अंगावरचे ठिगळ लावलेले कपडे अदृश्य होऊन त्या जागी त्याच्या अंगावर राजवस्त्रे आले. डोक्यावरच्या मुकामाच्या टोपीच्या जागी राजमुकुट आले.

काही दिवसांनी कालकेतूने त्या वेळीत सर्वे जमिव यथासांग व्हावेत यासाठी सर्वे तजवीज केली. या वेळी विद्वान पुरोहितांच्या तोंडी एकलले बलाक एकून राजाला परमानंद झाला व त्याच्या डोळ्यातून आनंदश्रु आले. त्याने स्वतः देवाचा जय जयकार केला. त्या दिवसापासून तो प्रजा रंजन करणाऱा राजा म्हणून प्रसिद्ध झाला.

कित्येक शतके लाटली अमरपूरचा राजा विजयसेन हा स्वतःच अनेक खजिनदारांचे कामे पहात असे. राजा स्वतःच खजिनदाराचे काम पाहू लागला. ती गोष्ट विजयसेनाच्या बडिलांपासून सुरू झाली ती प्रभात पडला त्याला एक कारण झाले. पगारी खजिनदाराने खजिन्यातले पैसे घेतके खाल्ले की खजिन्याच कुटला अर्थातच राजाची जबाबदारी राज्य कारभाराबरोबर राहली, आणि ती वाढतच गेली. परंतु दोन्ही कामे संभालण कठीण होत असल्याचे पाहून खजिनदाराच्या पदावर एका विपदासपात्र माणसाला तमायचे ठरविले.

एकदा राजा आपला मंत्री सुगुणगुप्त याच्याशी त्या विषयी म्हणाला—“माझ्या जबाबदाऱ्या दिवसेंदिवस वाढत चालल्या आहेत म्हणून खजिन्याची कामे पुढल्या

दिवसावर पडू लागली आहेत की कोमातरी विरनासपात्र योग्य आणि कार्यकुशल व्यक्तीला खजिनदाराने पद द्यावे म्हणतो तुमचा काम सल्ला आहे?”

राजाचा निर्णय एकून प्रधान खूप आनंद व म्हणाला—“खजिन्याचा द्विसोब जमा दिवसाचा त्या दिवशी करणाऱ्या माणसाला नमज योग्यच होईल याबाबतले आपल्या बडिलांनी जे खोस ठेवले होते तेही लक्षात ठेवण उचित होईल म्हणून कोणत्यातरी प्रामाणिक माणसालाच हे पद देणे बरोबर होईल.”

“तुम्ही म्हणता तसेच मलासुद्धा वाटते आहे परंतु कोणा अनेकलेही माणसाला हे काम देण्याऐवजी, तूर्त राजशाख्यात काम करणाऱ्या पैकी कोणातरी योग्य व्यक्तीला हे काम देणे जास्त बरे होईल” राजा आहत म्हणून खजिन्याची कामे पुढल्या

त्यानंतर मथ्याने खजिनदाराच्या पदा-
करिता मागसाची गरज असल्याची सूचना
तयार करून सर्व नोकरबर्गांत ती वाटविली
जवळ जवळ सर्वांनीच त्या पदासाठी अर्ज
पाठविले. मंत्री ही सर्व पत्रे घेऊन राजाच्या
दर्शनार्थ गेले.

राजाने सर्व पत्रे वाचून पाहिली
त्याच्या दृष्टीने अनुभवी व जास्त योग्य
असा अनंतसर्मा नावाचा माणूस होता.
राजा मथ्याला म्हणाला- 'माझ्या मते
अनंत सर्मा सर्व दृष्टींनी योग्य आहे
तुम्हाला काय वाटते ?'

तेव्हा मथ्याने बापशी पूचना विवेचन
केली म्हणाला- 'महाराज माझ्या मते
खजिनदाराच्या पदासाठी ज्यांनी ज्यांनी
अर्ज केले आहेत त्यांच्या पैकी एकालाही
त्या पदावर नमने बरोबर होणार नाही
मला असे वाटते आहे की या सर्वांनी
स्वतःचा स्वार्थ सिद्ध करून मथ्याच्या हेतूने
व हे अर्ज केले आहेत. राजवाड्यातल्या
नोकरांपैकी फक्त ज्ञानेश्वर एकट्यानेच

अर्ज केलेला नाही. मला वाटते तोच
सर्वांत आनंद विस्वासपात्र आहे "

मथ्याचा सल्ला ऐकून राजा जेव्हा
साला त्याने विचारले- 'मग अर्जवगैरे
मागविण्याची तुम्हांला गरज का वाटली
नाही ?'

महाराज मी जी सूचना सर्वांकडे
वाटविली होती तीत ही गोष्ट स्पष्टपणे
समज केली होती की खजिनदाराचा पगार
ज्याची नेमणूक होईल त्याला यावेळी जी
पगार मिळता आहे, त्यापेक्षा कधीच मिळ-
णार नाही; तरी सुद्धा सर्व नोकरबर्गांनी
अर्ज केले आहेत याचा अर्थ काय होतो ?
त्यांचा स्वार्थ सिद्ध करण्याला त्यांना हे
पद योग्य वाटले असाच अर्थ व्याख्याचा
फक्त ज्ञानेश्वरने अर्ज केला नाही '
प्रधान म्हणाला.

राजाने प्रधानाच्या चाणाक्षपणाची
स्तुती केली आणि दुसऱ्या दिवशीच
ज्ञानेश्वरला बोलावून त्याची त्या पदावर
नेमणूक केली.

गणेश पुराण

वाचापिनगराच्या मध्यवर्ती जागी असलेली

विष्णेश्वराच्या आज्ञेनेचो शिला जगा-
तले एक अपूर्व शिल्पकलाकौशल्य म्हणून
प्रसिद्धीस यावे अशी एक इच्छा अगस्ती
मुनींच्या मनात होती लोपामुद्राही शिव-
कलंत प्रवीण होती ती त्या जागी जाली व
तिने ती शिला रूक्षपुर्वक पाहिली त्या
शिलेवर गणनायकाचे रूप करे असावे याची
कल्पना करून तिने त्याचे एक चित्र रेखाटले

परंतु त्या चित्राप्रमाणे विष्णेश्वराचे रूप
शिलेवर कोरण म्हणजे सामर्थ्य मोठे
नव्हती कोणी शिल्पकार ते काम करायला
मिळाला नाही अगस्त्य मुनी चिंतित
होऊन त्या शिलेसमीर बसले व ते चित्र
आणि शिला बारांवार पहात राहले

सर्व शिल्पकार शिव माहून म्हणले-

"या चित्रात दाखविल्या प्रमाणे या
शिलेला गणपताचे रूप देण विश्वकर्मा
किंवा मयामुर या दोघां व्यतिरिक्त
कोणला शक्य होईल से वाटत नाही

त्यावेळी विश्वकर्मासो बायको म्हणजे
विष्णूची मानस पुत्री विश्वकला स्मून
माहेनी निवृत गेली होती म्हणून शिव
कर्माची बुद्धी काय करीत नव्हती
शक्षसाबा शिली मयामुर याची बायको
अप्सरा हेमाद्री परत देवलोकी गेली असल्या
कारणान ती बंड लागल्या सारखा अटकत
फिरत होता

अशा तऱ्हेन अगस्त्य मुनींना त्या अज्ञा-
नितेला लोपामुद्राने चितारलेल्या गण

नायकाचे रूप देणं म्हणजे एक मोठा प्रयत्न होऊन बसला. म्हणून त्या शिळसमोर मुनी राईदिवस दिव्यस्वराचं ध्यान लावून व आहार निद्रा विरक्त बसून राहिले ते दिव्यस्वराचं स्मरण करून म्हणत होते: 'गणेश! या पुढची सर्व जबाबदारी तुझ्या वरच टाकोत आहे!' असे म्हणत प्रतीक्षा करीत मुनी बसून राहिले.

एक दिवशी शिळकाळच्या सुमारास एक मोठे पोट असलेला गिट्टासा लहान मुलगा हुलसतं धावा लावून त्याचे कुरळ लांब तेंड बघीने माथलेले व अस्ताव्यस्त वाऱ्यावरून उडत रुपाळावर आणि डाळ्यावर येत होतं त्याच्या हातात छत्री-

सारखं काहीनरी होत आणि विजेसारखं चकाकत होत त्याचे स्नायू दृष्ट व कणखर होते, एखाद्या कारागिरासारखे अगस्त्य मुनींनी त्याच्या हातातली वस्तू जादूत जड देऊन पाहिली तर हत्तीच्या दाताचा टाकाचा तुकडा त्याने मुठीत जट्ट घेरला असल्याचे कळलं मुनी दाखवतं चकित झाले.

तो तरुण शिल्पकार अगस्त्य मुनींच्या जवळ बसून म्हणाला-“काय हो मुनिवर्य या महाशिळसमोर काही तरी मंत्र म्हणत बसला आहे! वाटतं! काही काय झिल्ले म्हणून सोय बाजूला घालो आहे!”

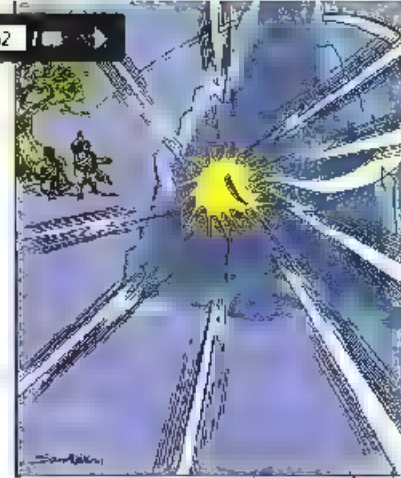
“चिरंजीव बाळा! ह्या महाशिळला गणनायकाचे रूप देऊन गणेशाची मूर्त करता आली तर करवून घेतलं तिचे दर्शन घ्यावं, या हेतून कित्येक दिवसांपासून वाट पहात बसलो आहे.” बस म्हणत अगस्त्य मुनींनी त्याच्या जवळचे गणपतीचे रेखाटलं चित्र दाखवून विचारलं-“वरं पण तू कोण हे नाहं सांगितलंस? तू काय काम करतोस?”

“मी जी काम करतो त्यातून सर्वात पहिलं काम म्हणजे मी खूप खातां जतर दगड कोरण्याचे काम यलां बाल शिल्पा कार्य म्हणून हाक मारतात,” तो छोटा शिल्पकार म्हणाला.

त्याचे ते बघते बोल ऐकून अगस्त्य मुनींना हसू आलं त्याच्याकडे सदिग्ध दृष्टीने पहात ते म्हणाले-“या महाशिळला रूप देऊ, शकण्याच्या एका महाशिल्पकाराची मी वाट पहात केव्हा पासून बसलो आहे तू स्वतःला शिल्पकार म्हणतो आहेस परंतु तू बालशिल्पकार आहेस. ही शिळा म्हणजे एक महाशिळाच आहे, ही खूप उंच आहे तू तर गिट्टा आहेस, मग तू हे एवढं मोठं काम कसा काय करशील हीच एक शक्य माझ्या मनात येते आहे!”

तो बालशिल्पी हसू लागला म्हणाला-“मी बालशिल्पी असलो म्हणून माझ्या हातून थोर शिल्पकलेचे काम होणार नाही असे समजू नका. नुसतं 'महा' म्हटल्यान 'मोठं' होतं असं समजू नका. माझ्या छत्रीला साध्य नाही, असे एकही शिल्प नाही” असे म्हणत त्याने आपली छत्री दाखविली ती हिंयासारखी चकाकत होती अगस्त्य मुनी पहातच राहिले व त्या बाल शिल्पकाराने आपली छत्री त्या शिळेवर फेंकली ती शिळेला लागताच विद्युत प्रकाशापाठोपाठ दीज कडाळ्या सारखा जागाव झाला आणि त्या जागी शिळेला एक जोक पडला.

“ती बंबी आहे, मूर्त करायची म्हणजे त्यात बंबीच मुख्य बसते, म्हणून सबा-

बाबाची ती बाभी आहे! लबोदरापाठीपाठ शिल्प सुरू होत! बस तां बाळशिल्पी म्हणत असतां त्या शिळेतून “लंबोदर लक्ष्मीकरा” या आवाजपाठोपाठ माया-माखव गोंड रागाचे स्वर अगस्त्य मुनींना ऐकू बळ लागले “हा आहे काळवची दगड वज्रासारखा टणक आहे म्हणून खोदकाम करीत असतां विजयसारखी कात्री व आवाज प्रगट होवात म्हणून माझ खोदकाम पुरं होईपर्यंत जवळपास कोणी पशुपती किंवा काण्णाने राहता काय नव्हे. मोठा कांडकडाट होईल शहरात राहणारांनी तो ऐकून भयभोत होण्याचं कारण नाही तेव्हा हे मुनिवर्य, तुम्ही दूर निघून जाणं

बरोबर होईल. दूर निघून जाऊन निश्चित पग भोग करे! उजाडताच माझ खोदकाम पुर होईल!" बालशिल्पी म्हणाला

अगस्त्य ऋषी आश्चर्यचकित झाले परंतु त्याहून आस काही करण्यासारखी त्यांना धुवले नाही त्यांचा मेंदु ह्यावेळी मंद पडल्यासारखा झाला, काही वेळ थांबून अगस्त्य त्या बालशिल्पकाराला रेखाचित्र देऊ लागले तेव्हा तो म्हणाला "तुम्ही आत्ताच तर खोदचा वेळ पूर्वीच दाखविलेले नाही का? एकदा पाहिले की पुरे. पुन्हा पुन्हा पहात बसलो तर सोडा शिल्पकार मी कसा म्हणू शकेन? हे शिल्प म्हणजे मला खळासारखे आहे. सर्व झाल्यानंतर शिब

वाढलं त्याला यंऊन पाहून जा म्हणावे सागू दे त्यालाच की शिल्प बरोबर आहे की नाही ते! हे जिव वाढवून ध्यायला हू काय विलेस कोणास ठाऊक? हू मला काय वेतोस ते मी पाहणार आहे!" संवदध वाक्य ऐकताच अगस्त्य मुनींना कसं वाटलं.

त्यांची पत्नी लोपामुद्रेच्या धंग-खांबावर जे काही होते त्याविषय अगस्त्या-जवळ स्वतःचे असे काहीही नव्हते होते ते सर्व त्यांनी नाटून टाकले होते त्या शिल्पकाराला काहीतरी दिले हे पाहिले-च लोपामुद्रेला काय सांगून विचारायचे? असा मनास विचार करीत अगस्त्य निघून गेल्यावर लोपामुद्रेच्या तोंडावर एक अत्यंत तेजस्वी कांती विलसू लागली काय झालं म? हा अर्थ मुनी लोपामुद्रेकडे पाहू लागले

लोपामुद्रा उचलून आलेल्या आनंदाने म्हणाली—"अगस्त्य महर्षींनी मला क्षमा करावी! ऋषिपत्नीते ऋषिपत्नीसारखेच रहावे ही गोष्ट सगळ्या लहानपणापासूनच चांगली माहीत आहे बस्त्रालंकार पाहिलेले म्हणून किंवा धन शीलत घेऊ नका असे मी कां म्हटलं माझ सगळ्या आश्चर्य वाटत आहे आज, कोणते तरी गडाकार्य पूर्ण व्हावे यासाठी अनिर्वचनीय अशी कोणती तरी क्षमता माझ्या सोडी ते जोखून घेई

असे वाटते आहे मला कोणतेही दागदागिने नकोच रेशमी जरीबी वस्त्रे नकात घन दोळ्यात नको. माझ्या डोक्यात त्या वेळे-पुरते शिरलेले अज्ञान आत्ता आत्ताच निघून गेले"

तो म्हणाले ते ऐकून अगस्त्य ऋषींना बरे वाटलं

"शिल्पकार मिळाला व काम पुरे होईल से वाटते आहे. उजाडण्याच्या सुमारास काम पुरे होईल असे म्हणतो आहे" अगस्त्य ऋषी म्हणाले

"काय म्हणता? उजाडता उजाडता त्या महाशिल्पकाराचे कोरीव काज स्पष्ट म्हणता? तो शिल्पकार मनुष्य आहे की देव?" लोपामुद्रेने चकित होऊन विचारलं "माणूसच आणि लहान पोरमाच आहे. त्याला योग्य मधुरी मशी शायची? किती शायची काही सुचत नाही!" अगस्त्य म्हणाले

"आगची उद्या भाद्रपद शुद्ध चतुर्थी नाही का? गणेश चतुर्थी ना! शिल्पकलेचा इशारा घेऊन बसलेले आणि तिथि यास शुद्धा दिशरलस वाटते!" लोपामुद्रेने विचारलं

"काय म्हणालीस! उद्या गणेशचतुर्थी म्हणजेस' गणेशाची मूर्त तयार होणार! जागी ते जमिनीवर वेशुद्ध होऊन पडले सर्व विचित्रच दिसत आहे!" अस अगस्त्य

मुनी आपसपसंते म्हणू लागले तेव्हा लोपामुद्रा म्हणाली—"तो शिल्पकाराचा मुलगा नाही थापि मारव ही नाही!"

पत्नी म्हणाली त्यात सत्याचा काही अंश असला पाहिजे असे अगस्त्यांना वाटले. बरोबर रात्र लाटली होती त्यांना शोप येत नव्हती. कुतूहल वाढतच होते, काय होणार हे कळत नसल्यामुळे अगस्त्य घरा-बाहेर पडलेच.

अगस्त्य महाशिल्पकलेक पोचोचिले त्यांना महाशिल्पकलेक अं दृश्य दिसले. ते पाहून त्यांचे सर्वांग ह्यादरले. जाणव्या जागी ते जमिनीवर वेशुद्ध होऊन पडले शेकडो छत्री जापल्या आष कोरीब

काम करीत होत्या. विविध रंगाची विद्युत कांती लकाकत प्रकाश पाडीत होती 'सग लय' ना आवाज सतत वासू हांसा सधं संधी हस्तिचंदी होत्या आणि विज्ज सारख्या बकाकत होत्या ते एक स्वप्न आहे की खरम काही घडत आहे म कळेल्यामुळे अग झाल्यासारखं वाटून अगस्त्य वर्षं बेगुदाबस्थत तसेच पडून होते

अर्धनिद्रानस्यंत पडून राहिलेल्या अगस्त्य ऋषींनी बोलं उघडून पाहिले तर तो शिल्पकार बालक त्यांना दिसला पुर्वेकडं दिवस फाकू लागल्या होत्या

"काय ह्ये, मधुरी! संधं आपेत स्वप्नं घडत पळणं आहांत? तुम्ही योगविद्येत

पारंगत आणि तुम्हाला ही स्वप्न आणि झोप काशी काय? आज काय सफल! चित्र-कराला यत्न पाहून जा म्हणजे, चित्रात जे रूप आहे तसेच आलं आहे की नाही पहा म्हणावं!" असे बालक शिल्पकार म्हणत असता तेच ताटभर मोडक शाणी फुल वरीर घडून लोपामुद्रा जाली

अगस्त्य ऋषी बचक होऊन स्फटिका सारखी बकाकणारी ती गण्या मूर्त पहात असता बालक शिल्पकार त्यांना म्हणाला नरं तर माझी मजुरी? दला काय धावच असेल ते खा तर!"

अगस्त्य मुनी अवखळत म्हणाले- प्रज्ञा शिल्पी! तुला काही कितोही दिल तरी पुरणार नाही तरी नंदाला सुताचे वस्त्र दान करतात तसं थोडं घन बाबुला काढून ठेवले आहे आणतो!"

बाल शिल्पकार म्हणाला- नरं तर प्रथम चित्र रेखाटले त्याला काय दिलं हे खांगा पाहू! बगडानर लोदकाम करणे म्हणजे घोड त्रासाचं असले तरी माठी कडा नव्हे शिल्पकर्तेला मूळ म्हणजे चित्र रेखाटणं चित्र काढणं सधावी कलाकारालाच साध्य असते

"अहो बालशिल्पाचार्य! चित्रकाराला निराळं काही देण्याची गरजच पडली नाही ते चित्र माझ्या पत्नीनच काढले आहे!"

असे म्हणत अगस्त्यांनी सूचार्थ लोपामुद्र-
कड राहिले लोपामुद्रा कोणातपाहरी विचा
रात त्यावेळी गर्क झालेली होती.

'हे काय म्हणता मुनिवर्य' भी म्हणाल,
तर एका गहराच्या निर्मितीला लागणारे
जव विचकाराला दिले असले इतके उत्पन्न
रेखावित्र आहे हे! ते घन मानाज मिळाल
पाहिजे!" बालक खिलपकार म्हणाला.

अगस्त्य तसेच बसून म्हणावे-"वर
तर ते घन सी विचारासाठी काढून बाजूला
ठेवले आहे!

बालक खिलपकार धाकित होऊन म्हणाला-
"म्हणजे! ते सर्व स्वीकृतच आहे तर!
तुम्ही सांगितलेलं म्हणून बरे झाले. तुम्ही
विल व भी घेतले तर कितरे मोठा उत्पन्न
होणार होता? त्यातली मला कवडी देखील
नको!" असे म्हणत लोपामुद्राकडे पहात
पुढे म्हणाला-"बाई! तुम्ही आपल्या
हातांनी मला एक मोदक द्या, मला होश
पुरे! खोदकाम केले त्यातली माझी मजुरी
बहादेवाने केव्हाच मिळून ठेवली आहे."

त एकतांज लोपामुद्रेन मोदकाचे हातच
खिलपकाराच्या समोर ठेवले आणि बाल
खिलपकाराला सप्टांग नमस्कार घालून
स्थावे पाय घरल आणि म्हणाली-"विघ्नशा,
तुझ्या अनुग्रहाने आम्ही भुक्त झालो!" ती
असे म्हणत अतर्थाच ती बाल खिलपकार
अतर्धान पावला.

अगस्त्य मुनीनर झालेला भ्रम व पाया
मार्तीनी झाली निवनेनराच्या कला
कोसल्यासमोर प्रणाम करून ते म्हणाले
विघ्नेश्वरा! मी स्वतः ला किती योगदल
सिद्धीवाला आणि तपस्वी म्हणून मानित
आलो. परंतु तुझ्यासमोर अर्धाव बालकच
ठरलो कोणी किती मोठा झाला तरी
तुम्ही माया त्याला कळणे शक्यच नाही!"
असे म्हणत ते नमस्कार करीत घोबोटीत
भाळून घेत असता त्या शिल्पातल्या सर्व
देवता गाण गात अस्तन्यासारक्या भासल्या
"वातापि गणपति भजे!" आणि त्या
स्वरांमधील निरतिराळी वाद्यही वाजू
लागली.

गंधर्व राजकुमारी

[७]

निराश होऊन घरी पोवल्यावर हसनच्या
मनात तेषदघात एक जाचचा अंकुर
फुटला त्याला राजकन्यांची आठवण झाली
त्याने पुन्हा आईचा भिरीभ संतला आणि
कटाला बोलवून ती रथावर बसला आणि
आपल्या बहिणीकडे गेला, तो इतक्या
लवकर परत आल्या पाहून त्यांचा तर
आनंदच झाला त्याने चढलेले सर्व वृत्त
सांगितले व पत्नीच्या विरह दुःखात रडू
लायला त्याच्या बहिणींनी त्याचे सांवन
केले.

तो त्यांना म्हणाला-"बाक् बाक् बेरावर
कस जायच, त्याची वांट मला सांगा तेथ
गेल्यावर चक्करी केल्यास माझा पत्ता मिळू
शकेल असे माझ्या बायकांना माझ्या आईला
सांगितले होते," हसनने ते सविस्तर
सांगितले.

मातही बहिणी परस्परांची तांडे पाहून
मान खाली करून बसल्या काही वेळाने
त्या म्हणाल्या-"हसन हात बर करून
हाताने तुला स्वर्गाला स्पष्ट करण कदाचित
भाव्य होईल, परंतु बाक् बाक् द्वीपावर
जागे तुला अशक्य आहे," हसन आसा
बसून होता ती पण असा लयाला गेली
पुन्हा ठु लाका पगडा त्याच्यावर बसला.

प्रमाने त्याची काळजी घेणाऱ्या राज-
कुमारीने त्याचे सांवन केले व म्हणाली
"तुला तुझी बायको व मुले भेटण्याचा योग
असेल तर कोणता तरी मार्ग निघेलच हसन
आम्ही आम्हाला शक्य होईल ते सर्व करू
स्वस्थ मान बसणार नाही. तु मनाला फार
लावून घेऊ नकोस 'तिते त्याला धीर दिला
त्या राजकुमारीचा अब्दुल खुद्दूस नाथाचा
एक मामा होता तो दरवर्षी एकदा आपल्या

साध्यांना नेटायला येत असे अत्यावश्यक परिस्थितीत त्याला बोलवण्याचं म्हणजे एका तऱ्हेची राळ विस्तवात टाकावी लागू ती राळ मोठ्या अन्काजवळ होती ती चांदी घेऊन विस्तवात टाकताच सोसाट्याचा वारा सुटला त्याचा जोर ओसरल्याबरोबर एका पांढऱ्या हुत्तीवर बसून अब्दुल खुददूस झाला. "मी येऊन एक वर्ष झालं. उद्या निघावं, असा विचार करीतच होतो, तेवढ्यात तुम्हीन बोलाविलेलं काहीतरी विशेष घाष्ट असावी बोलं, कशाच बोलविलेलं?" त्यानं आपल्या भाव्यांना विचारलं

"तस काही नाही आम्हांला तुमच्या सरतीची बोडी गरज आहे" राजकुमारी

म्हणाली. दिली, कोणती ती सांग वातां?" त्याने विचारलं

त्यांनी त्याला हसमची कथा सविस्तर सांगितली त म्हणल्या- 'आमचा भाऊ हसन याला 'बाक् बाक्' डीपाचा मार्ग' नु दाखव. तो कपाळावर हात ठेवून घराच वेळ सगातल्या मनात विचार केल्या नंतर म्हणाल- काही उपयोग नाही. तुमच्या सावान असव्य असेच काम मनावर घेतलं आहे. बाक् बाक् डीपात पोचणं त्याला शक्यच नाही "

ही गोष्ट त्याला कळल असा हव्यात त्याला समजावून सांग नंतर आपला सल्लावण काय तो दे! राजकुमारी म्हणाल्या.

अब्दुल खुददूस हसनला म्हणाला- "बाबा रे, सडं नक्षत्रं, शह मुळा तुला बाक् बाक् डीपात घेऊन जाणं शक्य नाही. त्या घेंटावर शंघर्षाचा चक्रवर्ती निश्चित होऊन निवास करतो त्या डीपाचं रक्षण सैनिक कन्याच्या तुकड्या सतत करीत असतात सप्तसमुद्र आणि सप्तपर्वत पार करून गेल्या शिवाय तुला तेथे पोचता येणार नाही. तेथं पोचणं थोडक्यात अशक्य आहे! म्हणून तो विचार मनावून काढून टाक आणि आपल्या बहिणींबरोबर घुसाने रहा! नाही नाहीत्यां तकटांत उडी कां

पतस?" जसा त्याने हिताच्या चार पोटी सांगितल्या

ते ऐकून हसनचं तोंड काळ झाले. मोठ्याचं किंवाळी फोडून जमिनीवर बसुद्ध होऊन पडला. त्याला त्या स्थितीत पाहून अब्दुल खुददूसला त्याची फोव वाली हसन शूडीवर आप्याबरोबर अब्दुल खुददूस त्याच्या बाळावर हात ठेवून म्हणाला- 'तुला वा अवस्थेत होऊन निघून जाणे मला सुद्धा पसंत नाही काही मार्ग आहे का, पाहातो माझ्या बरोबर घेतल का?' त्यानं विचारलं

हसनला पुन्हा विवात जीव आपल्या- सारखं वाटलं एकदम उठून उडी मारली आणि त्या म्हाताऱ्याबरोबर निघाला. सोमं पांढऱ्या हुत्तीवर बसलं खुददूसने हुत्तीच्या कागला काहीतरी सांगितलं. लवच तो हुत्ती आकाशात उडाला आणि विद्युत् वेगानं जाऊ लागला. ते मील पर्वतावर येऊन पोचलं मील पर्वतात एक गुहा होती व त्या गुहेला पोचावी वार होते म्हाताऱ्याने वार दोकानतांच निळया रंगाचा एक मीसो, एक निळया रंगाची तलवार व त्याच रंगाची ठाक शारव करून समोर बाला म्हाताऱ्याने क्षणार्धात त्याची हात तलवार हिसकावून घेतली आणि दूर फेंकून दिली त्याच त्या मीसोच पुतां ते शार पूर्वी सारखे बंद केलं

गुहेत दोघे एक रंग बुर बाळून गेल्या- चर त्यांना दोन दावाजे दिसले. बोन्हीना सध्याची कुलुचे लाविल्ली होती. अब्दुल खुददूस एका दाराचा धक्का देऊन आत सरला. त्याच्या सांगण्याप्रमाणे हसन काहेरच पोचला

एका तासाभर अर्बुल खुददूस एका थोड्याला धळत बाहेर जाला तो बोवा व त्याच्यावरचं खोपीर बरीच निळंय होतं त्यानं हसनला बोव्यावरचं अक्षून दुसरे दार उघडलं. त्या शारपलीकड निळया आकाशशिवाय काहीच दिसत नव्हतं

"बाबा रे, अगदी शोबट्या म्हणून विचार करून काय ते ठरव तुला एका

मागून एक घोर शोकयांना तोंड द्यावे लागणार आहे आहे ना त्यारी? की आपल्या बहिणीकडे परत जातोस?" त्याने हसनला विचारले.

"हजारदां मरावे लागले तरी मी त्याला तयार वाहे," हसन म्हणाला.

"तुला जन्म देणाऱ्या आईचा विचार करून तरी तू भाग फिरणार नाहीस का?" म्हणताच्याने विचारले.

"मी साह्या बायको व मुलांबरोबर घेतल्या शिवाय आईकडे परतण्याला तयार नाही," हसन म्हणाला.

"तर मग ठीक आहे हसन! हे पत्र घे, व घोंड्याला चालवायची गरज नाही.

त्याला वाढ माहीत आहे ती तुला काळ्या पर्वतावर उतरवेल. काळ्या गुहेजवळ व उतर आणि घोंड्याला काळ्या गुहेत जाऊ दे. एक म्हणारा बाहेर येईल तो काळाक-भिय आहे परंतु त्याला मुळाव्यापर्यंत लोवणारी पांढरी दाढी आहे त्याला सलाम करून हे पत्र दे. तो पक्ष्यांचा राजा आहे माझ्यातून मोठा आहे त्याच्या मदतीशिवाय तुझे काम होणे अशक्यच समज त्याची खुशी संपादन कर." असे सांगून धबडुक खुंदूस गुहेत गिरला निळा घोंडा बोराने हिणहिणका आणि आकाशात ऊडू लागला.

मधुल खुंदूसन दिलेल्या घोंड्यावर हसन बसला होता. त्यान लगाम हातात धरलाच नाही तो घोंडा वाणासारखा सरळ व अविचगाने उडत रहा बिबसांनी बहा झपाटं चालून जाण्याइतके अंतर कापून एक काळ्या पर्वताच्या रांगेपर्यंत पोचला त्या पर्वताच्या रांगा पूर्वेपासून पश्चिमेपर्यंत पसरलेल्या होत्या निळा घोंडा जोरान हिणहिणला व पर्वतावर उतरताच कीटस तरी काळे घोंड अकस्मात आस आणि निळ्या घोंड्याला वेग वेऊन उभे राहिले. त्यांच्या मधून खालत चालत निळा घोंडा एका काळ्या गुहेजवळ आला. गुहेच्या बाहेर हसनला उतरवून तो घोंडा गडेत गेला.

हसन गेट बाहेर सुमार एक तासभर उभा राहिल्यावर गुहेतून एक वृद्ध बाहेर आला त्याला पाहताच हसनला तो कोणी शोर पुरुष असावासे वाटले तो अगदी काळा कर्मज तरे होताच, वर त्याने काळी वस्त्रे परिधान केली होती कमरे खाल-पर्यंत लोवणारी त्याची दाढी मात्र पांढरी शुभ्र होती तो साक्षात् मुलमानचा मुखवा मली होता.

हसन मुखपण त्याच्यासमोर गुडबं टक्न ज्या राहिला नंतर त्याने आढुल खुंदूसन दिलेले पत्र त्याला दिले. अलीने ते पत्र घेतले आणि काही बोलल्या शिवाय गुहेत गेला.

बराच वेळ गेला हसन अगदी निराश होत होता तिनक्यात तो वृद्ध पांढरी शुभ्र वस्त्र परिधान करून बाहेर आला व हसनला अत वायला त्याने खूण केली त्याने त्याला आपल्याबरोबर आत बोलावून एका मोठ्या हालनात गेल ते हालने पर्वच्या सर्व रत्नसंचितच होणे त्याच्या

बाहेर नाप-यात गालिच्यावर चार थोर विधान ओलबो बसलेले होते. त्यांच्या चारही बाजूंना मोठ मोठे शंख पसरलेले होते हालनाच्या मधोमध त्यां मूढाचे सात शिष्य बसलेले होते. ते काहीतरी लिहीत होते व वाचीत होते.

अलीन पाऊल टाकताच सर्व उभं राहिले तो मध्यस्थानी बसल्यावर सर्व त्याच्या चारी बाजूला बसले तेव्हा हसनने त्या सर्वांना आपला करण कदाणी माहितली नंतर त्या सर्वांनी बराच वेळ आपसात चर्चा करून त्याला खदतच खावी असा सल्ला दिला.

त्यांचा सल्ला ऐकून तो वृद्ध म्हणाला- 'सर्व खरे आहेत परंतु वाक वाक! हीपांत जाय सोय नाही तिकडून परतण 'य हून हो कठीण पाह्यांच्या मुलीकडून त्याला जो त्रास होईल तो सांगायचीच गरज नाही हा मुलगा आपल्या बायकोला कसा काय भेटणार, मला ही कळत नाही (क्रमश)

तस मी थोडकीच्य़ा मुलाबरोबरच पाठविल होते म्हणा!"

याबळी लक्ष्मण दुकानांत नव्हता विश्वास गोपूशंटल लक्ष्मणच्या मोडी त्यांत अ काही एकल हांत ते सांगून म्हणाला 'तो म्हणाला त्यात काही नरो लबाडो भसली पाहिजे असे मला वाटल होते पणु ते क्षणग्रस कारण स्थानंतर दनरांच्या मोडी आठवाला पुर आला होता हे मला फळत ते कळल नसत तर मी त्याला त्याची मानाटी धरून खरो गांठ काय तो काढून घेतलो असली ते एकन गोपूशंट यककच क्षणा लक्ष्मणजा पाच हमार रुपये दिन्यांतर

मी निघाल्यावर गोपूशंट स्वतः आठव्या पलीकडच्या गणपपुरील जाऊन यावे म्हणून पाठोपाठ निघाला होता तो आठव्या पलीकड गेलेल्या हो तो लक्ष्मण याकडल लक्ष्मण इतक्यांत आठवाला पुर आला त्या पुर्वीच लक्ष्मण आठवापलीकड जाऊन काढावर रभा होता ते पाहून गोपूशंटला हादस करल होत

वस्तुस्थिति अली अमना लक्ष्मण आपल्या मालवाला निवृत्तमोठ लावून वयालकल्पित गांठ सांगितली तर विश्वासला त्याच्या नाकान वसे फमविल हे मुसरे दाडान सांगून पोकळ हणवावेकली त्याची लबाडी उघडकीला सांगून देणे बरोबर होईल असा गोपूशंटने विचार केला त्यासाठी त्यान एक युक्ती करायचे ठरविल व फिरवालेला म्हणाला 'निश्चान तु माझा विश्वास आतस तुझा एवजी दुसरा कोणी असला तर मीच लक्ष्मणच्या हातात शस्त्र रुपय ठवून त्याच्या ताडी पाच हजार रुपय पचयिले असत विश्वास हसून म्हणाला- 'हे पहा माझा विश्वास माझ्या नोकरावर जितका आहे तितका विश्वास माझ्या मनेह व्यापाऱ्यांवर व तुझ्यावर ही आहे 'अस! तर मग मी तुझ्या नोकरावेला जास्त प्रामाणिक व विश्वासपात्र आहे हे

सिद्ध करावयाचे या ठरावान बाह तु माझ रवी मुसरे व वारवली सुम म सुम त्या मानना मा पण इतक्या ना ठळक्या सादावाली वय पालटत पडत उभा रहा हो जामवटीच्या मुडगाव ठवून उभा राहतो काय होत ते पहा' गोपूशंट म्हणाला

'विश्वासन जिवन हाऊत विचारल हे सर्व कश पाठो रे? तू काही करणार अस जील तर शोधोव मागून का नाहा त कात'

'वय सांगितल तर कळणार नाही म्हणून' तु मावाच्या वळत जेवळ थ पच विसर नकोन' असे सांगून गोपूशंट निघून गला

त्या दिवशी रात्री काळात पळ लावला तेव्हा तो लक्ष्मणच्या घरा मला आणि त्याला हाक मारली लक्ष्मणन दार उघडले व समोर गोपूशंटला पाहून दचकला

गोपूशंट मोठ शब्दात त्याला म्हणाला 'काय? तुझ्यावर केव्हा बसण आला त्या दिवशी मी दिकल सर्व पैस पुरात वाहून गेल नाही का रे?

लक्ष्मणच्या मनातली पोली पार नाहीकी झाली त्यान त्याला फार वाईट वाटत असल्याचे सांग करून म्हटलं- 'होय हो, शटजी' मालकाच पैस एकल तेवढे नाहीत, कापर भरल्यामाळ मल गोपूशंट त्याच्या

बराबर पांच हजार रुपये' मला बनावे पाहता सत होते पुराच्या पाण्यात थोड हातपाय मारल आणि कोसावेसा काढला लागली

गोपूशंट थोड्याच्या घटने हसन म्हणाले या सर्व बसजा माझ्याजवळ नाही चाला चव्वा सवजल! तुजी परोक्ष प्यावी म्हणून मी ते बोललो हातो थोड्याला पुर घेया पुर्वीच तू पलीकडच्या काठवर पोचलेला मी स्वतःच्या डोळ्यांनी तुला पाहिला हव असेल तर एका बोपांना ताशीदार म्हणूनही जाणु शकत

लक्ष्मणला पायापासून भस्मकापयन

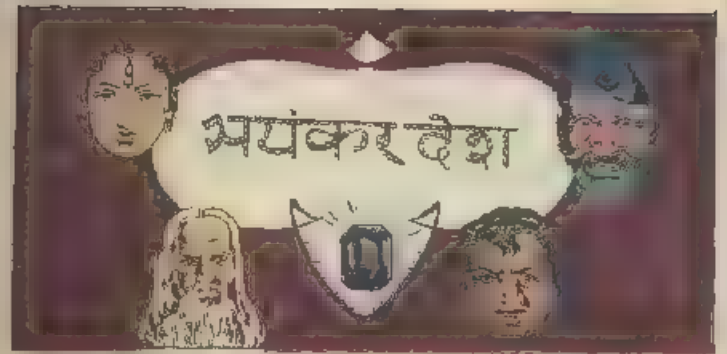
सुड्या मासकाला मारणार न हीं त्याबद्दल त्या पांच हजारांवर अर्धी रक्कम पला मिळेल अर्धिल आहे नव्हत ?

लक्ष्मणस हाडारची मात हलविली आणि पैसे अण पला निघात नव्हता गोपू त्या त्याच्या म्हणाल मी एका मित्राला भेटायला जाता आहे हे पक्षाचे अडीस गळा राणी नवाच्या गुम रास मीबच्या देखलानकीकच्या जांभळ्याच्या जांभळ्याली मी तुम्ही काढ पाहिली तु तेथे येऊन पैसे आणून दे ।

लक्ष्मण राणी बळ वाजतां पैसे बळ मायच्या देवतात गला तेथे गापुशेतन सांगितल्याप्रमाणे जास ठाक्या हाडांवालां एक पापुस वसता हाता लक्ष्मण त्याच्या जवळ जाऊन म्हणाल पापुशेत, तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे अडीस हजार आणून देना आहू इ मी वक्तव्य दिवता प्रमाणे अला आहे तुम्ही मुद्धा वचने वि-काप्रमाणे माझ्या मालकाला हा पापुस कळू देता काय नय

विश्रामवा स्वतःच्या कानावरून विश्राम असेना ना आपला राग आलेक ठकला त हा व त्यात लक्ष्मणच्या पांचाडोत पसो जाणाल दिली की त्याच्या दोळ्यांसमोर कावळे नाचू लागले तत्तर विश्राम म्हणला बाप रे तू इतका विश्रामघात करशील असे नव्हत वाजल गला तुला आज अटक करण्याची असती, परंतु तू यादवाकड कि-राक वस नाम केल आहेस म्हणून तुला क्षमा करतो यापुढे दुकान आडोयचे व इमारती करायची एवढेच कामे तुम्ही वाहील ।

तुम्हा वेळ घुळत हं नवें पहात ठभं असल गापुशेत पुढे आले व पेशांचे बालक निवडायच्या हातगत रेल म्हणाल- ' ताल्ल अडोच हुजूर मालकाला आणून वं इनकी कमी शिक्षा तुला आमाची कावळ असे तुम्हाकें घोटले बला तुम्हा मा रक्ताचे अर्ध्यापे पाहून मी तरी थशकन झाला ।

[७]

[राजाने विद्वान सोडावे असा प्रजेने घोष केला चित्तसेनाच्या मनावर त्याचा परिणाम होता त्याने राजवड्याच्या मंडपावरून घाती उडी घाहल प्रामत्याप केला प्रजेने समर्थतेच्या जनप्रयत्नां' केला समर्थतेने परवाहूनला बरोबर धेऊन सत्तेस्य शत्रुवर बाहुन बांधायलाहंतून विधाना त्यांतन-]

शिवदत्त मंदरदेवाला पुढे सांगत होता :

"सुबारे दोनतीनशं पायदळ सैन्याच्या पुढे अर्धे चंद्राकृती करून काही घोडेस्वार निघाले हद्दच्या घोडेस्वारांनी पायदळावर हल्ला चढवावयाचा झाला तर त्यांना प्रथम समर्थसेनाच्या घोडेस्वारांबरोबर चार हात करावे जातणार होते नाहं का" हाय तर, म्हणजे समर्थसेनेने तसा व्युत्तच रचला होता म्हणायलायंय' मंदरदेव हसत म्हणाला

"समर्थसेनेने टाकलेला हा पवित्रा झडूने रचलेले सर्व येत बिलकटून टाकायला पुरेसा होता त्याने येन्य हल्ले सुरू पुढे येत होते पावला बर्बातक त्याची म्हणून बसली व त्याने पाय मागे घ्यायला सुरवात केली एकाएकी समर्थसेनाच्या विनीच्या तुक-डोने शिव फुकले आणि त्या पाडोपाड जय-जयकार सुरू झाला त्याच्या घोडेस्वारांनी जयजय मंगाने हल्ला चढविला त्याला

बाबूच्या घोडेस्वारांनी गैर्यात तोंड दिले. त्यावेळी झाले व तलवारीचा परस्परान्तर झालेला हल्ला म्हणजे सामान्य नव्हता. ती वकमक वर्णनातीत होती

चारपांच मिनिटांतच बाबूला पाय रोखून युद्ध करणे असक्य झाले व ते पाठ फुटेल तिकडे पळू लागले. खास येळी पायवळ सैन्य बाबूवर तुटून पडले. विजयो-त्साहाने समरसेनाचे घोडेस्वार आगल्या माल्यांनी बाबूच्या पायवळ सैन्यावर हल्ला करायला सरसावले. कोठे पळायला सुद्धा जागा नाहीशी पाहून पायवळ सैन्य जिवान्-वर उदार होऊन लडू लागले

विजयवक्त्री समरसेनाच्या गळ्यात हार घालणार असे मला वाटू लागले व युद्धा-

मुळे बाबूचा विमोह होऊन राखीत कायमची शांतता नांदू लागले असा विस्वास बाबूच्या मनात उत्पन्न होऊ लागला. तो शुभ दिवस ज्या दिवशी उगवेल त्या दिवसापासून नरबाहुन मिश्राच्या कुटिल नीतीमुळे दुःखी झालेली प्रजा सुखी होईल व कुंडलिनी डीघात कोणालाही काट किवा प्राण होणार नाही

मी अशा तऱ्हेने विचार करीत उभा असतां बाबूचेच हाहाकार करीत पाठ फुटेल तिकडे पळत असलेले दिसले पाठ दाखवून पळत जात असलेल्या त्या बाबू सैन्यावर आभवे घेईल व आपल्या वार करून त्यांना पळवीत होते व शक्य झाले नितक्याना ठार करीत होते वकमक आमच्या

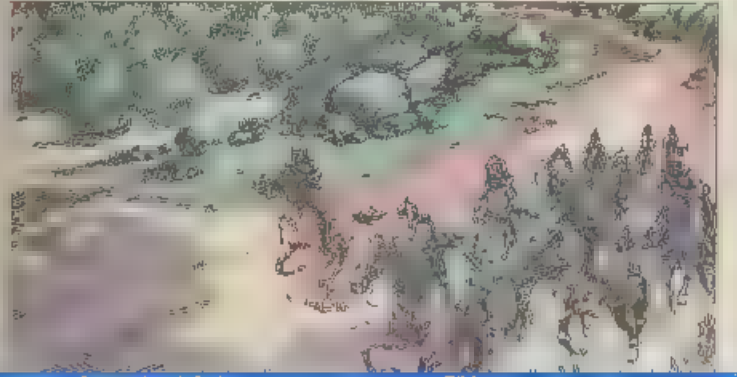
पायवळ सैन्यातलं जे घायाळ झाले होते त्यांना मलमपट्टी लावून त्यांचे सेवा शुभ्रता करण्यात आमचे सर्वांक मदत करीत होते काही सैनिक जवळच्या ओढ्यावर जाऊन आपली तहान भागवीत होते

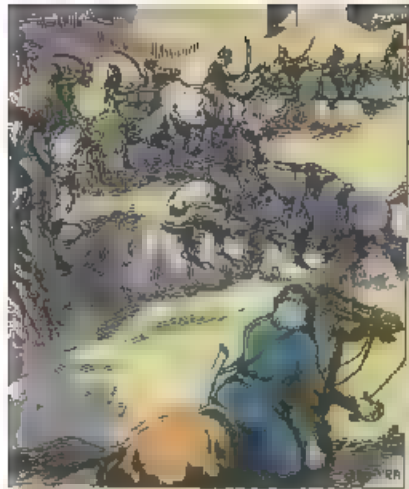
येथी मी बुद्धावरून खात्री उतरून राजपानीचे तितहदार उघडण्याचा विचार केला विजयोत्सहाने परत येणाऱ्या समर-सेनाचे व त्यांच्या अनुयायांचे आनंदाने स्वागत कराय प्रसन्न झाले. परंतु मी बुद्धावरून अमृतम खात्री उतरली असेत नसेत, सैन्यात जयजयकार होण्याऐवजी हाहाकार उडाम्याचा आवाज ऐकू झाला

मी क्षणभंग यवक होऊन जागच्या जागी स्तब्ध उभा राहलो युद्धभूमीपासून

बोडयाणा खंज जालेवर घारी बाबूचे सैनिक जमा होऊ लागले हे सर्व काय चाळून काढे या विचारात मी असता दहा घोडेस्वार किल्ल्याच्या दिशेने अग्रघाव घेत असलेले मला दिसले.

मी तर काळजीतच पडलो वाटले होते तसे तबून काही तरी प्रतिकूल बदल असावे असा संशय माझ्या मनात झाला. ते दहा घोडेस्वार किल्ल्याच्या दिशेन पत वाहेत ते काही तरी विशेष निरोप देऊन येत असावेत असे मला वाटले मी घाईबाईने बुद्धावरून खात्री उतरून आलो. घोड्या-वर बसून बरीबरच्या अनुयायांसह किल्ल्याचे वार उघडण्यासाठी घानको परंतु आत शिरतांच ते दहावे दहा घोडेस्वार

“नरबाहुन मित्र की जय” असा जय-जयकार करू लागले.

तर नग काही तरी फितूरी झाली असली पाहिजे हे भी ओळखले. “बंडखोरावर तुला करा, त्यांच्या माना उडवा!” असे ओरडत भी त्या बंडखोरांवर चालूच गेलो व दोघांना ओळखिले. माझ्या अनुयायांनी मुद्दा मागपासून चोड्यांना ओसाहन दिले आणि सज्जनर तुटून पडले.

गल्लेगल्ल्यातून तैमल्लं सैनिक आणि आयुध धारण करून सज्ज असलेले नागरिक जागच्या जागी किर्लसेच्या विमुक्त स्थितीत उभे राहिले. त्याच वेळी सैनिकांपैकी काही जणांनी ‘नरबाहुन बहाराजांनो जय

असा असा अय्यंनर कुला काय पुढे सरसावले

ओ प्रजा सम्राट होतो सित्यान वल्लवळ उभाल्यासारखी दिसली. त्यातली काही तरुण मंडळी ‘समरसेन की जय असा जय घोष करीत बंडखोर सैन्यावर तुटून पडली- त्या सर्व गोंधळाळा युद्ध म्हणजे सदा कितक होणार नाही आयुधधारी श्रथक तरुणांचा दुसरा सम्राट सैनिक किंवा प्रजा बाबू होणार. कोणी जडणधारी कोण्या राजाच्याकी युद्ध करू लागला तर तो त्याच मित्र बाहेर की बाबू हे कळायलाही मार्ग नसूता काही जण समरसेनाचा तर काही जण नरबाहुनाचा जयजयकार करीत होते त्या गडबडीत कोणाच्या तोंडून कोणाचा जयजयकार येत होता हे स्पष्टपणे कळतच नव्हते म्हणून बाबू कोण व मित्र कोण हे कळणे अशक्य होते

भी युद्ध करीतच आपल्या अनुयायांसह हट्ट हट्ट बालेकिल्ल्याच्या दारापर्यंत आला हारपालकानी मला पाहताच दार उघडली व भी आत पाऊल टाकताच दार बंद करून घेतली अशा तऱ्हेने सी त्या गोंधळा-लेल्या परिस्थितीतून बाहेर पडली व व ल- किल्ल्यात आली

बाहेर गल्ल्याबोळातून चकमकी झडतच होत्या सैन्यातले काही लोक समरपनाच

बाबूचे होते व बरेचसे नरबाहुनाच्या बाबूचे तरी त्या युद्धात कोण विजयी होत आहे हे प्रत्यक्ष जाऊन पाहण्याशिवाय कळणे अशक्य होते म्हणून भी माझ्या अनुयायां- पैकी एकाला बाहेरवाटेने बाहेर पाठविले व युद्धभूमीवर काय होत आहे पाहून यायला सांगितरु तर आतां यापुढे राजधानीतल्या नरबाहुनाच्या अनुयायांचा युद्धला कार्यक्रम काय आहे हे पाहणे आवश्यक होते ते स्थाना विरोध करणाऱ्याला ठार करून मरळ बालेकिल्ल्याकडे येऊन तो बळका- वण्यावर विचारात गेल्याने बिल्ले भी मात्र आपली सर्व शक्ती पकळा लावून आपल्या अनुयायांसह बालेकिल्ल्याचं रक्षण करायचं ठरविले. माझं धोबके अनुयायी आणि बालेकिल्ल्यातील चाळीस-पचास सैनिक मिळून बालेकिल्ल्याचं रक्षण करणं म्हणजे चट्टा नव्हती अशा परिस्थितीत एकच मार्ग होता. पूर्वी हिंजपथूना शिकारखान्यातून कोकळ करून बाहेरच्या प्रशवर सोडाने वसे ठरविले होते तसे करणं

एक तास अंमतेब सोटला बाहेरच्या रान्याबोळांतून दुस्रं चालूच होते भी पारवारन पाठावळला अनुयायी परतला होता त्यानं आणलेली बातमी एकल्यावर म रूया हृदयाला धक्काच बसला

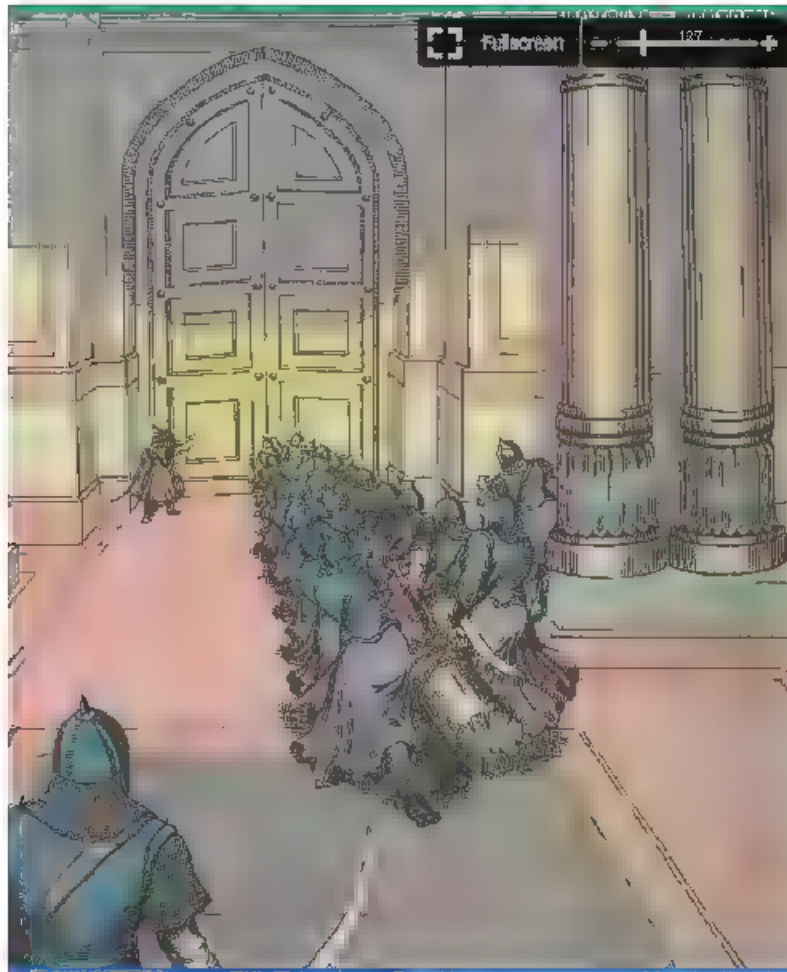

बाबूची बाबू बसलेल्या युद्धात समर- सेनाला बरेच लागले होते नरबाहुनाने स्वतः सेनापतित्व आपल्या हाती घेऊन तोच कुंडलिनी द्वीपाचा राजा झाला बसल्याचे जाहीर केले होते

तो बातमी जाहीर करण्यासाठी त्याचे काही अनुयायी राजधानीत धोरले होते

“समरसेन कोठे आहे? तो बुद्धीवर आहे का बोलण्याच्या स्थितीत आहे का?”

भी बातमी आणणाऱ्या अनुयायाला विचारलं ते चांगले जखमी झाले आहेत आतां आहेत की आणखी काही देळाने नाहीत, बरी आहेत त्यांची परिस्थिती ते ओळखू- नच नरबाहुनाने स्वतःला प्रथम सेनापती व

नगर कुडलिनीना राजा असल्याचे जाहीर करून सैन्यातले तुकड्यांचे तय्यक त्याच्याच बाजूने असल्याचे विसरले." शिवदत्ताचा अनुयायी म्हणला.

तर आता परिस्थिती आपल्या हातातून निसटल्याचेही स्पष्टपणे आठवले. काही वेळाने नरबाहुन स्वतः सैन्य राजधानीवर काळून येईल. त्याला तोंड देण्याची शक्ती कोणाच्यात यावेळी तरी नाही त्याचा माझ्यावर केवढा राव होता. तो माझा किती हंस करीत होता ते मला साहीत नव्हते असेही नाही. या सर्व घटनेने विचार करून साध्य होईल तितक्या लवकर किंवा मोठ्या चोरवाटेने आपल्या खजान्यातून निघून जाणे बरोबर होईल असाही विचार केला.

मी आपल्या सर्व अनुयायांना एकत्र करून त्यांना परिस्थिती समजावून सांगितली. मी मुनविल्ला मतला सर्वांना मान्य होता.

आता कोणत्याही प्रकारची चतूळ न देता चोरवाटेने सर्वांनी बाहेर निघताने एवढेच बाकी होते. कितीतरी बाहेर पडून जायला चोरवाट आहे ही गोष्ट नरबाहुना साहीत नव्हती असे नाही. मगून बाणही जपून साकडगिरी बाळगणे आवश्यक होते.

आपल्या खजान्यातून सावध करून मी त्याचा राजवाड्यात भेण्यासाठी पुढे निघालो. मी बोटा आत गेलो असेन, बाहेरच्या दारातून बोरवाट एक आला. मी नसते बळून पाहिले तर नरबाहुनाच्या बाजूने काही सैनिक बागळा कावलेले पाहिले. स्वतः मोठमोठ्या ओणक्यांनी ठोकित होते. या दार गडग्याच्या प्रयत्नात असल्याचे विसरले.

मला कसेच एक उपाय सुचला. पूर्वी केले होते तसेच करावयाचे. पिज्यात काढल्या दूर बांध तिह वगैरे जनावरांना मोठ्याठामो शिकारखान्याच्या अधिकाऱ्यांना आज्ञा केली. तो माझ्याकड पाहून हुसत

म्हणाला—“चिन्तना! तुलां शत्रू कोण आहेत हे मला सादीत नाही परंतु ते मात्र दुष्ट्यातून वास्तु दुष्टार आहेच एकल जरे! एका तासापूर्वी जनाबरांना लायला जायला घातलं आहे की नाही याची पाहणी करायला मी पिजऱ्यांच्याजवळ गेलो होतो. परंतु पिजऱ्यात पाहून मी आश्चर्याचकारित झालो त्यातली अर्धी अधिक जनावरे मेलली होती काही कमिनीवर तडफडत होती.

मी उलट काही शरार व देहां घावत पिजऱ्यांजवळ गेलो विकारवाल्याच्या अधिकारी म्हणाला त्यात छोटे काहीच नव्हते. तर मग सिंहावाद्यांना निव घातले ते विकारवाल्याच्या याच अधिकार्याने तर नाही की भाणवी कोणी नरवाहवाच्या अन्यायाने घातले? लरेखोटे काय याची चवकशी करायला माझ्याजवळ सबड कोठ होती? कारण माझ्याजवळ वेळ दोघाच उरला होता म्हणून मी विकारवाल्याच्या अधिकार्याच्या मुरक्या बांधून जाणेच

अंयस्कर जसा विचार करून त्या वेळीही हात पाठीमागे कळवून ते बांधून ठेवले व त्याला एका खोलीत कोंडून ठेवून मी चोरवाटेच्या बाजूला गेलो.

ती चोरवाट चिक्सेन महाराजांच्या ओपायच्या खोलीतून होती तेथून एक बिबोळी भुवारातली बाट निघून किळ्या बाहेरच्या लंदकाच्या खालून जाऊन एका कोसवरच्या जंगलात एका बाटघासाडाच्या खोलीतून बाहेर निघत होती.

मी माझल्या अनुयायांसह चिक्सेन महाराजांच्या झोपायच्या खोलीत आलो तेथून मला त्या महाराजांच्या नीतिक देहाची आठवण झाली त्याचा दहन संस्कारही झाला नव्हता व त्याच प्रत कायत्या तरी शस्त्रान घट्टन होणे त्यांची राज्यव्यवस्था आणि मृत्यू म्हणजे एक वाक्कांतिकाच होती.

मी चारवाटेचे दार उघडून समोर पाहिले काळोख, व दाट काळोखाशिवाय काही दिसत नव्हते (क्रमशः)

हे लोका

विक्रमादित्याने आपला हा हाडला नाही. तो साक्षाजवळ गेल्या प्रेत खांबावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन स्मशानाच्या दिशेन चालू लागला. तेन्हा अनात नसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, तुला या मध्य रात्रीच्या वेळी इतके थम करीत असलेला पाहून अत्रा व्यक्तीचा स्वभाव दैवप्रयोग असा की शास्त्रा असावा असा संशय मनात येतो. हे जग म्हणजे हेवा आणि दुष्ट यांचे अगार आहे दीन स्थितीत असलेल्या शौरगारिबांची जयंता कीव यजे त्यांचा गौरव आदर संस्कार कोणी करीत नाही नागश नावाच्या भायन सामान्य स्थितीतल्या भाणसाचा प्रथम सहाय्य करून पुढे त्याच्याशी हेवा करू लागलेल्या लोकांची कथा मी तुला सांगतो लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून इतळा गोष्ट सांगू लागला

नागरीय व्यावसायिक विद्यालय सन्तुल्य
 व्यवस्था है। लड़के और लड़कियाँ अलग-अलग
 कमरों में रहते हैं। लड़कियों के कमरों में न तो

गणेशाय नमः । १०० नमः । १०० नमः ।
मातृशाला १०० श्री शिवदास दासदासदास

[illegible]

विद्ययाः साक्षात्कारं व विमर्शनात् प्राप्तं
तत्त्वज्ञानं व मुक्त्यात् "३ माह्न उपकीर्त
विमर्शनात् न द्वेयं तत्र तदा । नित्यं यत्न
ज्ञानं राह्यं ५ माह्न श्रान्तिवत् इत्या

विद्यादाया भट्टादाया पाण्ड्या घनो शला
 नाग नाग ह मय मया मय च
 शतशत ताही, दश मा मयच मयरा
 दश मय न मय मय कलश, मय दाक्षिण

[illegible]

याकड वळीवरी पाहिलेला त्या तुरुंगवाचक दृष्टीवर आलेस तू आता प्रत्येक वेळाला तसं अडचण दिवसान तसं तसं देशभर हसलं

नागझाला वादकविनेची काय आवड होती त्यानं काही काळ काव्यपठनाकड व नंतर काव्य म्हणून वाचला त्यानं आपल्या कविता आपल्या गावठी वळीत भा म्हणून दाखविली व त्याच्याकडून सावधान कोणी मिळविली एका विद्वानाने मात्र त्यानं कळ काव्यदीप असल्याचे दाखवून त्याची मूल्यां जडविली गावकरी मंडळीही हसले परंतु नागझाला यदावत्या घनान अ यत्न झाला कारण त्याला ताल को नकाची ठुकरतो तेव्हा व त्याने आपला त्याला यत्न मिळाले म्हणून तो या विद्वाना वड बला व म्हणाला 'हं पहा तुम्ही मंडळा कवितांची वड कळ म्हणता सल त्या आला नाही मी तुम्हाला तुम्ही माणाला व तसं तसं मांडला वका दाखवा मला भोगा व काव्य म्हणता या

त्याने नागझाला प्रत्येक वेळाला आपल्या कवितांवर विद्वानांच्या कानात बसवून म्हणाला 'काव्य हे यत्न यत्ने तसं पाहिल्या गवाड कव्य, त आकड घेत नसले

अस काहीच नाही हं सव तुमच्या आणी बोधाच काळ आहे जडवड आनंद हं व एवढेच म्हणावयाचे'

तु त्यानं एक विठ्ठलाच्या वर काढले व त्याला सव गग आंमाला त्यानंतर ते नागझाला पुर्वीसहस्रव माकळपणी बाल च मळ तसो पाता मरते वाट को न गसन राजदिवस शनीभावेच विचार मळून वृथवा मळ कोन नाग वर वाढी दिवनाही नागझाले गावचे विकत घेऊन

एकदा ते नागझाला म्हणाले - नागझाला तू बरं न काही प्रौढांचे आदेश आता राजदिवस वकी मळूनत कशाचा काव्यास' तू आपली दृष्टी व १३ राष्ट्रीय व वळी

नागझाला नागझाला तसं तसं तसं तसं

तुम्ही तुम्ही काळ लागली त्यान नागझाला काव्य वाचून घेतली व मांडमांड्या कवीची काव्य वाचून काव्यवादितांचे शिकून घेतली

वर्मभर व्यथ न घालवितां त्यान एक काव्य लिहून काढल व त्यान पांडिताला पडून दाखविले तो पांडित काव्य वाचून म्हणाला आतां तुम्हा भाषत कोठही बूक नाही तेवढ्या- हे काव्य होऊ शकणार नाही.

तेवढ्यावर गंगाचे समाधान करून घेऊन नागझाला आपली कविता ग्रामस्थांना वाचून दाखविली तेव्हा एक विद्वान शाब्द पडली वेष पाहून त्या वेषाचा राजा त्या गावी आला होता त्यान ग्रामस्थांबरोबर वसून ते काव्य एकल त्याला ते काव्य फार आवडले आपला आकड प्रगल्भता साधून राजा म्हणाला मजकूर काव्याचे भक्तांतर कळत काव्य लिहिण्याचे वषम कित्येक कळी करतान परंतु एक तवा विषय घडत काव्य रचना ही प्रथमच मी वाढता आहे' जर नागझाला राजधानीत आला तर मी त्याचा वाग्य तो मत्कार करीन

ते एकून मुकळ लोक नकित झाल परंतु त्या पांडिता व विद्वानां सात नागझाला काव्याचे मुळा मांडले परंतु नागझाला त्याच्या घरी जाऊन त्यांना म्हणाला

'हं मधं तुमच्या आशीर्वादांमुळेच तर साध्य होऊ शकल' तेव्हा त्याच्या मनाचे समाधान झाले

नागझाला राजधानीत जातेवेळी आपल्या नागझाला त्या पांडिताला व विद्वानांना बघून गंगा नागझाला त्या दोघांच्या आशीर्वादानेच ते काव्य तो लिहू शकला असे सांगून त्यावर सज्जन त्याच हो पाव्य सकार कळ नागझाला त्याचा संस्कार राजदरबारी झाला याबद्दल दोघांनी क्षीण झाले व त्या दिवसापासून नागझाला दोघ काढायचे त्यांनी सोडून दिले त्याच्या मनाविले हेवाही नाहीसा झाला व ते नागझाला मदतगारची मन पुर्वक प्रशसा करू

लागला परंतु एके दिवशी मंगळ ग्रहाकाला म्हणाला- अशा या मंगळाने फार दिवस आपल्याला राहता येण शक्य नाही तुमच्या गावी मंगळ ग्राहिने मवे इन्स्टंट विकून टाकावे म्हणजे

याची वाढको आपल्याचविषयी प्रत्येक निव्व्या नाशकारा एकेही शब्द उमरतले नई

यघवर कदा सारव देनाह म्हणाला राजा लागलाचे हे वाढको विविध आणि निरर्थक लागी का त्याला आरंभ शिवाय वाडला होता नाही का त्याला गाव मोडायचेच होते तर लोक हेवा करीत नव्हत। मोडायचे होते आता तो विचार ये च्या मनात का आला या शकाचे समाधान कारक उतर माहीत असून तु दिल नाहीस तर तुझा शिवायची शिवाय शकल होऊन तुझ्याच पायावर होई लागलीस

विजयादित्य म्हणाला तामशापरखी प्रतिभा व कर्तृत्व फार थड्या व्यक्तींनी असते प्रकाशका दिशत पोहोत जाऊन

जाणी तरीच कळू शकत नाही व मला वाड देऊन मगात नाव मिळविण्यात यांचे योगदान आहे तसे विविध कला यत्नां शिवाय जीवन घालविण्यात खऱ्या प्रतिभा वागला असत वाटत नाही विद्या व गुंडित दाघाना त्यांचे दाघ दाखविता व हेवा कला म्हणत तर नागाश जातत असताना आपले वैशिष्ट्य दाखविण्यात उल्लेखी हेवा कारणे समतल दाघ दाखविण्यात समतल त्याला यत्नां होऊन को काय सादरितक व वाढको यांचे उदा कोणा दाघाचे उदाकार असतानाच समतल त्यांचीं राजीं संपादन केली गेली दाघाची चढाऊप कळू शकताना थडे तर कडे तेव्हा ते त्या शिवाय उल्लेख हीच दाघा गाही असताना वाढको असावे म्हणजे त्याने हेने काळ जाण्याचा विचार केला असता

अशा तऱ्हेत राजाच मोन भग मोनाच वैवाळी प्रतासह अदृश्य आला आणि पुन्हा आडाला जाऊन लोवकळ लागला

कविपद

साधूची चतुराई

एक गावी लक्ष्मण व रघुशर नावाचे दोघ व्यापारी म्हणत होते घुडान दाघामध्ये जी सहज चढ होई होते विद्या परिणाम दुस्परमंडा येर वाढायाने आला

एकदा गावाच्या लठ्ठव काराच्या वडा- पारो एक राय सजत पड रागला गाव करी दाघा दुर्लभास जोक लागेल व स्वतःच गुळगुळ निवेदने करून त्या साधुना सगळा घडे लायल साधू नाशो मजबूत भरा लाईत वगेर देत असताना दुघाचे लाकूंना कायदाच झाला

जे दिवस गावाकामला गावाच्या लक्ष्मण त्या साधूच्या देशीय गळ लांडा पाहून भावून गावा विचारल वयरे वाढा गुळ घसला वग आह

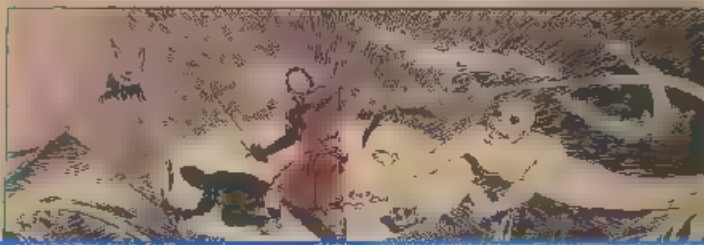
साधूनाक नाम आह व गावाधिक लक्ष्मण म्हणाला स्वामी मला तमाला राहयावर म्हणाला- त कधी कुल्ल कळू शकत हो तसे नाश एका कुल्ल माणस येत अशा एक झळडा रागो आह

माझ्या रशीशी लागला आहे माझे भुव वधाने रागो आहे मज सावपण झगडी लागत न हो ना असेली म्हणजे माझ्याच माथला रघुशर तवाच व्यापारी आहे कुल्ल व्यवस्त वे सजताना लोवे अस व हे केव ना ते मज झालेच मज म्हणत यईल को

लक्ष्मणाने विचारल माथुला लक्ष्मण म्हणला त्याचा अर्थच कळत नाही गुलाच कोही मांगायचे आहेत सगळे व स्पष्ट मांग लावारे मी तुझ रागिच कधी बोलणार नाही

गा गावान रघुशर नावाचा व्यापारी एक वेपारी आहे ना अथवर गुल्ल आहे त्याला मज न होत राहा हाईल असताना मज चा लक्ष्मण म्हणत

मला मा झगडी मज घ व अद्याय राहयावर म्हणाला- त कधी कुल्ल कळू शकत हो तसे नाश एका कुल्ल माणस येत अशा एक झळडा रागो आह

शिष्या की शाप

एका गावात एक शिवकार रहात होता. तो एक नवराचा लुच्चा होता. त्या मुळ त्याला देव दिसत नसत, परंतु भूतेश्वरला भाव नेहमी विसत असत. सुतन्ना पाहून चांगली गाणसे घाबरत, परंतु भूत लोकां वावरत नसत.

त्याच गावातील एका गरीब बाईला सावकाराचं कर्ज दिलं. त्या बाईला सहा मुलं होती. तिचा गवरा अचानक मेल्या. बाईला कोणतीही मिळकत नव्हती. तिच्या सावकाराकडे दोन वर्षांपूर्वी तोस ह्मण घऊन आणलं. घर गहाण ठेवलं होतं. दुसऱ्या वर्षी तिला अश्लं नुतं कर्ज टाट फडता आलचं नव्हती, उलट जायची पधरा करचं कर्ज काढावं लागलं. सावकाराने त्या उधारावर व्याज घेण्यास सुरवात केली. सवें व्याजाची रक्कम एकूण गाभर ह्मणान्या घर जालं. त्या गरीब बाईच्या घराची

सिमत पण गाभर ह्मणान्या घेता जास्त होती. तेव्हा त्या सावकाराच्या मनात एक दुष्ट विचार आला. त्या बाईला घर खाली करण्यात हांगून त्या घराचा तत्का पत्का त्या वेळला एक भूत सावकाराच्या घराच्या समोसून जात होतं. सावकाराने सुताला विचारलं: 'काय विचार आले?' गावातील कोणावर काही शिपली नव्हती.

अत ह्मण म्हणालं मला नुसत्या गावात बसून बरेच दिवस झालं. आपल्या आपलं साधत इकड आलो. तुम्ही कोठे जात आहांत?'

सावकाराने सांगितलं की एका गरीब बाईच्या घराचं नवा घण्यास जात आहे. तिनं दोन वर्षांपूर्वी जे बर्जे घेतले होते त्याच व्याज वाढत वाढत गाभराव्याहून अधिक झालं आहे.

अरें! दोन वर्षां पुण व्हायच्या जाशीच मूळ 'कमनोपेक्षा' व्याजच जास्त होत चाललं आहे वाटत? तुम्ही मनुष्यप्राणी नंहुमीच आपल्याबद्दल नकार करीत असता. परंतु मला आता असे काटू लागलं आहे की, आमच्यापेक्षा जास्त रक्त पिपासू लोक मानवच आहेत. भूत म्हणजेच

सावकार भुतानं सांगितलेल्या गोष्टीवर साराज नव झालाच नाही, परंतु उलट त्याला पोचा जसमान वाटू लागला.

गप्पा करीत करीत ते दोघ धोडे दूर गेले. तेव्हा एका सोपडीनून एक आवाज त्यांनी ऐकला. एक बाई आपल्या मुलाला शिष्या देव होती. "अरे, तुला भूत मिळून टाकील. किती वेळा तुला सांगितलं की,

दार चांगलं घट्ट बंद करू न्हणून, बघ, आज साखर सवं लोणी चाटून खाऊन गेलं."

'घ, मुला खावला मिळालं ती बाई तिच्या मुलाच्या मिळण्याकडिला. तुम्हा हातात इऊन गेली आहे.' सावकार त्या भुताला म्हणाला.

भुताने ह्मण म्हटलं: 'ही तर फक्त त्या मुलाला भोक्ती दाखविण्याकरिता म्हटलली गोष्ट आहे. ती शिबी मनापासून बिली गेलेली नाही. ती आपल्या मुलाला खरोखरी मला द्यायला तयार नाही. मला अशा गोष्टीचा भरपूर अनुभव आहे.'

भोवघा वारवर गेल्यावर एक नवरा-बायको आपापसांत भाडताना त्यांना बिसली नवरा म्हणत होता- 'तुम्हा भूत लाऊन

टाकील 'त्यावर सावकार बोलला-' एक, हो एक चांगली संघी आहे. एकदम दोघांना सायला मिळाले."

ह्या पर फक्त शिब्याचे आहेत, शाप नाहीत. जल आपण आपल्या वाटेत जाऊ. मृताने समताचल.

त्यानंतर ते चालत जाऊन खोड्या दूर असल्या त्या गरीब बाईच्या घरी पोहोचले. सावकाराने दगडाला बडबडविला. गरीब बाईने दरवाजा उघडून बाहेर राहिले व सावकाराला समोर पाहून म्हणाली- मांभ मुला कसा काय आलास?"

"काकू, तशी काही कामे मष्ट नाहीत. परंतु तुमचे कर्ज व व्याज असे मिळून शोभर रुपयांवरून जास्त झाले आहे. तुम्ही हे घर माझ्या नावावर गहाण ठेवले आहेत. शोन वर तुम्ही मला एक पैसा मुद्रा दिल्या नाहीत. हो तुम्ही तरी कोठून आणाल?" बराचो किमत्त कर्जाच्या बरोबरीची झाली आहे. त्यामुळे आजच्या आज घर माझ्या ताब्यात येऊन टाका. आणि कर्ज

मुक्त रहा. हो गोष्ट मी तुम्हाला सुचवणं करितो आलो आहे. "एका देवान सावकाराने त्या गरीब बाईला सांगितले.

सावकाराच्या तांडने ती गोष्ट ऐकताच ती बाई संतप्त झाली. रागात तिन साव काराला पाप देण्यास सुरवात केली- तुमचे पाठ बळून जाऊ दे, तुला मृत गळून राऊ दे. अरं रचंचालीस कपडे काज देऊन हे घर गळवून कागयला बघना आहेस काय?"

"पाव आताच तुला चांगला घडो शिकवले." अस म्हणून ती घरात निघून गेली. गरीब बाईने घरात पाठ बळवले नाहीत. ताचे भुवात झटकून सावकाराला मिळून राकल वत जपाऊन आपल्या वाटेत निघून गेले.

गरीब बाई सावकाराला मारण्यासाठी हातात झाडू घेऊन बाहेर गेली. परंतु पहिले तं काय? बाहेर कोणीच दिसत नव्हते. एवढ्यात कुठ निघून गेला? असा विचार करीत त्या गरीब बाईने घराचे दार बंद केले.

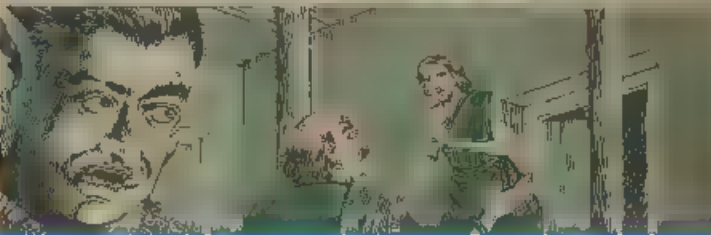
धर्मंडीचा परिणाम

ब्रह्मदेन काशी मध्ये राज्य करीत असता रोपिमरवानी गुणवत्त नाये नोणा वादकाच्या रूपे जन्म घेतला. सोळावे वर्षे लायले त्या वेदात साऱ्या जबादगार त्याची बराबरी करू शकणारा कोणी वीणावादक राहिला नाही. तसे काशी राजाने आपल्या दरबारी त्याची तमणूक केला.

त्यानंतर कित्येक वर्षांनी काशीचे काही व्यापारी व्यापार करण्याकरिता उज्जयिनी नगरात गेले. गुणवत्तच्या वीणने काशी राज्यातील सर्व कांकांमध्ये त्याच्या वीणची अभिरुची निर्माण झाली होती. त्यामुळे काशीच्या व्यापाऱ्यांनी उज्जयिनीच्या व्यापाऱ्यांना सांगितले. "आम्हाला वीणावादक एकाच्याच माळे ह्या नगरातील प्रसिद्ध प्रच्छ अशा वीणावादकांना बोलावून त्यांचा कार्यक्रम आयोजित करावा जो काही खर्च द्यायला तो सर्व खर्च आम्ही करू."

उज्जयिनीच्या कलाकारांमध्ये बनवत नावाचा प्रसिद्ध वीणावादक होता. काशीच्या व्यापाऱ्यांचे मनांरंजन करण्याकरिता त्याच्या वादनाचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला. बनवत आदली वीणा घेऊन व्यापाऱ्यांची राहणी जेथे होती तिथे आला वीणाच्या तारा लावून घेऊन त्या छेडू लागला. खूप वेळ तो वादनीत राहिला, परंतु काशीच्या व्यापाऱ्यांच्या वेहऱ्यावर काहीन आनंद दिसला नाही. नंतर त्याने काही गाणी वीणावर गाजविली. परंतु त्या वाण्याचा परिणाम बुद्धा व्यापाऱ्यांच्यावर झाला नाही.

संबंदी बनवताने ह्याच होऊन विचारले- "काय हो, मी इतका वेळ वीणावादक करीत राहिलो परंतु माणसा कोणाच्याच वेहऱ्यावर आनंदाचे भाव प्रकट झाले नाहीत. माझे वीणावादक पसंत पडले नाही का?" काशीच्या व्यापाऱ्यांना आश्चर्य घाटले.

त्यातील एकाने म्हटलं "अरे बा, आपण आतापर्यंत बीणा वाजवीत होतात का? आम्हांला वाटलं की, आपण आपल्या बीणांच्या तारा जुळवीत आहात!"

दुसरा म्हणाला "आम्हांला वाटलं की आपली बीणा बघूया बिघडली असावी तारा नीट जुळवता न आल्याने आपण त्या शकाराने घासले असाल" माफ करावे"

ह्या संभाषणाने घनवंतचा चेहरा खिन्न झाला म्हणाला—"आपण आजपावेला खूप मोठ्या कलाकाराचे बीणा वादन ऐकलेलं असणार त्यामुळे आपणाला माझे बीणा-वादन तितकेंसे आवडलं नाही कृपा करून मला त्या कलाकाराचे नाव सांगावे"

तीस दरवारी गुणवंत बीणावादक याचे नाव एकल नाही का?" व्यापाऱ्यांनी विचारलं

काय न खूप मोठं विद्वान अर्हता का?" घनवंतने विचारलं

'त्यांच्या बीणावादनाने पुढे आपण त्यांच्या कोणत्याच रांगेत बसू शकत नाही व्यापाऱ्यांनी सांगितलं

तरमग आजपासून मी आता त्यांच्या बराबरीचा कल कार म्हणून धईपर्यंत विश्रांती घेणार नाही तोपर्यंत आपल्याला सोबाला त्या कार्यक्रमाचे वेळ द्यायचा आजपासून जबर नाही! असे उत्तर देऊन घनवंत त्याच दिवशी घरातून बाहेर पडून काशी नगरात गेला आणि बोधिसत्त्वाच्या घरा जाऊन पोहोचला

बोधिसत्त्वाने घनवंतला विचारलं— 'मुला तू कोण कुशा करिना आज्ञास ?

महात्मन मी उज्जयिनी नगरीचा रहणारा आहे माझ नाव घनवंत आपल्या कडून बाणावादन शिकायला आलो आहे आपला माझावर अतृप्त झालं तर आपल्या नावांचा कलाकार म्हणून मी गणला जाईन ' घनवंताने त्याला उत्तर दिलं

बोधिसत्त्वाने त्याला बीणा शिकवायचे मान्य केलं

घनवंत रोज त्याच्या घरी बीणा शिकायला तसाच बोधिसत्त्वाबरोबर राजदरबारात जाऊ लागला

खूप वर्षे ओटली एके दिवशी बोधिसत्त्वाने घनवंतला म्हटलं— मी ज काही शिकतो आहे ते सर्वचथा सर्व मी तुला शिकवलं आहे आता तू आपल्या वंशान वरत जाऊ शकतोस'

परंतु घनवंतच्या मनाने उज्जयिनीला जाण्याचा विचार नव्हता कारण तिथे त्याच्या विद्येचा आदर करणारा कोणाही नव्हता बीणा वादन न जेव्हा मी निवडून नव्हता तेव्हा उज्जयिनीच्या रहिवाश्यांना तो निपुण वाटत होता तेव्हा कोणत्यातरी कारणाने काशी राज्यातल्या दरवारातील कलाकार गुरून तेव्हाच त्यांनी प्रसिद्धा होईल असे त्याला वाटलं आता बोधिसत्त्वाच्या बरोबरीने कला प्राप्त झाली आहे बोधिसत्त्व म्हणतारे होत आले आहेत त्यामुळे काशीच्या दरबाराने त्याचे स्थान आपल्याला मिळाल पाहिजे असा विचार करून घनवंत बोधिसत्त्वाना म्हणाला 'मी उज्जयिनीला परत जाण्याचा विचार करीत नाही आपणाला माहितच आहे की आपल्या बराबरीने मी हो कला प्राप्त केली आहे तेव्हा आपणच मला राजदरबारातील बीणा वादकाची नोकरी देवावी'

तुमच्याच दिवशी बोधिसत्त्वाने राजाकडे तो गोष्ट सांगितली राजाने विचार करून सांगितलं "घनवंत, आपल्याकडे मुकळ वर्षे शिष्य म्हणून राहिला आहे त्याला दरबारातील एक शिद्वान म्हणून ठरवून घेऊ. परंतु आपल्याला जो पगार मिळत त्यातील अर्धा पगार त्याला दिला जाईल जर ह्या विषयाला तो सहमत असेल तर त्याने राजदरबारातील ह्या पदाचा स्वीकार करावा"

बोधिसत्त्वाच्या सोडून हे ऐकताच बघत होता, घनवंतचे मन दुष्मानीने भडकलं तो विचार करू लागला मी गुणवंतपेक्षा कोणत्या गोष्टीत कमी आहे? मला त्याच्या

इतकाच पगार न देता वर्षा का झुबून पगार ?

घनवंत राजाकडे गेला आणि म्हणाला-
"महाराज, मी असे ऐकले की, आपण मला अर्ध्या पगारावर आपल्या दरबारा-
रीक जाणेवर नेमत आहात मी माझ्या
गुरूच्यापेक्षा कोणत्याच विद्येत कच्चा नाही
तरी स्थाना जी पगार मिळतो तोच मला
पण मिळावा पाहिजे."

राजा त्याच्या उतराने संतापला आणि
म्हणाला-"मी तुला गुणवंतच्या शिष्याच्या
रुपात पाहतो. त्याच्या तोंडीचा स्फुटत
नाही तेव्हा प्रत्यक्षात ते बघन तेव्हाच
कबूल करीत."

"आपणाला पाहिले तर माझी परीक्षा
घेऊन घेतावी" घनवंत राजाला म्हणाला

"ठीक! केवळ बाल्यावर जो तुमच्या
दोषांच्यामध्ये जुलूमदी ठेवतो. वर तुमचे
कायन गुरूच्या तोंडीस तोंड निघाले तर मी
तुला त्याच्या एवढा पगार देवकीन नाही
तर तुला राजदरबारातून काढून टाकीन.

तुला ज्या अटी मंत्र आहोत का ? राजाने
विचारले घनवंतने त्या अटी मान्य केल्या

व्यानवर गुरू व शिष्य दोघांत अटि-
तटीचा सामना सुरू झाला. ते दोघे एक
दुसऱ्याला जिंकण्याच्या इष्टेने बीणा काववु
लायले त्यात बोधिसत्वाच्या बीणेची एक
तार तुटली परंतु ते इतर तारांच्या
सहाय्याने बीणा काववु लागले ते पाहून
घनवंतने आपल्या बीणेची एक तार बाणून
बुजून सोडली बोधिसत्वाच्या बीणेची
आणखी एक तार तुटली तेव्हा घनवंतने
आपल्या बीणेची एक तार तोडली असे।
होत होत बोधिसत्वाची बीणेच्या सर्व तारा
तोडल्या. परंतु बोधिसत्वाची आवश्यक
मोडक्या बीणेवर गावला सुरवात केली
घनवंतला ते जमले नाही दरबारी लीकांनी
आनंदाने टाळ्या वाजवल्या

घनवंतला ती अवमान सहन झाला नाही
तत्क्षण तो दरबारतून बाहेर पडून निघून
गेला व त्याच विनवी तो जन्मघिनीला
परत निघाला

Full Screen

127

Superman & Batman in the same comic!

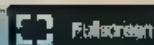
New exciting
Dulton Comics pack every
fortnight with thrilling
adventures...

- Full of 48 pages of mystery and
action - never read!
- A special 'Green' in each issue - you
ever wish you could know it?
- Superman & Batman - the
original comic book adventures
concerning the other 'villain' in each issue - his
'villain' story!
- A host of 'to do' issues introducing
her well-known characters
Robin, Lohan, Ar, W, Flash, Superman,
Aquaman, Atom, Green Lantern,
Lois Lane.
- Phil is the most easily available
comic magazine you've ever read!
Reserve your copy now!

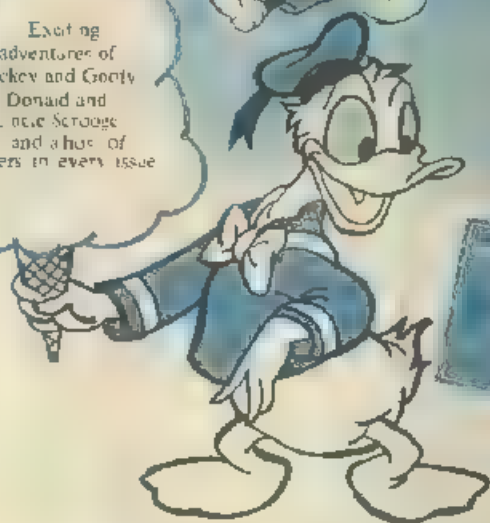
At just Rs. 75 a copy, you're sure
going to build up a great collection!

SUPERMAN & BATMAN

The new fortnightly at just Rs. 1.75

Exciting
adventures of
Mickey and Goofy
Donald and
Uncle Scrooge
and a host of
others in every issue

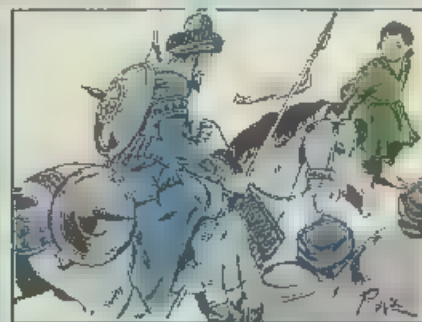
It is a great delight to read
the magazine's fun-filled pages fortnight after fortnight.
Available at all news and bookstalls.

सुलताना रजिया

दुर्गसंस्थापना के एक प्रयोग के
 फल के तहत युवक खेल रहे
 स्थानीय एक भूतना खेल रहे
 स्थानीय एक व्यापारी के
 तहत एक व्यापारी के
 तहत एक व्यापारी के
 तहत एक व्यापारी के

सौमित्रा विदसामन्तरं न्या मुलाव दद्या
 शेजल एका माण्यापाने त्याला विकून
 वेचले तो दुसरा तिसरा कोणी नसून
 बोरी मुहूदधका आले गुलाम होता
 बोरीच्या मृत्यूनंतर तो गुलाम
 दिव्याध्या गादीवर बसला व तो
 कुतुबुद्दीन मेवकाच्या नाकाने हतहासत
 प्रसिद्ध झाला

लगातार तूटते शोन केलेल्या गुनामात्यांच्या
हजारों विकतल्या गुलाबे शिवे अन्तर्गत
होती लोक त्यांना गुनामाद्या गुनामा
भूतान ह्याका मागवचे एकदा त्याने
आपल्या मासकाच्या मारेक संपातून
वारसिये त्यामुळे ऐकण्या मनात
अन्तर्गत शिवदी शिव निमर्ण आहे
काही वर्षांतून अन्तर्गत ऐकण्या
मनीसीव जन्म केले

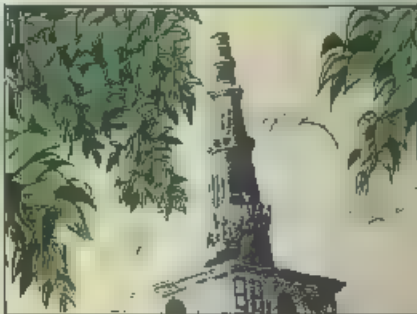

ऐकच्या मुलुनवर सवे राखण
अ हाकला पक्षरही अलमशाह गाई
बळगावली तेव्हा त्याच्याही हाथ्या
मरणमाठी गजाली राजा तावुहीन
तान त्याला पावला मवे बटा निती
त्याने हरविल व इतर मवे होष्टाता
हा वन त्याने रादीवरचे आपले स्थान
बळकर केले

परतु अलमशाह हा दिवशी राज्यातील
तेव्हाच्या लोकांना पडेन पडणारा
नव्हत कारण थोड्या लोका व इतर
प्रपक्ष लोका एक बाई आपली अधिकारी
हे मानावला कोणत्याही परिी यतीन
तयान नव्हत त्यानळ तिन पिला
भरण हाकत व सर्वांनी मिळत राहिल्या
थई रकत वाटुत राहिले

इ सन १०३० च्या जवळपास
अलमशाहने दिल्लीतील कुतुबमीनारचे
कारण पूर्ण केले मकानांम सर्व वाचना
आश्चर्यचकित करून सोडणारा असा
ही एक रज मनोरा आहे जेले
समजले जाते की इस्लाम धर्मीय
धर्मधर रजारा कुतुबमीनार हाक्या
बळगाव हा रज मनांम वाटला आहे

त्या लोकांची मूर्खी रजाराचा मावळ
साळी एक हीत त्याचावर होती
त्याने त्याला दिल्लीच्या रादीवर
बसविल तो एक पुजे व वेनी पडबडपा
होता राजा वगळ्याच्या अत्याचार
त्याने मका हसीवर वसुत राज्यातील
गजालीमली हिदुने सर्व जनतेचा मृत
मृत मीने बादी वगैरे बाळग टाकले

अलमशाहने बापले परत जवळ आल्याचे
समजून सर्वांना भागवतवक्त करून
सोडणारी एक शोध केले तो म्हणजे
भागवता मलाच्या ऐकजी आपली
मुलगी रविदा हिना राणी केले
कारण त्याच्या दुष्टीने त्याचे सर्व
मुलगे मारावर वसण्याला मायकीचे
नव्हते रजिदा ही हुशार मुर व
बुद्धिमान होती राज्यकारभार मोटयने

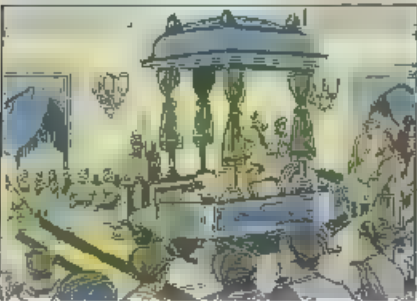
एक उद्देगही आई शादुकोत अलम-
शाहच्या काळावरील एक हीती ती
खप दुष्ट होती तिचा मुलगा
जिनजलत गुग होता ते पाहून सर्व
राजवांसे हा वगैरे गुपचप वगळ्या
हाची पंतना अलमशाहच्या बायलांपकी
काहीत हा मवे वाटुत वा वंदन राजने

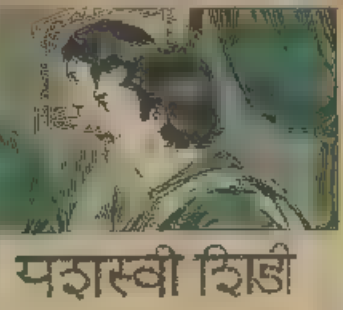

राजवंशात आत्मीकाच्या एका सवनीच्या मुपमा वृष दृष्टार आणि मुर हुंता म्हाय शोक कोटून जालकाने जाले ठार ठारले त्यानंतर रतिशाल ठार सारण्याचे मी जाऊन मी मर एमरून मुढा राज्याला मळता की आंतर ह्यावर काय अपायोजना करतो

शातुकांन व मकडहिनिका अन्धकार व छळाळा सर्व जेतता वृत्त याची सवनीनाह एनच मीपळ उडाला योरा शात करणार सरदार मुढा जवतेच्या सत वन पावलेन मी मसले म काय करणार? सवनीने मिळून शातकीतना काढ केले व तिच्या मुराणा पादवसन छानी डुनरीवले कान त्याला ठार माने

त्या परिस्थितीत उत्तरेला जमल करणारी रतिपा शिवाय देसी शोरी प्रजन तवृती मर जनता शोकाबा निरा जलमण शिवरा जाला हाथ ये मळ सव प्रलत रतिथाला शोदाव वनथाल गागितने मर इनर सरदासला मुढा राज्याला राणी म्हणण माय करत म्हाय अशी जाले रतिपा मळता की दिवली म्हायाची राणी वतवी

यशस्वी शिडी

ताजपणि नावाचे गहर हे एक बदरही होते तेथे राजादास नावाचा एक व्यापारी म्हणजे शांत ईमानदारीत व्यापार करून त्याने घबरा लावली रुपय मिळवले होते त्याला अजय व शिडय नावाचे दोघ मुलां ताने न जेव्हा मीठे झाले तेव्हा गमदासला समुद्रपार व्यापार करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली त्याच शहरातील काही व्यापारी लोक पूर्वकडील भागात आपल्या जहाजात साल बंधून तिकून तो विकून बराच पैसा घेऊन परत आले होते

समृद्धान बागेतून साल नऊन विकण म्हणजे साधी गाढा लहवी, रामदासना आपल्या दोघा मुलांकी एकाला दर्जा पारच्या व्यापार म्हणून काम करण्यास मानिल परंतु नवीन पदेश हिहूव पहाण्याच्या जाकाक्षमुळे दोन्ही मलाच्यात भाडण मुरु हातें रामदासना कळतात शांत की

आता ही समस्या कशा तऱ्हेने सोडवावी एके दिवशी रामदासना आपल्या दोघा मुलांना बोलावले व म्हणाला मुलांनो! समुद्रपार जायला अजून वच दिवस मळत मी तुम्हांला मागच मागितल होत की अंगनाच्या वाटवर न देऊन आले म्हाका जवळच एक घर बांधायच आहे त्या घराचे बांधकाम तुमच्या दोघांकी जो मोट काजीपुढे करील त्याला मी समुद्रपार व्यापार करण्यास पाठवाम

चिठ्ठी टाकून बांधकामावर त्याची जबाबदारी जवळतर येऊन मसली राजरा जगलात येऊन पोहावला लवकरच विटा चुना व घवडी यांची योजना झाली त्याच परिस्थितीत कष्ट कुट व शांत झाले आपल्या माडी व नईतून पाणी आणण्यासाठी मजुरांची जरूर भासू ल गली जवळच्याच मिल्ह बस्तीतून मजुरांना बाणण्याचा

अजयने सूप शयन केला परंतु सिल्ल्यांनी येथ्यास तक्रार दिला

अजय निराश होऊन आपल्या राहणीत परत आला त्याला चिंताशस्त पाहून कुपा नांवाचा एक भिल्ल त्याच्याजवळ थंडीने म्हणाला- "भालक आपल्याला काय मजुराची गरज आहे? मी भिल्ल वस्तीतून कापल्याला मजूर आणून देतो"

अजयने आपल्याशक्ति होऊन विचारला- "काय? तुम्ही मजुरांना बोलावून आपण शकतोस का?" कुपा हा म्हणून म्हणाला- "भालक, मजा दार महिला शंभर रुपये पगार दिला पाहिजे आपल्याला मजूर आणू न?"

अजयने ते मान्य केल्यावर कुपा शिल्ल्याच्या वस्तीतून मजुरांना बोलावून आणून आला घर बांधण्याचे काम मुकेशाला एके दिवशी रामदास घर बांधकाम नाटवर आले हे पाहण्याकरिता तेथे आला त्याच वेळेला कुपा एका साडाच्या सावलीत उभा राहून बांधकामावर नरी कोसले हाता रामदासने आपल्या मुल-काची याची माहिती काढून घेतली की त्याला मद्रिग्याला पगार किती देतार वगैरे वगैरे, तेव्हा त्याला सर्व कळले साडाच्या सावलीत गप्पा छोट्याग्या माग्याला इतका पगार देतोस? त्याला दरमहिन्याला दहा रुपये देत जा त्यापेक्षा जास्त देत काळ नकोस' रामदास मुलाला म्हणाला

त्याच दिवशी संध्याकाळी वस्तीत जाताच अजयने कुशाला बोलावले व म्हणाला- एक, आजपासून तुला दरमहा फक्त दहा रुपयच वेतन मिळेल अशा माझ्या वडिलांच्या आदेश आहे

तुसच्या दिवशी एकचुदा मजूर कामाला आला नाही अजयने काय काढून बोलावले परंतु मर्दानी पण्यास नकोर दिला घर बांधण्याच्या गव्हड्यात स गितडे की पावसाचे दिवस जवळ आला आहेत त्याच्या आत घर बांधण पूर्ण झाले नाही तर तुमचेच पुष्कळ तक्रार होईल त्यावर

अजय परत भिल्ल वस्तीत गेला पूर्वी प्रमाणेच कुशाला पगार देण्याचे त्याने कबूल केले मग परत दुसऱ्याच दिवशी सारे मजूर कामावर हजर झाले

हा घटनेनंतर दोन आठवड्यांनी पुन्हा रामदास घर बांधकाम कोठवर आले हे पाहण्याकरिता आला अजयने झालेली मजूर हकीकत आपल्या वडिलांना सांगितली रामदास म्हणाला- अशा तऱ्हेत मजुरी जास्त देत गेल्या तर घर बांधण्याला काय दुप्पट होत जाईल अशा परिस्थितीत तुम्ही किती काय राहिली?

त्यानंतर अजयने पुन्हा एकदा कुशाला बोलावणे थाडले व सांगितले तुला दहा रुपयांहून अधिक वेतन मिळणार नाही

तुसच्या दिवसांपासून परत मजुरांचा काय- कर आला नाही गव्हड्यांनी तगादा लावायला सुरुवात केली त्याने बरी येऊन सर्वे गोष्ट आपल्या वडिलांना सांगितली त्याला बांधकाम जमणार नाही असे पण सांगितले, त्यानंतर रामदासने ते काम आपला घाकटा मुलगा विजय याच्यावर टाकले

विजयने कुशाला बोलावून स्पष्ट सांगितले- तुला दर महिना दहा रुपयांच्या पेक्षा जास्त मजुरी मिळणार नाही हा माझ्या वडिलांचा निरोप आहे आता राहिले माझे काम तुमच्यावर जबाबदारी म्हणजे मजुरांची ईश्वरेख करण्याच्या कामी मी तुला त्याचे वेगळे असे दिवसाचे तीन रुपयांहून अधिक वेतन मिळणार नाही रुपय देईन, सर्व कामगार लोकांचा बोलावून

प्राणदाता

महाशय्या मुंगस पापर घकत निषेध न अलागल्या महाशय्या पावस न पुरीन मय्याय रकत ल हन व्यावळ धड्याय वाग मर्या हाता सावान मर्या काठार हाता पाव सावान पाऊल रकत व्यावळ मर्याय कोणी मागूस दिमत नकला कोठ हाक रकतला घाडी जाग मिळते का जहात सागन पुढे जावन हाता मर्या मर्या एका कवलात घरात ठिका जळत असलला दिसला

सागर त्या पगला दिवस विचाला उतरायत एर मुक्ती उरी असलली सागरल दिमळी त्या मध्यावरीच्या वला नी पळी का उरी? इ त्याला फात आक्षय्य वाटल तर बर झाले विचारन तर पाहू या असा विचार कवन तो दहा पाहू मला न त्यात विचारल तो पाग का

हेन पव वापरक आळता अर राकथर आनर न परन गह ध्यान का अग हाव टक पळ

त्या मलीन लगन काही उतर टिन प ह व त्यामरकड जयन लक्षपुवक पा हल तिच्या मवान काही पती मयय हे ती असावी असे सागरला न पळ

परतु हावळय नितव दिवाराड गला मुह पाव मरन वर काकाल का ?

ती प्रन रकत मागन आक्षय्यजिन झलला पाहून तो म्हणालो आज मर हे मास वाच वगलात पळ व अलाप पावल नाहीन मर या पोली वाहन आहे याचा शाकायला जयलाल मर्यावरीवर जाल का ? तिन लगन ह व रकथर आनर न विचारल

सागरला तिची कांय आरी ती सकाळ पावून चालत हाता म्हणत मुग दमल

दना तरा म्हणाला "ती यहन की ! अवदत वईत ! चला !

तिन चन्दिश दाराला कुल्ल लावल भाषा कशीत पडल निधाना वातल तिन सागरला आपल्या विषया तवे पोटवपात सांगितल

तिच तव मगल हाते वडिलाशिवाय निला कोणी तालेवाकैक नव्हते तरोळ पूर्वे जयलाल लोकाड तोटून आगान असत परतु वर वाहल्यामुळ पाना ते काम अपत नाहीये झल व काही दिवसा पासून जगलापून गीठ किवा असेच काही गोळा कवन आगून गावात विवत अमत साधारपण पडुटव जगलात निवून जान व सध्याकाळा वरी पणत पत आतन पध्याय झाली तरी परतल नाहीन म्हणून काळजी वाट लावली

तरा मी म्हणाली- मदनीला धावणारे सागर पाजारचे भास्यबालाचाच मिळतात ! कती विनवण्या केल्या परतु कोणी या मध्यावरीच्या वेळी यहीत जगलात याबला तवारक हाडता

ती नयी तीनचारदा यडिलाबराबर जगलात जाऊन आली हाती ते जमलात फांत फिगलन हे तिला साहीन होत त्या वाजला जाऊन तिन तीन व रदी मोठपाने हाक मारल्या 'बाबा अहा बाबा !'

मगलच्या वडिलाचे नाव धोडिबा इति ते कळल्यावर सागरन मुद्रा रीतचिंतदा हाका माहन पाहिल्या त्या आवाजामुळ झाड वरच्या पक्ष्याचा कलकलात नेवडा एक आला धाडिबाचा आवाज मुळाव गक आला नाही दास तवलात पक्षकड फिरत व बवटी निगल झालेन उजाडण्याच्या सुमारास परी परतल

मगलल कुल्ल वर आवणला नाही व तो रडू लागला मगल तिला धोर दन म्हणाला- तुमच बाबा कामानिमित्ते तथुम आपली कोठारा मल वयलील यमील परत धावक नकोस ! सध का उपर्यंत वाट पाहू

तिथ्याची वाढ होत आहे व मला आपणा-
पचार करीत तेव्हाच बगुन राहिल्या घरात
रात उलटून गेल्याची थ्याचा डोळा लासला
त्यावेळी बाहेर दारासमोर काहीतरी
आवाज येतो आणि त्याची आप मांडली
खोचून घेऊन नव्हती यावर घाईघाईने
बाहेर गेला घेऊनच केस पिज्जारेल हात
व नी विहारीकड धावत जात होती
मग रत घेऊन उड आला तिचे हात
घरचा "हे काय करत आहेस चला घरात
पाहू" ही रागात ओरडून म्हणाला
जगम काय करू? आहं कोण आला
अथ श्याकड पाहून जवू" असे म्हणत
सगळी जगम रडू लागली

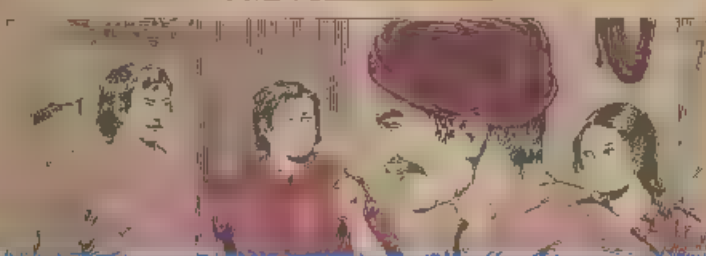
भायकाळ होत आली तेव्हा सुमार पन्नास
वर्ष वयाचा एक माणूस बसून मारला
हाक मारू लागला तो जमलातली लावड
तोडून त्याची माझी गवात विकणारा सोसू
होता तो रीड्यांनी अधो अधो भरलला एक
पाते पडत धावा होता तो तो मगलला
हेत म्हणाला हे जगलात मिळाले तुम्ही
काही अन्नावर या वृत्तात माणसाच्या
त्या तुम्हा बाबांच्याच की नाही? मला
आहे थोडे आशा समज करीत्या भाषातून
ज्याच्याला बाप तसेच का उचलून घेऊन
गला माग? असे म्हणत निघून गेला
न म्हात मगलला घरी आलो व ती तळण
जमिल वर पडली सुमारे पाणी आपून

मागार तिचे माथे करीत म्हणाला-
'मी आहे ना! मी आईवडिलांना मागून
तुम्हाला लगे करत नाही '
सगळी घरात आली व पुन्हा पहिल्या
मागची छात्रावर धावत पडली उभा
घण्याच्या सुमारेस वेलची गज गाढी
गळून जवळ राहली मगलन मानून तळून
द्वार उघडले तर गाडीतून उतरत आलेल्या
वडिलांत पाहून अन्नावर आध-च व आनंद
झाला अन्नावर तो मागचान आरडा
बादा "माहिब अगदी थकला होता
त्याला भांडार देऊन एक तरुण त्याला
घरात घेऊन आला छात्रावरच्या उधर-

आन डोळी पुन्हा माहिबान घडलेले सर्व
वृत्त मागितले म्हणाला
मी गळून पडलेले बरचसे रोट काढा
करीत होते, तेव्हा एका फांदीस खूप रोट
छात्राळले दस-न छात्रावर बसून ते सर्व
सहज काढता येतील असे समजून घाईघाईने
छात्रावरकड गेली आणि छात्राच्या वृत्तात
एका छात्रावर पाय पडला त्या समजा
एक साय भुम्य करून वाळवून बाहेर
गाला व पाचला व सगळ्या निघून गेला
मी भापाक पाहिले होते मी तेव्हा
तथे जमिलेवर आडगळी
त्यानंतर काय झाले ते थोड्याने म्हात
नाही, मी मागता! असे म्हणत घाईघाईने
घळून येणारा तरुण पुढे मागू लागला

माझ नाव रागावरून लहानपणीच
माझ आई व बाबा मारले मी एक परका
आहं आपल्या बापाचा काणी माझी विकार-
पुन करणाराही नाही पर्याय आपल्या
गात्रात या मदेवनची जगा होती माणसाची
व मगलाराची मदीच मदी होती मी तो
सर्व पडत घाईघाईने एका आणि जगलात
पडला मला तेथे तुम्हा बाबा एक झडा
जातो पडलेले हात व त्याच्या तांडातून
फग घेत होतो मग माग बाबला आता
असे व टून मी त्याला छात्रावर उचलून
बसून छात्रावरच्या मागातल्या वेलकड पडून
गेली सुमारेस वेलची मारत होते व
त्याला विल्ल ओषध लावू पडले व तुम्हा
बाबा आज परत तुम्हाला भेटेल

शारी बाबूला गणपतीच्या रोखामे उभ्या केव्हा जिल्हाक्या खाली मुळाजवळ स्फोट होणारा धातगोळा घातला फक्त अग्नी लावायचा सरला होता. अशा वेळी धन-पेक्षितपणे चबले ते असे दिवशील लागलाच असा नार उठाला की त्याच्या बसक्याने घातली इकडच्या तिकडे व तिकडच्या इकडे शान्या आणि उलटं गोळे बांधावाप उबू आगळे त्यामुळे जितके दुष्ट होते ते सर्व बायका जागी ठार झाले. कित्येक विकलांग झाले त्यात इत्थलमुळा एक होता. त्याचा एक पांय व एक हात गेला. तो रक्तबंबाळ होऊन कोळत असता त्याला मूर्तीतून हे शब्द ऐकू आले

"अरे इत्थल! या विकलांग स्थितीत भ्मासारणी कुजल रडत कुजत बिरकाल जय! हीच तुला योग्य शिक्षा आहे!" गणपतीन या वाक्यात त्याला क्षाप दिला वातापि नगराच सर्व भैरव नष्ट झाल अद्यापि काही लोक राहतात परंतु हे नगर एक ओसाड पडलल पडले व जुनाट नगर राहून गेले आहे घौम्य मुनींनी या वाक्यात वातापि नगर व पूर्ववृत्त सांगितले अर्जुन आपल्यावर्षकिन होऊन गण राहिला त्याला गणपतीने ते अपूर्व कलाकौशल्य दिसत राहिले.

'अर्जुना' यात आश्चर्य करण्यासारखे काहीच नाही! ते कलाकौशल्य नष्ट झाले हे मी पूर्वीच सांगितले नाही का?" असे घौम्य ऋषी म्हणत असता जवळच्याच एका काटंरी झुजपात एक विकृत रूप असलेला म्हातारा एका हाताने व एका पायाने शरीर फरफटत ओडीव संत मोठ्याने जोरठळा ते अपूर्व कलाकौशल्य होते त्या बाबूला हात ककव नमस्कार करीत तो तडफडत तत्काळ मरण पावला

अर्जुनाने त्याच्याकडे पाहून विचारले- "गुच्छेव! ताब नाही का हो इत्थल?" घौम्य म्हणाले- "होय, दुष्ट क्रूर माण-साचा असाच अवत होतो"

अर्जुनाचे दूत पाठवून वातापि नगरास येण्याविषयी घमंराजाकडे निरोप पाठविला

हस्तिनापुराहून घमंराज भीम, नकुल, सहदेव यांच्या सह वातापि नगरी आला त्या दिवशी रात्री घमंराज, गणपतीने कलाकौशल्य अतर्घीन पावले त्या दिशेला लोड करून वसला आणि म्हणाला- देवा माझ्या घाकटपा भावाने तुझे अपूर्व रूप पाहिले, मला ते भाग्य भिल्लणार नातो का? तुला वदार्थित्य आणखी कोणत्या साधणा? लवकरच तुझ्या मूर्तीची प्रतिष्ठा काढ्याच भाग्य मला लाभल असे कर! असे म्हणत दोळे मिटून गणपतीचे ध्यान घेऊन घमंराजाने प्रार्थना केली

तेव्हा त्याच्या क सावर हे शब्द मंडले- "घमपुत्रा! दवाचा शि-पकार विश्वकर्मा व रागवत्स शिल्पनगर मयामुर दोष मिळून ही मूर्त कोरलील मूर्तीची प्रतिष्ठा ज्ञानदावारावर तुझा यज्ञाचा धाडा जाग्या झालल आणि पुढे जरील तुझा अश्वपथ यज्ञ पूर्ण होईल वातापि नगराचा पुनरुद्धार कर तुमच्या पौरवकुलात जन्मास आलेले वज्र चक्रवर्त नामे या नगरी राजा कर्त्तरील!"

घमंराजाने दोळे उघडताच त्याला समोर गणपतीचे अपूर्व कलाकौशल्य दृष्टीस पडले व तत्काळ अतर्घीन पावले

दुसऱ्या दिवशी उजाडनाच एक मारी-पान व एक काळी कूट व्यक्ती त्या

जवळच्या झाडाबुडपात एका स्फटिक शिलेला लयापूर्वक पहात असलेल्या विसृष्टा ते कोण हे घमंराजाने भोळसले व त्यांना नमस्कार करून त्यांचा यथोचित सत्कार केला

ही शिल्प जमिनीतून जणून काढीत असता एक अपूर्व सांठा सापडला. तो इत्थलम बाणून पुकून ठेवलेला सोन्याचा सांठा होता त्याच दण्डाजवळ ही मरण समयी क्षितपत पडला होता ते सर्व धन खर्च करून घमंराजाने वातापि नगराचा पुनरुद्धार केला

त्या दोघा महाशिल्पकारांच्या हस्ते गणपतीची मूर्त महाशिल्प अदृश्य झाल

होते त्याच जागी एक विशाल देवालय आणि एक मोठा समामंथ तयार झाला. विश्वकर्मा व मयामुर दोघांनी मिळून जो अद्भुत शिल्पाचा प्रारंभ केला तो पुढे नवीन शिल्पकलेचा संप्रदाय म्हणून प्रसिद्ध झाला. भरतवंशीयांकडून या शिल्पकलेचे अरण्योपनिषद् होत राहल्याने त्याला भारतीय शिल्प हे नाव प्राप्त झाले आणि प्रस्थाती मिळाली. काम पुरे होताच दोघे शिल्पकार जसे जाले तसे अंतर्धान पावले.

देवाच्यात गणपतीची प्राणप्रतिष्ठा घर्मराजाच्या हातून संपत्ताच घोडा हुल्ला व खोराने पट्टे लागला. अर्जुन व भीम सैन्यानिशी त्याच्या पाठोपाठ निघाले.

घर्मराजाने वातापि नगरात अगस्त्य मुनींनी स्थापिलेली लोकसत्ताक राजवट सुरू करून ती कायम व स्थिर राहिल अशी व्यवस्था केली आणि भकुल व सहदेव यांच्या सह हस्तिनापुराला गेला.

लोकमुत्तेचे अर्घ्यसुवक पर्यायवाचक नाम म्हणून व तेथील विशिष्ट पद्धत म्हणून त्या राजव्यवस्थेला अगस्त्य राज्य, नवराळा अगस्त्य नगर हेच नाव काही काळ चालू राहिले. परंतु पुढे वातापि नगर याच नावाने त्या नगराची स्थाती झाली.

अर्जुनाने विविध नवमण्ड केला व हस्तिनापुरास परतला. अश्वमेध यज्ञ झाला. घर्मराजाने यज्ञभाग विशेषकरून विद्व-कर्म्याला व मयामुराला अर्पण केला. शिल्पकारांचा व त्यांच्या जिल्हाचा यथा-योग्य गौरव केला.

घर्मराजानंतर परीक्षिताने व त्याच्या नंतर जनमेजयाने राज्य केले. जनमेजय व त्याचे वारस वातापि नगराची राजव्यवस्था यथाप्रकारे पद्धत राहिले.

वातापि नगरावर राज्य करणाऱ्या चंद्रवंशीय राजांपैकी सर्वप्रथम हा साम्राज्य स्थापनेची महत्वाकांक्षा असलेला एक राजा होता. त्याने वातापि नगराला आपली राजधानी करून एक विशाल साम्राज्याची स्थापना केली. त्याने प्रजेवर कराचा बोझ

वाडविला आपल्या निरंकुश राजवटीमुळे लोक त्याला दुसरा इत्थक अन्मसा असे म्हणू लागले.

त्याच्या मुलांपैकी खेवटना चळुक वर्मा हा होता. तो फार गुणी होता. जगस्स्याची घालून दिलेले लोकसत्ताक राज्याचे नियम त्याला माग्य होते. तो गणपतीची अड्डा-भक्तिपूर्वक आराधना करी. विद्या आणि कलेची त्याला आवड होती. त्याच्यात जगस्स्याचा अंश आहे असे प्रचंडा वाटे इतका तो प्रजेवर प्रेम करी.

साम्राज्यविस्तार करण्याच्या हेतूने त्याने आपल्या सर्व सुवर्णा बोलावून त्याच्यावर माही जवाबदाच्या टाकल्या. चळुक आपल्या बखिलांना म्हणाला- "परपीडन आणि हिंसा करून मिळविलेला साम्राज्य विस्तार कसाईबुलीपेक्षा कसा मोठा होऊ शकेल?" असे सांगून त्याने आपल्या भावांची मने साम्राज्य विस्तार-विषय चळविली व स्वायत्त करावला जाण्याचे गाकारले.

शत्रुजय संगापला. म्हणाला- "कायरे सिहाच्या पोटी उंदिर जन्मावा तसा तू राजवंशात चुकून जन्मलास! तुला योग्य शिक्षा मिळेल!" त्याने एक उंदिर घेऊन आपून त्याचे नाव चळुका असे ठेवले व त्याच्याशी चळुक इयत्ते जून हांगार बसल्याचे जाहीर केले.

चळुका उंदराचे करे माग कल्याण किंकिणी असे होते. इंद्राच्या शापाने ती अप्सरा उंदीर होऊन जन्मली. बोहोल्यावर चळुकांतर्गत पाटांवर राजकुमाराला व पशु स्वामी उंदराला पाहून पाहून मंडळी हसतोल व त्यामुळे चळुकवर्माची मान खाली होईल या विचाराने शत्रुजयने तो विविध विवाह-समारंभ मांडला होता. परंतु चळुक वर्मा हसत म्हणाला- "उंदराला महाराजाची भूज करण्याची शक्ति त्या विघ्नेश्वरात आहे. तर उंदराला एक हुंवर तरणी कर-भ्याची शक्तीही त्याच्यात आहे, असे मी मृत्यु तर तुम्हां समीता खर काढणार नाही. तरी माझा खाबर विश्वास आहे!"

गंधर्व राजकुमारी

म्हातारा म्हणाला ते ऐकून हसनला तेथे हजर होईन व तुला मदत करीन." जास्तच वाईट वाटले. त्याने म्हा-ताच्यापे पाय परले व म्हणाला- "मला लग्नच एक भूत समोर उभे राहिले. म्हातारा हसनला म्हणाला- "तू याच्या पाठीवर बसून जा. हा तुला कर्पूर द्वीपावर पोचवेल. कर्पूर द्वीपाच्या पलीकडच्या किनाऱ्याला तू येलास की 'बाक नाक' द्वीप ज्या समुद्रात आहे, त्या समुद्राच्या बलीकडच्या तीरावर तू पोचलास असे समज."

हसनने म्हाताऱ्याला नमस्कार केला आणि भुताच्या पाठीवर बसला. भुताने हसनला कर्पूर द्वीपावर आणून पोचविले आणि विघ्न घेले. शुभ पांड्या रोग्याच्या त्या कर्पूर द्वीपाच्या मैदानात चालत असता हसनला कापराचा वास येत होता. काही तून बाहेर निघणे तुला अगदी अगस्त्य मंतर चालून येत्यावर त्याला भुमटीसारखे झाले की यापैकी एक केस पेटव, मी तरक्षण काही तरी दिसले. उंच गवतामधून सातत

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

64 / 72

येऊन देतो." ती राक्षस मनात म्हणाला. कर्पूर द्वीपाचा राजा एका खडकावर बसलेला होता. तो मुद्दा हसनकडे एकादा पक्षी अनावा असे समजून पहात राहिला. हसन म्हणाला-"माफ करा! जीवदान द्या!" त्या राक्षस राजाला हसनचे बोलणे पक्ष्याच्या ओरडण्यासारखे वाटले. त्याने एक पिंजरा मागवून हसनला त्यात ठेवले व त्यातच बायला काही तरी अन्न व प्यायला पाणी ठेवून पिंजरा आपल्या घरात नेऊन टागून ठेवला.

किरकच चिन्स सोडले. हसनला नकोजीव झाले. अशा स्थितीत त्याला म्हात्मन्याने दिलेले दाढीचे केस आठवले. राक्षस राजकन्या त्याला पिंजऱ्या बाहेर काढून खेळवी. अशाच एका प्रसंगी तिची मजर चुकवून तो दूर गेला व त्याने एक केस पेटविला.

तत्क्षण म्हातारा समोर उभा राहिला व विचारू लागला-"काय पाहिजे हसन?"

"मठा येवून आणखी कोठे तरी पोचते करा! आणखी एक दिवस येथे काढायचा झाला तर जीव राहिलसे वाटत नाही." हसन म्हणाला.

"मी तुला सांगितले नव्हते का? तू येथेच होतास म्हणून बळा केस पेटवून बोलावू शकलास. त्या 'वाक् वाक्' द्वीपावर

कोणताही मंत्र किंवा तंत्र उपयोगी पडत नाही! तेथे तुला परमेश्वरच मदत करील तर करील. तू आपला हा प्रयत्न पूर्वीच सोडून बायला द्या होवास!" म्हातारा म्हणाला.

"मला या प्रयत्नात मरण आले तरी चालेल, त्याला मी तयारच आहे. मरण हे लिहून ठेवले असेल तेव्हाच येणार. आपल्या शायकीचा शोध कसा काय सोडू?" हसन म्हणाला.

म्हातारा हसनचा हात आपल्या हातात घेऊन म्हणाला-"तू आपले डोळे एकदाच चिटवून पुन्हा उघड!" त्या प्रमाणे हसनने एकदाच डोळे मिटून उघडले तो एका समुद्राच्या किनाऱ्यावर उभा होता. म्हातारा अदृश्य झाला होता. तो उभा होता त्या किनाऱ्यावर अनेक छिऱ्याणके बरीरे रत्ने होती. सर्व निरनितळ्या रवाची.

त्याने एकदा चहुओर नजर फिरविली मात्र समुद्र किनाऱ्यावरच्या वायराळ प्रदेशात किंचित रंगाचे व विलक्षण आकृतोचे पक्षी दिसले व ते 'वाक् वाक्' असे ओरडत एकदम उडू लागले.

म्हणजे मी 'वाक् वाक्' द्वीपावर पोचलो आहे तर! असे हसनला वाटले. ते पक्षी येऊन आपल्याला समुद्रात डकलण्याच्या बात सावण कोठे तरी लपले

पाहिजे, असा विचार त्याच्या मनात आला आणि त्याला त्याच वेळी झोपडीसारखे काही तरी दिसले. तो आपाप पाय उचलून त्या झोपडीत गेला. बसला असेच तसेच तेवढ्यात सर्व जमीन हादरली. दूर घुळीचे लोट दिसले. त्या घुळीच्या आठ त्याला एकाएकी भाल्यांचो चकाकणारी टोके, शिस्त्राणें, कवळे दिसली. त्या कोणी शूर कन्या होत्या.

त्या मोठमोठ्या बोड्यांवर वसलेल्या होत्या. त्यांच्या हातात तलवारी होत्या. बापुवेगाने येऊन त्या हसन होता त्या झोपडीच्या नजीक येऊन उभ्या राहिल्या. त्याची नजर चुकवून पळून जायला

तो त्या घुमरोपयंत गेला. परंतु पायाला काहीतरी लागले व तो खाली पडला.

हसन तेथे लागून पडला तेथे एका राक्षसाचा देह होता आणि त्याला घुमटीभारसे दिसले तो त्या राक्षसाचा काव होता. तो राक्षस त्या गवतात पडून झोपला होता. हसन त्याच्या अंगावर पडल्यामुळे त्याची ओर मोडली व ती आंभई घेत उभा राहिला. त्याचा तो देह एखाद्या उंच ताडाम्हाएवढा होता. त्याने हसनला आपल्या मुठीत घेऊन उचलले. हसनला कोपरेच भरले व तो ओरडला-"माफ करा! जीवदान दे!"

"हा पक्षी किती मोड बोलतो आहे! मी आपल्या महाराजांना एक भेट म्हणून

तो घोड्यावरून उतरली. एका हाताने तिने आपल्या दासदासींना परत पाठविले आणि जवळ लक्ष देऊन हसनकडे पाहिले. तिने आपल्या तोंडावर जे कवच होते ते काढले. तिला पाहून बाबन्या आवाजात तो जोरात ओरडला. त्याची कल्पना होती की वीरांगना फार सुंदर असतात परंतु ही बाई तर कुसुप व म्हातारी होती व तिचे रूप तर भयंकरच होते.

बाबन्याला पाहून हसनने कोळें घट्ट बंद केले ते भीतीने हे न कळल्यामुळे ती म्हातारी म्हणाली-“मुळा, काय जालं रे, का ओरडलास? मी तुला काय हवी ती मदत करीन. परंतु तुला कोणी पाहू नवें या साठी तुझा वीरांगनाचा पोशाख देते. तो अगदी घातलास म्हणजे तुझी सर्व कथा भी शीतगणें बचून राईल.”

असे सांगून ती गेली व शीडपाच वेळात वीरांगना घातलात ती पोशाख, कवच, किरीट व शस्त्रास्त्रासह परत आली. ती पोशाख देवरे घारण केव्हावर हसन त्या वीरांगनांनारखाच दिसू लागला. त्याला कोणी अंगठ्ठाणच शयन नव्हते. म्हातारीने त्याला समूह किनाऱ्यावरच्या एका दगडावर बसविले आणि त्याची कथा ऐकू लागली. सर्व एकल्यावर तिने त्याच्या बयकांचे व मुळांची नावे विचारून घेतली. तो

वाढही नव्हती. तो झोपडीच्या दारात येऊन उभा राहिला. त्याला पाहताच सर्व घोरे जाणच्या जागी थांबले. त्या वीरांगनांपैकी एक आपल्या घोड्याला, हसन होता त्या वाजूला आली. तिच्या तोंडावर विरस्त्राण व कवच असल्या कारणाने हसन तिचे तोंड पाहू शकला नाही. ती अकड येऊन काही म्हणण्याच्या आत हसन बुद्धी देऊन तिच्या समोर उभा राहिला व म्हणाला-“देवी, मी देवघोषाने या होपावर आलो आहे. मी तुझ्या पार्श्वजवळ शरण मागतो आहे. बायको व मुले माझ्या शोधार्थ मटकण्याच्या या दुर्दवी भाणसावर दया कर व अभयदान दे!”

म्हातारीला-“देवी, मी कसे म्हणतात मला माहीत नाही.”

म्हातारीला हसन स्वतःच्या मलासारखा वाटला व वास्तव्य भावाने ती त्याला म्हणाली-“हसन, एक आई आपल्या मुलासाठी जे काही करू शकते ते सर्व मी करीन. तुझी बायको या वीरांगनांपैकीच एक असली पाहिजे. उद्या त्या सर्व स्नानाला येतील तेव्हा तू त्यांच्यापैकी आपल्या बायकोला ओळखू शकलास तर पुढले काम सोपे होईल!”

दुसऱ्या दिवशी तिने सांगितल्या प्रमाणे सर्व वीरांगना आपला पोशाख, विरस्त्राण, कवच, वगैरे काढून ठेवून समुद्रावर स्नानाला आल्या. हसन वीरांगनांच्याच पोशाखात होता त्याने त्या सर्वांना पाहिले, परंतु त्यांच्यात त्याची बायको नव्हतीच.

त्या स्नान करीत असतां हसनने तो म्हातारीला धाडून म्हणाली-“जातो उरल्या ती आमच्या महाराजांच्या मात मूलीच की!

त्यांच्या पैकी कोणी तुझी बायको असेल तर तू व माझी आशा सोडून देण्याचा भाव आहे! तू शोधायला आला आहेस ती तुझी बायको नाही, तुला मृत्यू! तेव्हा तू आघात सोडून दे!”

“आजी मी इनका बून आलो तो परत जाण्यासाठीच का? तुमच्या मदतीची मला फार गरज आहे. यावेळी मी अयशस्वी होणार असे मनात जाणल तर तुमच्या शक्तीवर माझा विस्वास नाही! असाच अर्थ ठरणार! ही बात बेटे तुमच्या ताब्यात रक्षणार्थ असतां तुम्हांला अशक्य बसे काही करू शकिल का?” हसन म्हणाला.

“मला जो अधिकार आहे तो या बेटावर महारा देणाऱ्या वीरांगनापुरताच आहे. त्यांच्या पैकी तुला जी हवी असेल तिला मागून घे. तिला घेऊन जा आणि मुझाने संसार कर! ते तुला मान्य नसेल तर आपण दोघांवर प्राणतिक्रमकट ओढवलेच समज!” म्हणतारी म्हणाली. (क्रमशः)

